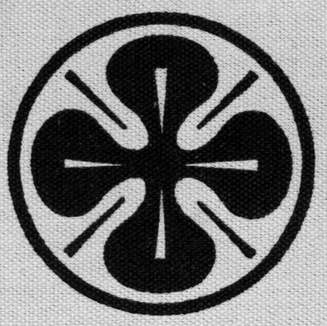
955

DELI IN WOORD EN BEELD

DELI IN WOORD EN BEELD

B
31

BOEKBINDERIJ
J. H. DE BUSSY, AMSTERDAM.

955.831

Bibliotheek Universiteit van Amsterdam
01 2926 4032

955 B31

Bibliotheek Universiteit van Amsterdam
01 2926 4032

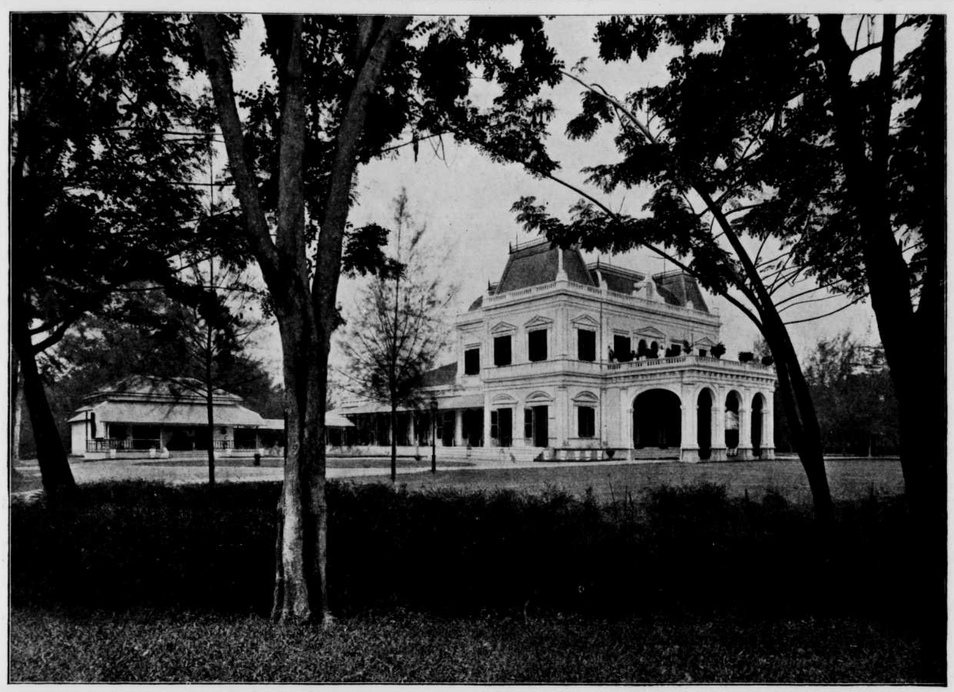
DELI IN WOORD EN BEELD

AMSTERDAM. — J. H. DE BUSSY. — 1905.

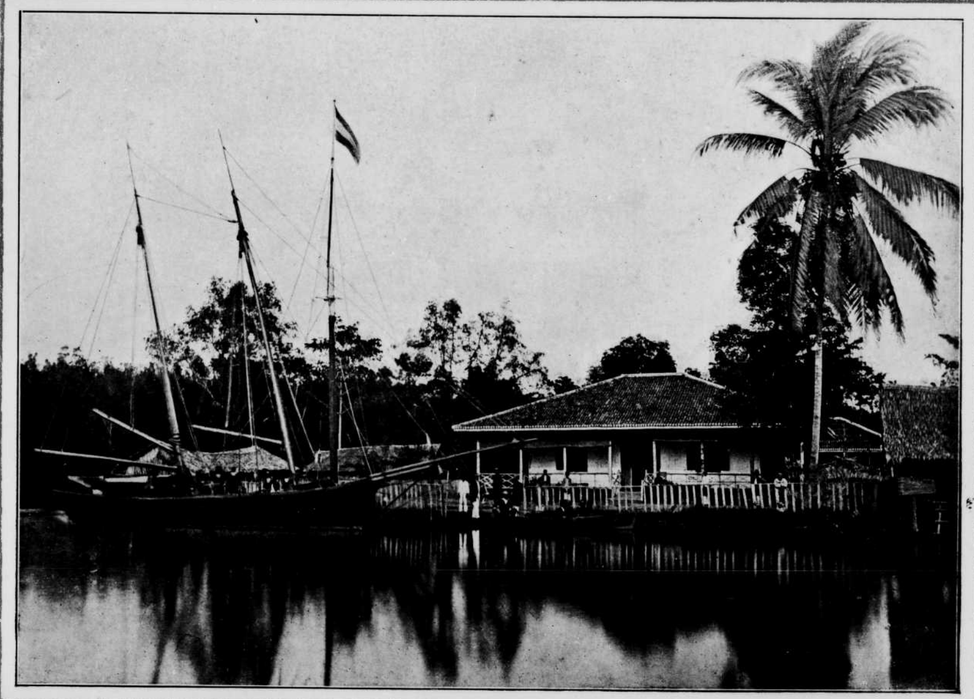
INLEIDING.

In de volgende regelen zal getracht worden den belangstellenden lezer, aan de hand van gereproduceerde photo's, er eenig denkbeeld van te geven, hoe een aantal Westersche pioniers en opvolgende kolonisten, daarbij gesteund door de Nederlandsch-Indische Regeering, binnen het tijdsverloop van nauwelijks 40 jaren een nagenoeg onbekende en dun bevolkte Indische kuststreek in een bloeiend gewest wisten om te tooveren. Tevens zal, voor zoover de beperkte ruimte zulks gedoogt, in „praatjes bij plaatjes" gestreefd worden naar een zoo juist mogelijk weergeven van den tegenwoordigen toestand van de Residentie Oostkust van Sumatra, welke hier kortheidshalve *Deli* zal worden genoemd.

BIBLIOTH. AMSTERLAED

RESIDENTIEHUIS TE MEDAN.

WONING VAN DEN EERSTEN BESTUURSAMBTENAAR IN DELI VOOR 40 JAREN.

Europeesch Bestuur.

TOEN in 1863 de eerste Europeaan in Deli voet aan wal zette, stond de geheele kuststreek, welke thans de residentie Oostkust van Sumatra vormt, onder het bestuur van verschillende Maleische vorsten, die volgens het Siak-tractaat van 1858 onderhoorig waren aan den Sultan van Siak. Dit laatste rijk vormde met die onderhoorigheden eene afdeeling van de Residentie Riouw en was gesteld onder een te Siak wonenden Assistent-Resident. Het volgende jaar, 1864, deed de eerste bestuursambtenaar zijn intrede in Deli en werd te Laboean-Deli een Controleur geplaatst, voor wien eene woning aan de rivier werd gebouwd, eene photo heeft deze eerste bestuursvestiging aan de vergetelheid ontrukt.

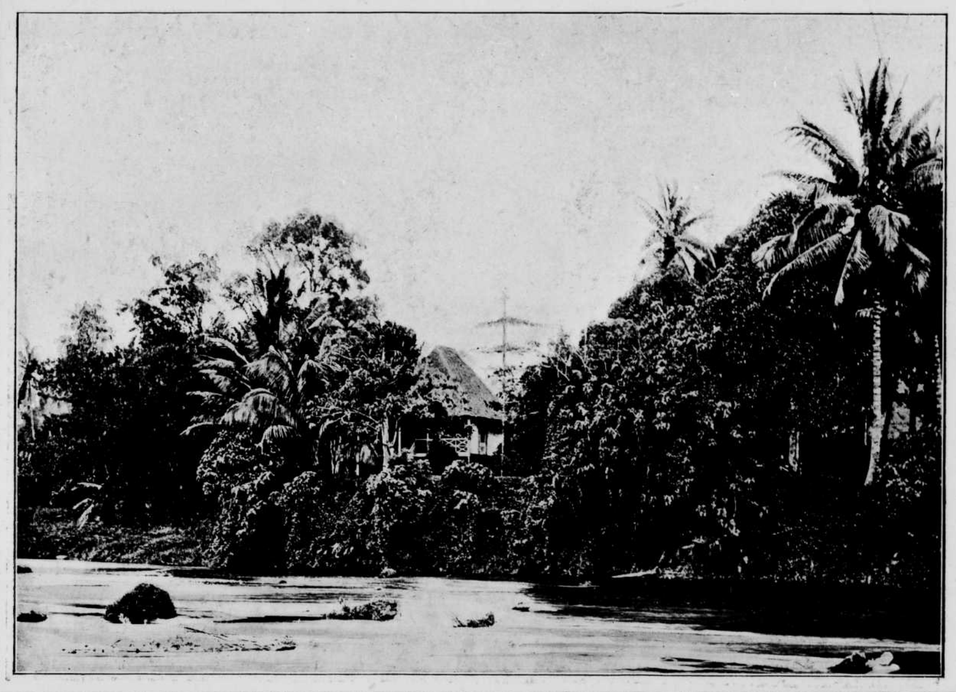
Behoorde Deli in den aanvang derhalve tot de Residentie Riouw, de snelle uitbreiding van de tabakscultuur gaf aanleiding, dat in 1873 het Rijk Siak en Onderhoorigheden tot eene afzonderlijke Residentie werd verheven met Bengkalis als hoofdplaats. Laboean-Deli werd nu de standplaats van een Assistent-Resident, aan wien een Controleur werd toegevoegd. Deze toestand duurde echter slechts tot 1876, toen de Assistent-Residentie Deli in twee onderafdeelingen werd gesplitst, te weten Deli met Serdang onder den Assistent-Resident en Langkat met Tamiang onder een Controleur. Aan den Assistent-Resident werd een Aspirant-Controleur toegevoegd. De toeneming van het aantal tabaksondernemingen en het daarmede gepaard gaand snel in aantal stijgen van Europeanen en vreemde Oosterlingen en de voortdurende bemoeienis met Atjehsche en Bataksche zaken gaf in 1881 aanleiding tot eene nieuwe reorganisatie van het bestuur. Nu werden vijf onderafdeelingen gevormd: Medan, Laboean-Deli, Serdang, Boven- en Beneden-Langkat, ieder onder een Controleur en onder het direct gezag van den Assistent-Resident van Deli. Het hoofd van het gewest, de Resident, bleef evenwel tot 1887 te Bengkalis gevestigd, als wanneer door het in 1884 afstand doen van den Sultan van Siak van zijn rechten op de Onderhoorigheden, de reden van zijn wonen aldaar verviel. Wederom werd nu het bestuur gereorganiseerd, de zetel naar het inmiddels ontstane plaatsje Medan overgebracht en de Assistent-Resident van Deli ter beschikking van den Resident toegevoegd. Nadat in het begin der 90er jaren de tabakscultuur eene ernstige crisis had doorgemaakt, meende het hoofdbestuur te Batavia in 1895, dat een Assistent-Resident in Deli overtollige weelde was en werd deze betrekking gedurende eenigen tijd vacant gelaten. Zulks duurde echter slechts tot 1897, toen de afdeeling Deli eerst voorloopig en in 1900 voor goed tot eene Assistent-Residentie werd verheven, bestaande uit de onder-afdeelingen Medan en Laboean-Deli. In 1902 werden de afdeelingen Boven- en Beneden-Langkat vereenigd en de Controleur te Tandjong-Poera door een Assistent-Resident vervangen. Thans bestaat de Residentie uit zes afdeelingen, waarvan de eerste vijf de tabaksplantende gewesten vormen. Zij zijn 1: Deli (hoofdplaats Medan) met de onderafdeelingen Medan en Laboean-Deli, 2: Langkat (hoofdplaats Tandjong-Poera) met de onder-afdeelingen Beneden-Langkat, Boven-Langkat en Tamiang, 3: Serdang (hoofdplaats Loeboeq Pakam), 4: Padang en Bedagei (hoofdplaats Tebing Tinggi) en 5: Asahan (hoofdplaats Tandjong Balei) met de onder-afdeelingen Asahan, Batoe Bahra en Laboean-Batoe. De zesde afdeeling is de oude zetel van het Bestuur, Bengkalis met hoofdplaats van dien naam en verdeeld in drie onderafdeelingen, Bengkalis, Tanah Poetih en Siak. Het eiland Bengkalis werd in 1872 door den Sultan van Siak en zijne Rijksgrooten tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 8000.— in vollen eigendom aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement afgestaan. De geheele residentie is groot 1668.9 □ Geogr. mijlen.

Naarmate in den loop der jaren de indeeling van het bestuur in Deli zich aanpaste aan de nimmer stil staande ontwikkeling van het gewest, werden ook de overige takken van

GUST. VOORWALLPERNE

RESIDENTIE-KANTOREN TE MEDAN.

CONTROLEURSWONING IN DELI.

bestuur geregeld. Daartoe behoorde de regeling van het onderdaanschap, omdat hier het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Inlandsche vorsten naast elkander regeerden. In 1884 werd daartoe onderling goedgevonden, dat onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zouden zijn: Alle Europeanen en daarmee gelijkstelden, alle Chineezen, Japanneezen, alle personen in dienst van het Gouvernement, alle niet tot de inheemsche bevolking behoorende personen, gevestigd op door Gouvernements onderdanen gedreven ondernemingen. Voorts werd te Medan, zoodra dit de zetel van den Resident geworden was, het Residentie-gerecht uitsluitend voor Europeanen gevestigd, bestaande uit een rechtskundig ambtenaar als rechter, bijgestaan door een griffier. Aan het oordeel van dit gerecht kunnen alle vorderingen worden onderworpen, de som of waarde van *f* 1500.— niet te boven gaande. Is dit laatste het geval, dan is men op den Raad van Justitie te Batavia aangewezen, waardoor ook alle ernstige misdrijven, door Europeanen begaan, berecht moeten worden. In 1900 werd aan den werkkring van het Residentiegerecht eene belangrijke uitbreiding gegeven, waardoor nu o. a. ook de z. g. klapzaken van Europeanen plaatselijk kunnen worden berecht. Een eigen Raad van Justitie te Medan, waardoor het kostbare reizen van beschuldigden en getuigen naar Batavia onnoodig zou worden, behoort reeds lang tot de pia vota der Delianen. Voor de berechting van zaken van inlanders en daarmee gelijkgestelden bestaan landraden te Medan, Bindjey, Tandjoeng-Balei en Bengkalis. Voor de militaire rechtspraak van het garnizoen ter Oostkust behoort Deli onder de eerste militaire afdeeling, zetel te Batavia.

Er bestaat geen schutterij op Deli; wel treft men er een vrijwilligers korps aan, waarvan de oprichting werd goedgekeurd bij Gouvernements besluit van 17 April 1903, No. 3. Voor de veiligheid in het gewest wordt gewaakt door het korps gewapende politie-dienaren. In 1864 bracht de eerste controleur 2 oppassers mede. In 1872 was dit aantal tot 13 man gestegen, wat, behalve voor het toezicht op de hoofdplaatsen, voor 18 zeer verspreid liggende ondernemingen, waarop ruim 4000 koelies werkten, zeker niet te veel was. Vier jaren later werd het korps met 15 man, in 1881 met 120, in 1887 met 30 en in 1898 met 50 man versterkt.

Nu onlangs is wederom eene uitbreiding van het korps toegestaan, zoodat men nu rekent het aantal politie-dienaren in overeenstemming te hebben gebracht met de talrijke bevolking.

Naarmate ons bestuur voor zulk een groot deel in de plaats trad van het oude Sultans-gezag, werden verschillende havens voor den handel opengesteld, het recht van de heffing van in- en uitvoerrechten van de oorspronkelijke Maleische vorsten overgenomen en een afzonderlijk tarief van die rechten voor Deli vastgesteld. Als in- en uitvoerhavens werden aangewezen: Poeloe Moeda (Pelalawan), Siak Sri Indrapoera, Bagan api-api, Laboean-Bilik, Soengei Djawi Djawi, Koewalo, Tandjong Balei, Tandjong Tiram, Pagoerawan, Bandar Chalipah, Tandjong Bringin, Perbaoengan, Rantau Pandjang, Belawan, Tandjong Poera, Pangkalan Brandan, de Tamiang rivier, waar tevens haven- en ankeragegelden (16 cts. per kub. M.) verschuldigd zijn. Deze havens, toegankelijk voor alle schepen zonder onderscheid, zijn zoogenaamde *Inlandsche havens* in onderscheid met de opgestelde havens in Gouvernements gebied.

INDISCHE VRUCHTEN.

Kan men zeggen, dat er in de eerste jaren van de opkomst van Deli bij het Opperbestuur te Batavia een zekere aarzeling voorzat, waar het gold, het bestuur in dat gewest op eenigszins breede leest te schoeien, als vreesde men, dat op zulk eene in onze koloniën ongekende snelle ontwikkeling een diepe val moest volgen, tegenwoordig is daarvan geen sprake meer. In verband met den ten goede gewijzigden toestand in het aangrenzende Atjeh, worden ook de aan de bovenlanden van Deli grenzende Bataksche gewesten meer en meer onder ons direct bestuur gebracht. Thans berusten cultuur en handel op solide basis en het gewest heeft een der eerste plaatsen onder de Buitenbezittingen veroverd.

GUST. VD WALL PERNÉ

PALEIS VAN DEN SULTAN VAN DELI.

GROOTE ZAAL IN HET PALEIS VAN DEN SULTAN VAN DELI.

Het inlandsch zelfbestuur en de inheemsche bevolking.

DE inlandsche bevolking van de residentie Oostkust van Sumatra is in het genot gelaten van zelfbestuur; het Nederlandsch-Indische Gouvernement bepaalt zich tot het houden van toezicht op- en het geven van leiding aan het inlandsch bestuur. Dit laatste bestaat uit inlandsche Vorsten en Grooten die allen in hun eigen gebied over de inheemsche bevolking regeeren. Van het Zuiden naar het Noorden de kust volgende, treffen wij eerst het rijk Siak aan, waarvan de „Sultan van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden" gebieder is; dan volgt het rijk van den „Radja van Pelalawan", vervolgens dat van het Hoofd van Rokan Ampat Kota", daarna de afdeeling Laboean Batoe, waarvan de „Vorsten van Bila, Panei en Kota Pinang" elk een deel besturen en waartusschen het Gouvernementsgebied Laboean Batoe ligt, waarop weder het gebied van den „Vorst van Koealo en Leidong" volgt. Is in de genoemde gewesten meermalen getracht tabak voor de Europeesche markt te planten, die pogingen hebben gefaald. Daarmede had men meer succes in de meeste der nu volgende gewesten, n.l. het rijk van den „Vorst van Asahan", de landschappen Batoe Bahra, Tandjoeng, Si Pareh Pareh, Pagoerawan langs de kust en, in het binnenland gelegen, Tanah Djawa en Siantar, bestuurd door verschillende hoofden, Padang en Bedagei, dat onder den Sultan van Deli ressorteert en dat in diens naam door een stadhouder bestuurd wordt, Serdang, waar een „Sultan" regeert, eigenlijk Deli onder den „Sultan" van Deli, Langkat onder een „vorst" met den titel van Sultan, en Tamiang, waar verschillende hoofden gezag voeren. In dit laatste land is men reeds weder buiten de zône van de tabakscultuur. Uit het bovenstaande blijkt verder, dat naast de Gouvernements bestuursindeeling van de residentie, derhalve nog de oorspronkelijke verdeeling van het land uit verschillende inlandsche rijkjes bestaat.

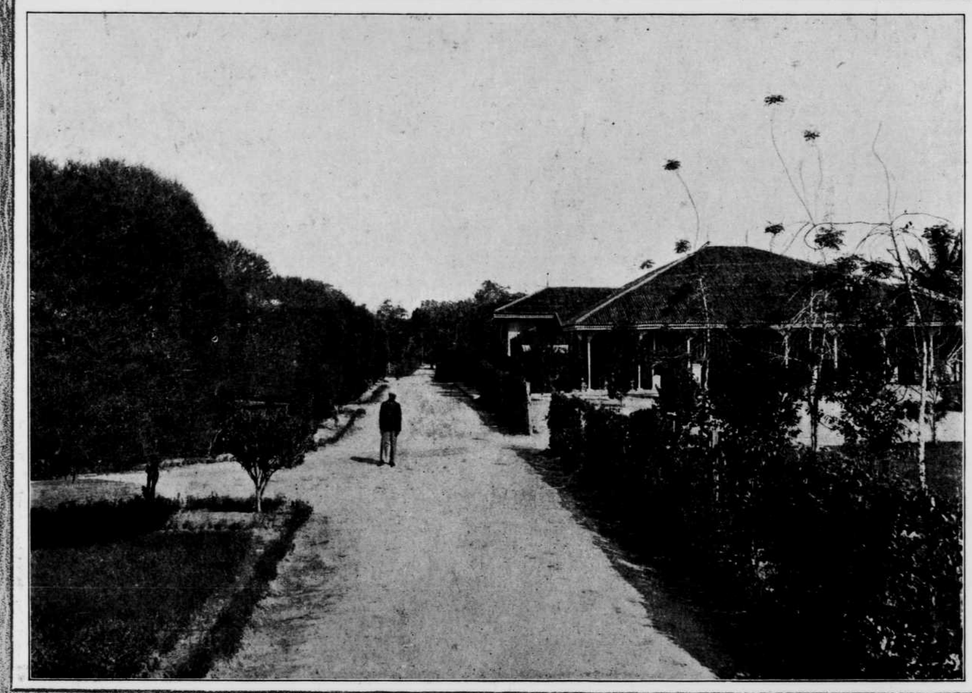
Al deze verschillende vorsten, door ons gouvernement als boven aangeduid, zijn dragers van lange Maleische titels, waarin weer fijne verschillen van doorluchtigheid en allerlei nuanceeringen van hoogeren of lageren adel en oorsprong van hun geslacht liggen opgesloten. De hoogeren worden met „Toeankoe Sultan" aangesproken, de lageren met Toengkoe, Datoe en Panghoeloe. In hoever of velen van hen werkelijk recht hebben op de gevoerde titels, valt moeilijk te beoordeelen. Toen de eerste aanraking met Europeanen plaats vond, waren zij allen eenvoudige lieden, die nauwelijks van hun onderhoorigen waren te onderkennen. Hun inkomsten veroorloofden hen niet, eenigen staat te voeren. Zoo schreef de Heer J. NIENHUIS daaromtrent eens [1]), dat het inkomen van den Sultan van Deli destijds 1000 dollars bedroeg, hem opgebracht door zijn 1200 Maleische onderdanen en de Batakkers, die in zijn land kwamen handel drijven. Toen Europeesche cultuur en — later — nijverheid de welvaart in hun gewest deden toenemen, vermeerderden eveneens hun inkomsten. Dit laatste feit vooral bleef voor de bestuurders van minder door Europeanen bezochte landstreken geen geheim en

SULTAN VAN DELI, waarmede de eerste planters hun contracten afsloten.

[1]) Zie *De Indische Mercuur*, jaargang 1888, No. 19, pag. 223.

GUST. VD WALL PERNÉ

PALEIS VAN DEN SULTAN VAN SERDANG.

PALEIS VAN DEN SULTAN VAN LANGKAT.

vergemakkelijkte later het openen dier gewesten voor handel en landbouw. Waar de tabakscultuur spoedig een hooge vlucht nam, brachten sommigen van hen het tot welstand en rijkdom, wat eenigermate blijkt uit de hierbij opgenomen photo's hunner paleizen.

De inlandsche vorsten hebben allen het oppergezag van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement erkend. Ook deze toestand was niet immer zoo. Bij het sluiten van het Siak-tractaat in 1858 werden de straks opgenoemde gewesten allen als onderhoorigheden van het eerste rijk, Siak, beschouwd.

De meeste vorsten erkenden die suppremátie niet, hoewel zij niet ongenegen waren zich onder de souvereiniteit van ons Gouvernement te stellen. Die van Asahan en Deli weigerden beslist ondergeschikt te zijn aan Siak. De Sultan van Deli verklaarde echter al spoedig, dat hij zich aan onze souvereiniteit onderwierp. Niet alzoo die van Asahan, die, gesteund door Serdang, Batoe-Bahra en Panei, botweg weigerde met ons bestuur in contact te komen, die zich door Atjehsche vorsten liet beïnvloeden en de Engelsche vlag voerde. Dit gaf in 1865 aanleiding tot eene expeditie, waarbij onze troepen den vorst op de vlucht dreven. Het Gouvernement stelde toen, nadat de vorst zich overgegeven had, een rijksbestierder aan. Toen in 1884 de Sultan van Siak tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling

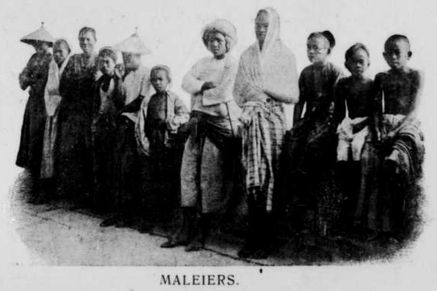

KAMPONG IN DE DOESOEN-LANDEN.

van *f* 40.000.— en kwijtschelding eener schuld van ruim *f* 50.000.— afstand deed van al zijn rechten op de noordelijk gelegen kuststaatjes en deze daardoor in zuiverder politieke verhouding tot het Gouvernement kwamen te staan, werd de oude Sultan, die naar Riouw verbannen was geworden, met beperkte bevoegdheden als vorst van Asahan hersteld.

In het Noorden bleef Tamiang nog lang onder Atjehschen invloed. Zelfs hadden nu en dan nog invallen van Tamiangers en Atjehers in Beneden-Langkat plaats, waardoor onrust en ontsteltenis werden verspreid. Zoo werd in 1887 de tabaksonderneming Tamaran afgeloopen, terwijl in Juli en Augustus 1892 invallen onder het bendehoofd Nja Makam plaats hadden, welke het noodig maakten, op de ondernemingen Tandjong Slamat, Tandjong Poetoes en Batang Serangan troepen en politie-oppassers te legeren. Eindelijk gaf het afloopen van Pelawi en het beschieten van Pangkalan Brandan einde 1893 aanleiding tot eene expeditie, waartoe van Batavia troepen werden gezonden en de Tamiangers tot rede werden gebracht. De geleidelijke pacificatie van Atjeh bracht in de laatste jaren dit gewest volkomen tot rust, zoodat het in 1899 voor de Europeesche cultuur en mijnbouw kon worden opengesteld, doch met weinig succes, zooals reeds hierboven gemeld.

In de meeste der straks opgenoemde staatjes vindt men weder grooter of kleiner landstreken, die onder het gezag staan van lagere hoofden, datoeq's en kedjeroean's, die door den vorst of sultan van het rijk worden aangesteld of, indien hun waardigheid erfelijk is, toch in elk geval dien vorst of sultan als hun gebieder erkennen, zonder wiens wil en voorkennis zij geen gewichtige besluiten mogen nemen. De voornaamste onder hen zijn de zoogenaamde „rijksgrooten" die een goed aandeel hebben in de inkomsten van het land. Een derde soort van waar-

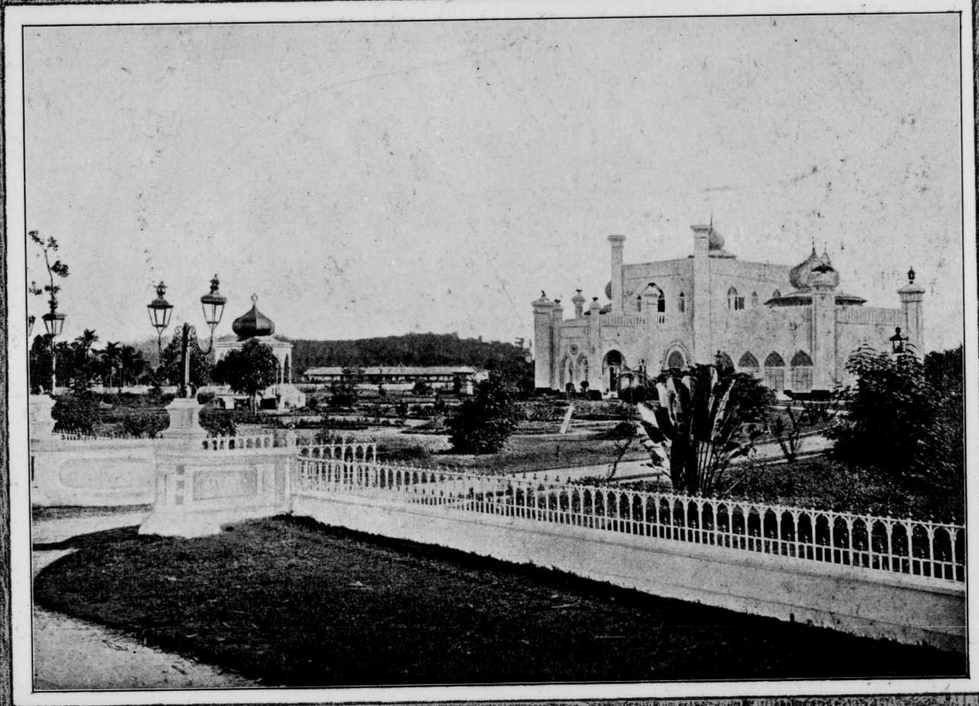

MALEIERS.

GUST.V.D.WALL PERN.F.

PALEIS VAN DEN SULTAN VAN ASAHAN.

PALEIS VAN DEN SULTAN VAN SIAK.

digheidsbekleeders zijn de hoofden der Bataksche kampongs, welke nog binnen het gebied der Maleische vorsten liggen. In de overgangsstreek toch tusschen het eigenlijk gebergte en het vlakke kustland liggen de zoogenaamde Doesoenlanden, die in onderscheid met de in het binnenland gelegen onafhankelijke Batakstaatjes, onderhoorig zijn aan de Maleische vorsten langs de kust. Deze vorsten hebben steeds getracht dien invloed uit te breiden, doch de moeilijke toegankelijkheid door een beperkt aantal passen in het gebergte werkte hierin tegen. Nu en dan kregen de Maleische heeren het met hun Bataksche onderdanen aan den stok, o. a. in 1872, toen het Gouvernement nabij Kampong Soengal eene vesting bezette, ten einde aan den strijd over rechten op den grond tusschen Maleiers en Batakkers een einde te maken. Doch de eigenlijke Bataklanden bleven onafhankelijk, wat niet in het voordeel der bevolking was, daar onophoudelijke oorlogen der staatjes onderling en wanbestuur tot groote onveiligheid aanleiding gaven. Zelden drongen Europeanen in die streken door; de in den Doesoen werkende Rotterdamsche zending verkreeg eerst in 1902 de vergunning om daar een zendingspost te vestigen.

Korten tijd geleden zijn nu deze laatste onafhankelijke gebieden, de Batakstaatjes en de ten Noorden daaraan grenzende Alas-landen, evenals de ver verwijderde streek der Gajoe Loeos onder het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gebracht.

Wat nu de inkomsten der Maleische vorsten aangaat, eensdeels bestaan deze uit directe heffingen van de inlandsche bevolking en uit toelagen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, dat die gelden geregeld afdraagt als eene vergoeding voor de door het Gouvernement overgenomen rechten tot het heffen van in- en uitvoerrechten. Anderdeels bestaan die inkomsten uit den cijns, welke door hen geheven wordt van de landen, welke door de Europeesche cultuur in gebruik zijn genomen (hassil tanah) of die zij ontvangen als aandeel in gewonnen minerale producten, in casu voornamelijk petroleum. Deze inkomsten overtreffen in de tabaks- en petroleumstreken van Deli verreweg die van de eerste soort. Door de tabaksondernemingen wordt jaarlijks *f* 1.— betaald per bouw; de grootte der ondernemingen wordt daartoe bij de gesloten landcontracten vermeld en vastgesteld. Wel is dit bedrag betrekkelijk hoog, doch men heeft deze regeling in principe verkozen boven die, waarbij het sluiten of hernieuwen van het contract van het geven van een geschenk in eens, afhankelijk zou worden gemaakt en een lager cijns zou worden betaald, omdat dan latere opvolgers van de inlandsche bestuurders daarvan geen nadeelige gevolgen zouden ondervinden. Van de door de petroleum-maatschappijen gewonnen hoeveelheden olie wordt eveneens een vast recht uitgekeerd. Deze inkomsten nu worden als volgt genoten. In Siak is de Sultan eigenaar van den grond (met uitzondering van Tanah Poetih, Bangka en Koeboe) en ontvangt dertahalve den geheelen hassil tanah; de lagere hoofden, rijksgrooten, krijgen er niets van. In Tanah-Poetih, Bangka en Koeboe beschikt de sultan in overleg met de landshoofden, datoeq's, die een aandeel van den hassil tanah krijgen. In Serdang geniet de Sultan als eigenaar van den grond weer allen hassil tanah; alleen in de Serdangsche doesoen deelt de Sultan met eenige Bataksche hoofden. In Deli heeft de Sultan een recht-streeksch gebied, waarvan hij den hassil tanah alleen geniet; in de onderhoorigheden Hamperan Perak, Soengal, Soeka Piring, Pertjoet en Soengei Toewan deelt hij met de daarover gestelde rijksgrooten. In de Delische Doesoen krijgt de Sultan $^1/_3$ van den hassil tanah, de hoofden (datoeq's) der landschappen het tweede $^1/_3$ en de hoofden der Bataksche Kampongs het derde $^1/_3$. In Langkat geniet de Sultan den geheelen hassil tanah van een eigen gebied, terwijl hij deelt met de rijksgrooten van Bohorok, Selesseh en Stabat in de door hen beheerde gelijknamige onderhoorigheden.

VOLKSTYPEN.

GUST. VOLLPERNE

MALEISCHE MOSKEE.

MALEISCHE KAMPONG NABIJ DE KUST.

De verdeeling van den hassil tanah heeft steeds aan onze bestuursambtenaren veel moeite bezorgd, want de vorsten wilden oorspronkelijk alles hebben. De thans getroffen regeling is evenwel billijker, geeft ieder zooveel mogelijk het zijne en is bij Residentsbesluiten geregeld.

De belangen der inheemsche bevolking worden behartigd in de Karapatan's, rijks- of landschaps besturen; Gouvernements ambtenaren hebben het recht om daarin zitting te nemen. Het bestuur der bevolking geschiedt volgens den adat, waarbij het Gouvernement eenige bepalingen heeft ingevoerd, verbiedende het opleggen van martelende straffen en opwekkende tot afschaffing van pandelingschap.

De inheemsche bevolking zelve bestaat in de kuststreken voornamelijk uit de mohamedaansche Maleiers, waarnaast Bataks en in het Noorden Atjehers. In Siak en in de Timor-Bataklanden vindt men sporen van oude Javaansche immigratie; ook Menangkabausche en Djohorsche afstammelingen komen hier en daar voor. In de Doesoenlanden, zijnde de landen, waarheen kolonisten uit de staatjes der hoogvlakte zijn getrokken en op de daarachter gelegen hoogvlakte zelve, wonen de heidensche Bataks, verdeeld in verschillende stammen, als Karo- en Timor Bataks, die oostelijk en Pak-Pak's, die westelijk van het Toba-meer wonen. Meer naar het Noorden wonen de Alassers.

GOUVERNEMENTS ALUMINIUM STOOMBARKAS OP HET TOBA-MEER.

De mohamedaansche Atjehers vormen het hoofdbestanddeel der bevolking in Tamiang en de Langkatsche onderhoorigheden Ajer Masin en Serang djaija. Meer zuidelijk komen zij sporadisch als handelaren en visschers voor, doch zuidelijk van Batoe Bahra treft men ze niet aan.

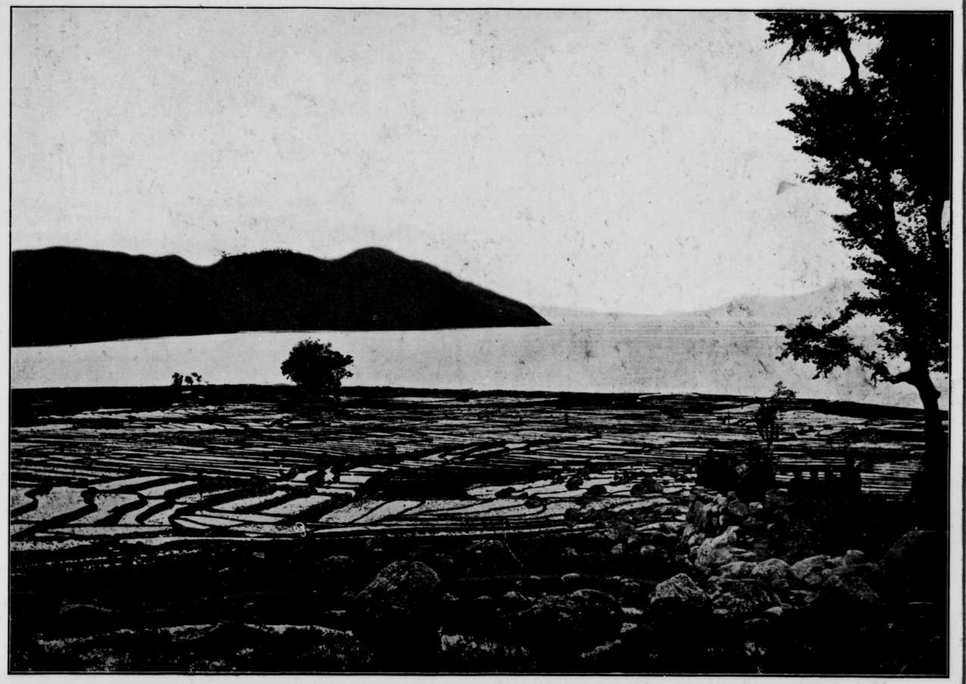
Van de inlanders winnen velen de kost bij Europeesche ondernemers. De overigen zijn landbouwers en visschers of verzamelaars van boschproducten: getah, rotan en hout. Sommigen leven van kleine nijverheid. De landbouw staat laag; de teelt van rijst, het hoofdvoedsel, is bijna overal geheel onvoldoende voor de locale behoefte. Alleen Asahan voert bij goeden oogst rijst uit naar Deli en Penang. De invoer van Asahan in Deli is echter van weinig gewicht, waar dit land en Langkat jaarlijks bijna 700.000 picols importeeren, in 1904 o. a. uit Rangoon alleen 3,3 millioen K.G., terwijl de rest van Siam en Java komt. De rijstbouw wordt met uitzondering van enkele plaatsen in Asahan, Tamiang, de doesoen in Langkat, Deli en Serdang en het Karo-Batakland, waar sawah's zijn, op droge velden, ladangs, uitgeoefend. Waar tabaksondernemingen zijn, wordt daartoe na het oogsten der tabak een deel der afgeplante velden voor een jaar aan de opgezetenen afgestaan.

Groenten- en vruchtenteelt worden door de bevolking weinig beoefend, doch Chineezen vinden hierin een goed bestaan. Voor enkele jaren kwam de Liberiakoffie-cultuur bij de bevolking in trek, doch de later volgende lage prijzen deden deze cultuur als volkscultuur op den achtergrond geraken. De Datoe van Hamperan Perak is eigenaar van de onderneming Bandar Baroe, waar zoowel Arabische- als Liberiakoffie geteeld wordt. Voornamelijk in zandige kuststreken wordt de klapperteelt beoefend en in Batoe Bahra, Asahan en Serdang is coprah een belangrijk uitvoer-product. Peper wordt meest in het noordelijk deel der residentie met succes aangeplant. Notemuskaat groeit in en om de meeste kampongs, pinangnoten en sirihbladeren voor de plaatselijke behoefte worden eveneens overal gevonden. Pinangnoten worden ook voor den uitvoer aangeplant: in 1902 werden 247.000 picols uitgevoerd. Ramboeng wordt om de daaruit te winnen gom-elastiek verbouwd. Langs de moerassige kustgedeelten groeit nipah en is evenzeer veel van deze nuttige palmsoort bijgeplant ten einde steeds over voldoende materiaal voor de vervaardiging van atap, de algemeene dakbedekking, te kunnen beschikken. Behalve getah-ramboeng uit aanplantingen, wordt uit de oerwouden allerlei soort getah verkregen en tevens

GUST. VD WALL PERNÉ

BATAK KAMPONG.

RIJSTVELDEN DER BATAKS AAN HET TOBA-MEER.

rotan en was; de gezamenlijke uitvoer naar het buitenland had in 1897 een waarde van *f* 725.863.—, en bestond in 1902 uit 150 picols gom damar, 443 picols gom elastiek, 2660 picols getah pertja, 4258 picols andere getah-soorten, 31448 picols rotan en 276 picols was, ter waarde van *f* 961,899.— en in 1903 uit 113 picols gom damar, 1598 picols gom elastiek, 1640 picols getah pertja, 1462 picols andere getah-soorten, 25477 picols rotan en 353 picols was, ter waarde van *f* 753,730, in welke cijfers derhalve niet begrepen zijn het bedrag aan boschproducten, dat naar Nederlandsch-Indische havens ging. Langs de mondingen der rivieren, doch ook meer in het binnenland, wordt zee- en riviervisch voor de locale consumptie gevangen; hier en daar zijn vischvijvers, b.v. te Selesseh; zuidelijk in de Residentie wordt de visscherij als grootbedrijf uitgeoefend met uitvoer van gedroogde en gezouten visch naar Penang en Singapore. De Chineezen maken zich hiervan meer en meer meester. De troeboek-visscherij in de wateren om en nabij Bengkalis gaat achteruit. In verband met de visscherij wordt eenige scheepsbouw uitgeoefend; zoo werden in 1902 49 inlandsche vaartuigen, kleiner dan 2 ton, gebouwd op werven van inlanders en vreemde oosterlingen. Door de Bataks wordt veelvuldig op wilde varkens gejaagd, door de Maleiers op duiven, (poeni's) herten en olifanten.

De inlandsche nijverheid is, op het weven van de fraaie zijden sarongs in Batoe-Bahra na, van weinig belang. De Chineezen hebben zich in de vlakte van de kleine industrie en den kleinhandel meester gemaakt. Waar vroeger vele Maleiers zich toelegden op de goud- en zilversmidskunst en het snijden van ivoor, hoorn en hout, daar worden deze bedrijven thans door Chineezen, Klingaleezen en Menangkabauers uitgeoefend. De inlandsche bevolking bezit slechts weinig vee. Oorspronkelijk in betrekkelijk smalle kampongranden langs de rivieren, de natuurlijke verkeerswegen, gevestigd, kwam de landbouw niet tot zulk een graad van ontwikkeling, dat aan ploeg- of trekvee behoefte bestond. De jacht op herten en gevogelte en de visscherij kwam voldoende aan de behoefte aan dierlijk voedsel tegemoet, waarin overigens door het houden van kippen werd voorzien, zoodat ook van fokken van slachtvee geen sprake was. Wel werden nu en dan bij feestelijke gelegenheden karbouwen geslacht, doch gewoonlijk werden deze dieren uit de onafhankelijke bovenstreken aangevoerd Daar werden behalve karbouwen en de bekende Batak-paarden (waarvan het ras door gestagen uitvoer der beste hengsten hard achteruitgegaan is) ook runderen gehouden; deze veestapel is evenwel vooral in de laatste jaren ten gevolge van veepest en mond- en klauwzeer erg gedund.

Ook thans bepaalt de oorspronkelijke bevolking zich voornamelijk tot het houden van kippen en wat eenden en door Maleische grooten gehouden karbouwen. Een enkele Maleier houdt een of meer span ingevoerde ossen, waarmede hij een plaatselijken transportdienst organiseert; velen houden den Batak-paarden en verdienen hun kost met het verhuren van wagens. Op de hoofdplaatsen verhuren de eigenaren der paarden en lichte rijtuigjes, gewoonlijk tot welstand gekomen hadji's, hun materieel aan Maleiers, die dan daarmede, gemeenlijk ten gevolge van de hooge huursom, slechts een schamel stuk brood verdienen.

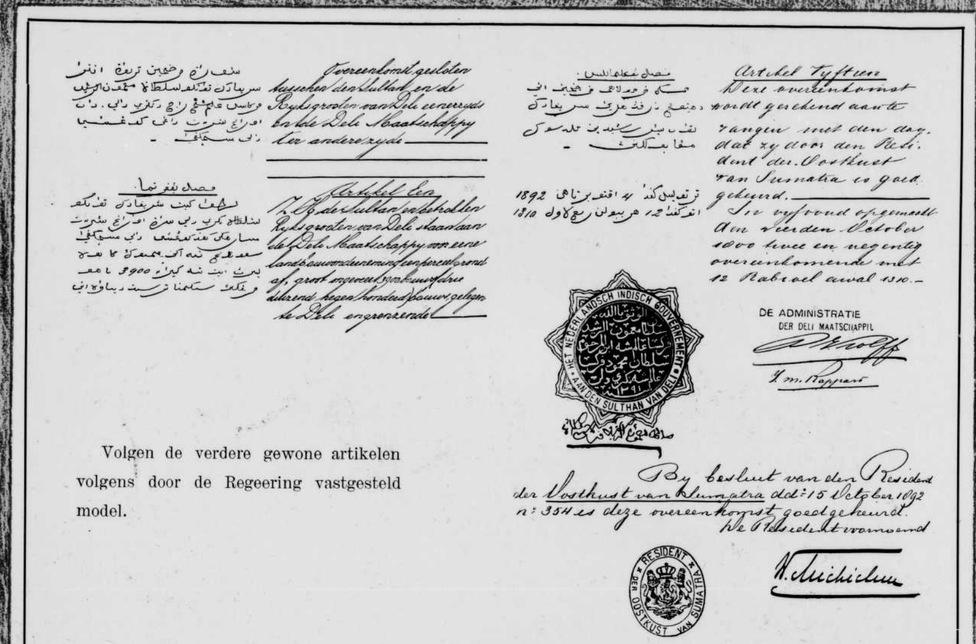
EEN KIJKJE IN BOVEN-ASAHAN.

De bevolking, ook die in de berglandschappen, heeft meermalen te lijden van epidemische ziekten, als cholera en pokken. Vooral bij de onzindelijke Bataks treden deze ziekten menigmaal hevig op en is ook leprah en rabies niet zeldzaam. Tegen pokken wordt op ruime schaal gevaccineerd; bij pokken-epidemiën worden vaccinateurs tijdelijk hier of daar in een kampong-complex geplaatst. Wanneer gevallen van buikziekten voorkomen, wordt door het bestuur z.g. choleradrank verstrekt.

GUST. VD WALL PERNÉ

HUIS IN KAMPONG PANDIAT, IN DE ONMIDDELLIJKE NABIJHEID WAAR HET HUIS VAN DEN EERSTEN EUROPEESCHEN PLANTER STOND.

Artikel Tiptien
Deze overeenkomst
wordt gerekend aante
vangen met den dag,
dat zij door den Resi-
dent der Oostkust
van Sumatra is goed-
gekeurd.
Zie mijn zegel op gemeldt
den vierden October
1800 twee en negentig
overeenkomende met
12 Rabiul awal 1310.

DE ADMINISTRATIE
DER DELI MAATSCHAPPIJ

Volgen de verdere gewone artikelen volgens door de Regeering vastgesteld model.

By besluit van den Resident der Oostkust van Sumatra dd: 15 October 1892 n: 354 is deze overeenkomst goedgekeurd.
De Gouverneur Secretaris

LANDCONTRACT: BEGIN EN SLOT.

De Cultures.

BIJ het noemen van den naam „Deli" denkt men in de eerste plaats aan de in dat gewest geteelde tabak, het beroemde Deli-dekblad, al is dit tegenwoordig lang niet meer het eenige product van dat land. Toch neemt de tabakscultuur nog altijd de voornaamste plaats in onder de bronnen van inkomsten van zijne bewoners en heeft recht op eene eereplaats bij de beschrijving daarvan.

Wie thans Deli bezoekt, de uitgestrekte tabakslanden aanschouwt en eenig inzicht krijgt in deze zoo zorgvuldig gedreven cultuur, kan zich bezwaarlijk de moeilijkheden meer voorstellen, waarmede de eerste pioniers te worstelen hebben gehad. Thans overal gebaande wegen, een spoorweg, die de reizigers van de haven het land invoert; toen alles wildernis met enkele zeldzame voetpaden, geheele streken maanden lang, ja zelfs voortdurend onder water staande. Nu ruime beschikking over allerhande werkvolk, toen geploeter met indolente leden der oorspronkelijke bevolking of onwillige Javanen. Nu goede woningen en geregelde aanvoer van alle levensmiddelen en luxe artikelen, waardoor het leven in Deli, ten minste materieel, niet bij het leven in Europa behoeft achter te staan. Toen hokken in eenvoudige atap gebouwtjes en levende in de noodzakelijkheid, zich steeds met primitieve middelen te moeten behelpen. Vooral op dit laatste punt is de ontwikkeling groot geweest. Het door den eersten planter gebouwde huis kostte der onderneming aan aanbouw slechts 8 dollars. Thans is in Deli menige planterswoning verrezen, waarvan de aanbouw aan de onderneming zoovele duizenden dollars gekost heeft!

Gaan wij de stichting der tabakscultuur eens na, zooals deze door den heer J. NIENHUYS is beschreven.[1]) De heer N. kwam aldaar in de eerste helft van 1863 per zeilschip van Java aan, naar aanleiding van door een Arabier op Java verbreide verhalen omtrent een belangrijk quantum tabak, wellicht 30.000 picols, dat in Deli kon worden opgekocht.

De opgaven van dien Arabier bleken echter schromelijk overdreven en het zeilschip keerde terug, den heer N. achterlatende, om een onderzoek in te stellen naar volk, klimaat en bodem. Enkele voorwerpen voor de huishouding, door den kapitein van het schip welwillend verstrekt, stelden den pionier in staat zich zoo goed en zoo kwaad als 't ging te installeeren in een onbewoond huis, dat aan den Sultan van Deli toebehoorde. Zoo ras bodem en klimaat geschikt bleken, ontwikkelde zich het vaste voornemen bij den heer N., om op Deli te trachten tabakscultuur uit te oefenen. Daartoe werd de medewerking van den Resident van Riouw ingeroepen om hulp te verkrijgen van den Sultan van Deli bij het verstrekken van voorschotten op tabak. De heer N. had n. l. de bedoeling, de cultuur aan te vatten, zooals zulks op Java toen (en thans nog) gebruikelijk was en de bevolking door het geven van voorschotten in staat te stellen op eenigszins ruime schaal tabak aan te planten, om die later onder verrekening van het voorschot van haar op te koopen.

De Sultan was het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en de Europeanen zeer genegen en beloofde hulp en zoo begon de heer N. de cultuur. Overeengekomen was, dat voorloopig tabak zou mogen worden geplant, waar men wilde en dat het door den Sultan te heffen uitvoerrecht, evenals (destijds) op Java 50 cts. per picol zou bedragen.

Weldra bleek, dat het op deze manier niet ging. De Maleiers bleken te ordeloos en lui, waardoor elke waarborg voor een goed georganiseerde cultuur ontbrak. De opgekochte tabak moest tot het volgend jaar blijven liggen: er was niet genoeg om te kunnen fermenteeren.

[1]) „De vestiging der Tabakscultuur op Deli": *De Indische Mercuur*, jaargang 1888.

GUST. VOWALLPERNE

HOOFDADMINISTRATEURSHUIS VÓÓR DERTIG JAREN.

HOOFDADMINISTRATEURSHUIS VAN HEDEN.

Begin 1864 begaf de heer N. zich nu naar Penang en verstrekte aldaar voorschot aan tien Javaansche hadjis, waarvan er echter vóór de aankomst op Deli al 4 deserteerden. De overige 6 legden zich meer toe op het geven van godsdienstonderwijs aan de Maleiers, dan op het planten van tabak, zoodat het nu gehuldigde stelsel van in daghuur werken eveneens fiasco leed. Door evenwel contracten met de werklieden aan te gaan, (de eerste koelie-contracten op Deli!) waarbij deze op zich namen, elk een zeker aantal tabaksplanten in te leveren tot delging van hun schuld, gelukte het den heer N. dat jaar 50 pakken tabak naar Europa te verzenden.

Deze wijze van werken bevredigde evenwel niet; het bleek maar al te duidelijk, dat met Javaansche hadji's, noch met Maleiers en Bataks, iets werkelijk goeds tot stand was te brengen. De heer N. probeerde het daarom met Chineezen, waarvan hij er te Penang 120 engageerde. Deze lieden waren gewoon in daghuur te werken. Zij hadden echter niet het minste idee van tabak planten en men kan zeggen, dat nu de moeilijkheden eerst recht begonnen, want alles, tot het huizen bouwen voor hen zelf toe, moest door hen geschieden. Zoo werd de tweede oogst van 189 pakken gewonnen, welke in doorsnee 149 cents per Amsterdamsch pond opbracht. Toch deugde ook thans de wijze van arbeiden nog niet, inzonderheid wat de contrôle over de werklieden betreft, en zoo kwam de heer N. tot het stelsel, waarbij met de koelies werd gecontracteerd en hen een prijs bij aflevering van 1000 tabaksboomen werd betaald. Daarbij zagen de koelies weldra in, dat ze nu met meer werk ook meer betaling konden erlangen. Zoo werd het contract-systeem geboren, dat, hoewel gewijzigd, nog in gebruik is en de machtige factor vormt, welke aan de tabaksondernemingen eenen goeden uitslag waarborgt.

Ten aanzien van den loop, dien de ontwikkeling dier contracten met de arbeiders genomen heeft, moge hier het volgende in het midden gebracht worden. Vóór 1873 sloten de planters contracten met de Chineezen op den voet der overeenkomsten, die in de Straits Settlements als uitvloeisel der daar geldende ordonnanties in gebruik waren. In 1873 werden evenwel de Chineezen en andere vreemde Oosterlingen, werkende op de tabaksondernemingen, tot Gouvernements-onderdanen verklaard en werd voor hen het algemeen politie-strafreglement voor Inlanders in Nederlandsch-Indië geldig, dat evenwel de betrekking tusschen werkgever en werknemer hoogst gebrekkig regelde. De planters richtten derhalve in 1876 een verzoekschrift tot de Regeering, waarin de wenschelijkheid werd betoogd, de bevoegdheden van planter en koelie nader te omschrijven, en waaraan eene concept-ordonnantie werd toegevoegd. Toch duurde het nog tot 1880, voor dat de eerste zoogenaamde „koelie-ordonnantie" werd afgekondigd. Deze ordonnantie werd in 1889, 1891, 1897 en 1903 gewijzigd en werd het model voor de allengs op alle Buitenbezittingen, waar met immigranten gewerkt wordt, ingevoerde regelingen. Sinds 1896 schijnt eene algemeene koelie-ordonnantie in voorbereiding, die op alle Buitenbezittingen zal gelden ten gevolge van het feit, dat, waar met geïmporteerd werkvolk moet worden gearbeid, eene koelie-ordonnantie onvermijdelijk is gebleken.

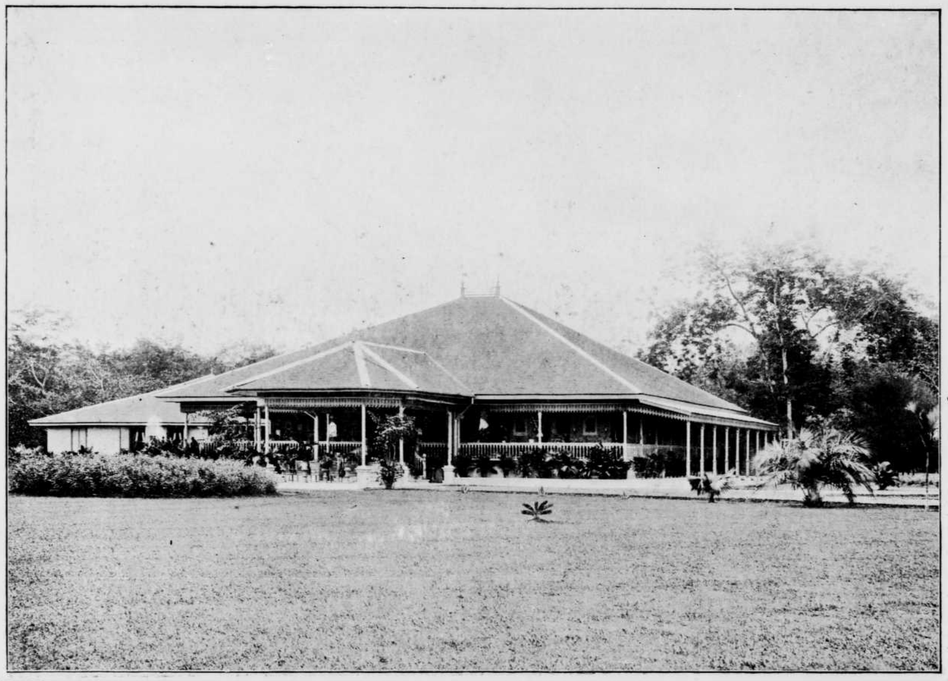
Van veel belang voor de ontwikkeling van de cultuur was voorts de onderlinge samenwerking van de planters, welke in 1872 aanleiding gaf tot de oprichting van de „Planters-Vereeniging". Het Bestuur dier vereeniging, het „Planters-Comité", trad herhaaldelijk naar buiten op waar het gold de belangen der tabakkers te verdedigen. Het was ook aan de bemoeiingen van deze Vereeniging te danken, dat de toevoer van Chineesch werkvolk steeds meer verbeterd werd; met de oprichting van het „Immigranten Bureau" in 1888 werd de directe immigratie uit China zelfs geheel eene zaak der „Planters-Vereeniging".

TWALANG OF BIJENBOOM.

In den aanvang heerschte nog groote onzekerheid omtrent de rechten op den grond, waarop de tabak werd geplant. Reeds spoedig waren meerdere planters naar Deli getogen;

GUST. VD. WALL PERNE

HOOFDADMINISTRATEURSHUIS VAN HEDEN.

ADMINISTRATEURSHUIS.

de noodzakelijkheid voor ieder, om rechten te hebben op den beplanten grond, werd steeds grooter. Zoo werden in 1866 de eerste drie landcontracten gesloten tusschen den Sultan van Deli en de aldaar gevestigde Europeanen. Zij golden voor 99 jaren en de conditie werd er in gesteld, dat men zooveel grond zou mogen nemen, als men in 5 jaren bebouwen kon. Wel werd de geldigheid dezer contracten later door het bestuur bestreden, aangezien volgens den Resident eerst eene aanvraag aan het Gouvernement had moeten worden gedaan, doch de planters deden geen afstand van de gepasseerde contracten en handhaafden hun erfpachtsrecht. Aldus bleef aanvankelijk het afstaan van gronden aan landbouwondernemers door de vorsten ter Oostkust, eigenaren dier gronden, aan den wil van partijen overgelaten. Dit duurde tot 1877, toen de voorwaarden, waarop afstand van grond kon plaats hebben, door de Regeering werden vastgesteld bij Gouvernements besluit van 27 Januari, No. 4.

De nieuwe landcontracten hielden de bepaling in, dat als de gronden niet geschikt bleken, zij altijd tegen andere van dezelfde uitgestrektheid verwisseld konden worden, indien tenminste andere gronden ter beoordeeling van den Sultan aanwezig waren; eene pachtschat zou dadelijk verschuldigd zijn, doch voor het eerste jaar $^1/_5$ van het geheele bedrag beloopen en de vier volgende jaren telkens $^1/_5$ meer. De ontginning moest binnen 2 jaar over eene zekere uitgestrektheid gevorderd zijn. De duur van de concessie werd op 75 jaar gesteld, de pacht zou *f* 1.— per bouw bedragen.

Na de regeling van een en ander wenschte de Regeering in Nederland, dat de reeds loopende contracten in overeenstemming zouden worden gebracht met het nieuwe modelcontract. Hier wilden de planters maar zoo niet aan. Verscheidene der oude contracten betaalden geen pachtschat of alleen maar over de jaarlijks in cultuur gebrachte gronden, gunstige bepalingen voorwaar, maar waarop hun kapitaal gewaagd was geworden, toen het slagen der tabakscultuur nog geheel onzeker was. Evenwel, en dit is van beteekenis in verband met de voor korten tijd tegen Deli uitgebrachte beschuldigingen: de planters waren tot toegeven geneigd *indien de Regeering ook voor betere politie en verbetering der wegen wilde zorgen!* Hoevele malen zou dit verzoek van 1878 later nog gedaan worden. Na langdurig gewrijf en geschrijf werd eindelijk in 1884 bij Gouvernements besluit No. 1/c van 19 September uitgemaakt, dat geen inbreuk gemaakt mocht worden op reeds verkregen rechten van ondernemers. Inmiddels waren de meeste der oude contracten reeds naar het model van het nieuwe contract gewijzigd.

Naderhand werd het model-contract gewijzigd, o. a. bij Residents besluit van 26 April

VERSTERKING DER PLANTERS IN DEN TIJD VAN DE INVALLEN DER ATJEHERS. (1892)

GUST. VD WALL PERNÉ

ADMINISTRATEURSHUIS OP EENE HOOG GELEGEN ONDERNEMING.

HOOFDKANTOOR EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ.

1884, No. 19 en Gouvernements besluit van 3 November 1892, No. 2, waartoe in de eerste plaats aanleiding gaf, dat het bestuur meende voor de rechten te moeten opkomen van de bevolking, wonende op de voor cultuur uitgegeven gronden. Nieuwe bepalingen werden gemaakt aangaande het beplanten met rijst van afgesneden tabaksvelden, strooken grond langs kampongs en rivieroevers, Gouvernements-etablissementen, opmeting van het landcontract, land- en waterwegen, mijnbouwkundige onderzoekingen en ontginningen, begraafplaatsen en vertegenwoordiging, uit alles waarvan de toenemende betere regeling van den algemeenen toestand sprak. Waar de redactie der voorwaarden aanleiding gaf tot onduidelijkheden, gaven de Residenten circulaires uit, om de bedoeling beter vast te stellen.

Is hiermede in grove trekken het vestigen van de tabakscultuur geschetst, in de volgende regelen zal eene beschrijving volgen, zooals die cultuur heden ten dage gedreven wordt.

Beginnende bij het werkvolk dient al dadelijk te worden opgemerkt, dat men zich op den duur niet tot Chineezen alleen heeft bepaald. Doen deze laatsten het eigenlijke werk, het tabaksplanten en oogsten, voor graaf- en wegen-arbeid zijn Javanen in dienst, Boyans bleken geschikte bouwers van droogschuren en koeliehuizen te zijn, Klings zijn bruikbaar voor graafwerk, doch vooral als karrevoerders, Bandjareezen en Siameezen (de laatste zeldzamer) nemen in clubjes droogschuur-bouw op zich, Maleiers willen wel koetsier wezen, Batakkers dalen ook af van hunne altijd groene bergen en trachten eveneens met bouwen en boschkappen wat te verdienen. De voornaamste werklieden blijven evenwel de Chineezen. Terwijl de minst sterken onder hen geregeld op het etablissement, de hoofdvestigingsplaats op de dikwerf zoo uitgestrekte plantage, het fijnere werk in de fermenteerschuur verrichten, de tabak voor de verscheping naar Holland gereed maken, zijn de overigen bezig met planten en oogsten. Zij zijn daartoe vereenigd in clubjes van 20 tot 40 man, Congsie's, die onder direct toezicht staan van een, natuurlijk ook Chineeschen, tandil of vóórman. Twee tot vier van dergelijke congsie's vormen eene afdeeling, waarover een Europeesch assistent gesteld is. Gewoonlijk vindt men op elke tabaksonderneming aldus twee tot vier afdeelingen. Als eerste tusschenpersoon voor alle aanraking tusschen het Chineesche werkvolk en het Europeesch personeel is voorts op elke onderneming een Chineeschen hoofdtandil, die voor het nakomen van de orders van administrateur en assistenten zorg draagt en geschillen tusschen koelies en tandils onderzoekt.

De Javanen vormen de eerste reserve. Zij worden voor allerlei werk gebruikt, als wegen maken, afvoergoten graven, materiaal aanvoeren, grond omspitten, boschkappen en huizenbouwen. Zij zijn een welkome aanvulling op de Chineezen, maar verschillen hemelsbreed van deze laatsten. Zijn de Chineezen ongehuwd, de Javaan is gewoonlijk door vrouw en kinderen vergezeld, werkt de Chinees als regel in contract, dat per oogstjaar wordt afgerekend, de Javaan arbeidt in stukwerk, dat maandelijks verrekend wordt. Ook de Javanen werken in ploegen onder hunne „mandoers", terwijl de door den hoofdtandil ingenomen positie ten opzichte der Chineezen bij hen door een hoofdmandoer wordt bekleed. Meermalen zijn op de ondernemingen ook Congsie's Javaansche vrouwen werkzaam, die dan tabak sorteeren of bundelen, licht veldwerk verrichten, als rupsen zoeken en onkruid wieden, of pas geoogste tabaksbladeren aan draden rijgen.

De Klings, meest afkomstig van Madras en Pondichery, zij het dan ook gewoonlijk via de Straits, komen op eigen rekening naar Deli. Hoewel onbruikbaar voor het eigenlijke tabaksplanten, verrichten zij bij graafwerk, doch vooral als veehouders, karrevoerders en paardenjongens goede diensten. Zij zijn onder kling-tandils in Congsie's vereenigd. Dronkenschap komt onder hen nog al eens voor, doch zij zijn spaarzaam en zijn, vooral wanneer zij onder een eerlijk tandil staan, een aanwinst voor de onderneming. Voor het droogleggen van moerassen zijn zij de aangewezen werkkrachten; hun geschiktheid om met vee om te gaan wijst hen aan als de voerlui op de plantage.

De Boyans komen van Bawean; zij zijn bouwers van huizen en schuren en verrichten het ruwe timmerwerk daaraan verbonden. Aangezien zij alles in dagwerk doen en langzaam, hoewel doorgaans goed en solide arbeiden, is hun werk nog al kostbaar en vervangt men hen liefst door Javanen of door eveneens in contract werkende Bandjareezen.

GUST. VD WALL PERNÉ

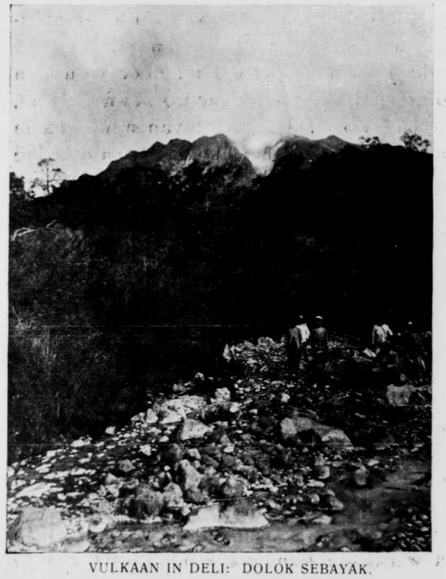

PERMANENTE ASSISTENTEN-WONING OP HET ETABLISSEMENT EENER ONDERNEMING.

TEMPORAIRE ASSISTENTEN-WONING NABIJ DE TABAKSVELDEN.

Bataks en Maleiers kappen bosch, leggen wegen aan, bouwen huizen en schuren, nemen leveranties aan van materiaal, benoodigd voor het bouwen en zijn aldus, hetzij vast of tijdelijk, voor allerlei karweien bruikbaar. Een lastige gewoonte voor de Bataks is, om vermeend onrecht, meestal van derden, en onderlinge geschillen aan het licht te brengen door brandbrieven (moesim bringin) waarbij zij den ondernemer dreigen met het in brand steken van schuren en andere gebouwen, wanneer hen niet binnen een bepaalden tijd recht geschiedt. Aangezien zoodoende somtijds zaken aan het licht komen, die feiten van jaren her betreffen, en die door het Inlandsch zelfbestuur verwaarloosd zijn, kan een ondernemer onwillens zware verliezen lijden.

VULKAAN IN DELI: DOLOK SEBAYAK.

Ten slotte mogen nog met een enkel woord genoemd worden de Bengaleezen en Afghanen, die als oppassers, boodschaploopers en nachtwakers in dienst der onderneming treden en somtijds in hun vrijen tijd als inlandsch bankier of woekeraar er meermalen nog een dubbel salaris bij verdienen. Hun lange gestalte en flinke houding, groote tulband en militair saluut maakt op de andere koelies méér indruk dan op de Europeanen; hun heldhaftigheid is gewoonlijk schijnbaar.

Reeds straks werd met een enkel woord van het etablissement der onderneming melding gemaakt. De gebouwen, die deze hoofdvestigingsplaats vormen, zijn in de eerste plaats het administrateurshuis, waar de beheerder der onderneming woont en zijn kantoor heeft. Is de administrateur, de toewan besaar of groote heer, het hoofd der onderneming, meermalen komt het voor, dat die onderneming met meerdere andere een geheel vormt, waarvan dan op één der etablissementen tevens de woning van den hoofdadministrateur gevonden wordt, benevens het hoofdkantoor. Deze huizen, gewoonlijk gelegen op ruime erven, beplant met talrijke vruchtboomen en versierd met fraaie bloemperken, zijn in Indischen stijl, met voor-, achter- en binnen-galerijen, opgetrokken en dikwijls gedekt met sirappen (houten pannen) in plaats van atap. De onderbouw is meest van steen, somtijds zijn deze huizen van binnen behangen en van plafonds voorzien en maken dan inwendig een echt Europeeschen indruk. Kosten worden er niet aan gespaard en zij gelijken dan ook meer op fraaie villa's dan op de eenvoudige met atap gedekte woningen, waarin de eerste planters hun strijd om het bestaan streden. De aldus tot centraal-punt eener maatschappij geworden vestiging is gewoonlijk ook de plaats, waar het hospitaal gevonden wordt, de dokter en zijn helper, de hospitaal-assistent, verblijf houdt en de boekhouder der maatschappij woont. Dan staan op het etablissement van elke onderneming de huizen, eertijds „het" huis, waarin de assistenten na afloop van den oogst verblijf houden gedurende den tijd, dat de tabak gesorteerd wordt en alle koelies op het etablissement zijn ondergebracht. Verder is de woning van den hoofdtandil aldaar gelegen in de nabijheid, waarvan dikwerf een kleine Chineesche tempel of offerplaats is gebouwd, alwaar de vrienden uit het Hemelsche rijk de Goden gunstig voor zich trachten te stemmen en om regen of droogte bidden.

Verderop staan ruime woningen, waarin de arbeiders gedurende den schuurtijd worden ondergebracht, en voorts de permanente woningen voor de Javanen en hun hoofdmandoer, de Klingen en hun tempeltje, de veestal en karrenloodsen en de materialen-loods. De Chineesche winkel of kedei is ook een belangrijke factor op de onderneming: de kedeihouder moet een Manusje van alles zijn en aan Europeesch- en Inlandsch personeel de meest uiteenloopende artikelen kunnen leveren. Toch is het belang van de Chineesche kedei in den loop der jaren sterk afgenomen, naarmate het verbeteren van de middelen van gemeenschap

PERMANENTE CHINEESCHE KOELIEWONINGEN OP HET ETABLISSEMENT EENER ONDERNEMING.

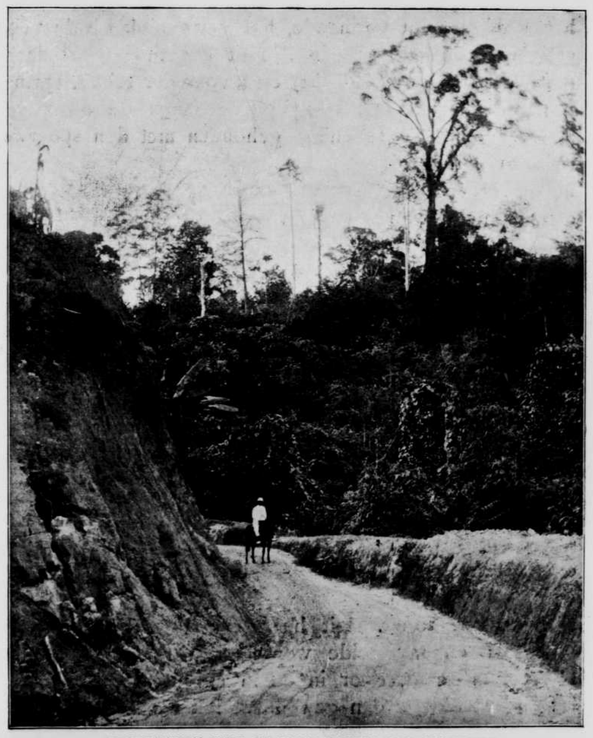
PERMANENTE JAVANENWONINGEN OP HET ETABLISSEMENT EENER ONDERNEMING.

het aanvoeren van diverse artikelen heeft vergemakkelijkt. Het aan den kedeihouder gemeenlijk toekomend recht tot verkoop van opium en sterke dranken verschaft hem evenwel een zekere waardigheid in de oogen der koelies; streng toezicht van de zijde van den administrateur moet voorkomen, dat van dit overwicht misbruik wordt gemaakt door onjuist wegen en het leveren van ondeugdelijke waar.

Noemen wij nu nog den stal, waar de paarden van het Europeesch personeel zijn ondergebracht en de Maleische kedei, die behalve het handeldrijven in katoentjes en vruchten, gewoonlijk tevens verhuurderij van lichte rijtuigjes is, dan zijn wij den kring van woningen etc. vrijwel rond geweest, te midden waarvan het voornaamste en grootste gebouw der onderneming ligt, de fermenteerschuur. Hierin wordt de oogst verzameld en bewerkt. Meermalen is de fermenteerschuur een kostbaar gebouw, opgetrokken van hout en steen en gedekt met gegalvaniseerd ijzer. Altijd ligt zij geheel vrij, zonder belendingen, in verband met brandgevaar, dat voor houten schuren, gedekt met atap, nog zooveel grooter is.

Bij eene gemiddelde lengte van 80—160 Meter en breedte van 20—30 Meter is de nok van het gebouw gewoonlijk 12 Meter hoog, terwijl de zijwanden 2 à 3 Meter uit den grond meten en uit eene onafgebroken rij vensterdeuren bestaan. Langs die wanden zitten in den schuurtijd, October—Januari, de koelies de tabak te sorteeren en om hierbij het licht zoo gunstig mogelijk te hebben en zoo min mogelijk zonnestralen te doen vallen op de uitgelegde tabak, is de lengte-richting van de schuur Oost-West. Aan de Noordzijde van de schuur bevindt zich een uitbouw, de zoogenaamde ontvang-kamer, waar de controle op de gesorteerde tabak gehouden wordt. Het geheele middenvlak is verhoogd, ca. een Meter uit den grond en dient tot eigenlijke stapelplaats van de tabak. Hiermede wordt eene droge opslagplaats verkregen, terwijl de tabak tevens niet direct onder het bereik van het werkvolk is. Op deze verhooging, de baleh-baleh of lanteh, staat gewoonlijk de pers, waarmede de balen gevormd worden. Opgemerkt mag worden, dat waar de oude fermenteerschuren voor nieuwe moeten plaats maken, meermalen een afzonderlijke schuur voor het opslaan en fermenteeren wordt gebouwd, terwijl een tweede gebouw uitsluitend voor het sorteeren en bundelen dient. Zooals uit de meeste gebouwen op de ondernemingen, spreekt ook uit de tegenwoordige fermenteerschuren de vooruitgang van Deli; waar eertijds een der gewone droogschuren voor de tabak met luttel kosten tot fermenteerschuur werd ingericht, vergen de tegenwoordige schuren dikwerf schatten gelds. Daarvoor wordt dan ook verkregen goed licht, goede ventilatie, en daarmede gepaard gaande gunstige hygiënische voorwaarden, waaronder de werklieden arbeiden, vrijwel absolute afwezigheid van brandgevaar, kurkdroge bewaarruimte, zulk een gebiedende eisch voor tabak, terwijl door kap-constructies vermeden wordt, dat de steunpunten van het dak midden in het gebouw, derhalve op de baleh-baleh, gevonden moeten worden, waar zij hinderlijk zijn bij het opstapelen van den oogst.

Het geheele complex gebouwen,

AFGEGRAVEN WEG OP EENE BOVEN-ONDERNEMING.

AANLEG VAN EEN NIEUWEN WEG DOOR HET OERWOUD.

HET MAKEN VAN EEN LOOZINGSKANAAL.

het etablissement vormende, ligt gewoonlijk op de voor het verkeer naar buiten meest gunstige plek van de onderneming. Het groote gewicht daarvan, in verband met den opvoer van materialen en voedsel (rijst) en afvoer der tabak, springt onmiddellijk in het oog. Zocht men vroeger daarom een hoog plekje langs de oude verkeerswegen, de rivieren, thans wordt zooveel mogelijk rekening gehouden met den spoorweg; het riviervervoer is alleen op laaggelegen ondernemingen nog van belang. Het etablissement neemt maar een klein deel van de onderneming in beslag, hoogstens enkele tientallen bouws. Het overige gedeelte, gewoonlijk eenige duizenden bouws, blijft derhalve voor de cultuur van tabak beschikbaar. Daarvolgens de gangbare meening tabak den grond sterk uitput, in elk geval nog nimmer met eenig succes meerdere jaren achtereen een zelfde stuk grond beplant is geworden, doch integendeel de resultaten dan jaarlijks slechter bleken, wordt elk jaar een nieuw stuk grond in cultuur gebracht en komt men gemiddeld pas na 7—10 jaren op dezelfde terreinstrook terug. Dit heeft een voortdurend verhuizen en verplaatsen van de uit licht materiaal samengestelde woningen der koelies ten gevolge. Men beperkt dit evenwel zooveel mogelijk, door in de in cultuur te brengen terreinstrooken een langen weg aan te leggen, waarlangs dan gewoonlijk het eene jaar aan de eene, het volgend jaar aan de andere zijde wordt geplant. Vroeger jaren plantte men zelfs tweemaal langs elken kant van den weg, de tweede maal den grond in gebruik nemende, achter het reeds afgeplante stuk liggende. Hiervan is men evenwel grootendeels teruggekomen omdat de temporaire gebouwen het moeilijk 4 jaren uithouden en men vooral het laatste jaar in te groote reparatie-onkosten verviel, doch wel is nog een driejarige methode van planten veelvuldig in zwang, waarbij dan de plantweg midden door den aanplant van het eerste jaar loopt.

BATAKKAMPONG NABIJ HET TOBA-MEER.

Moesten vroeger voor elken nieuwen aanplant een paar honderd bouws zwaar oerwoud geveld worden, thans is zulks nog slechts hoogst zeldzaam op afgelegen pas geopende ondernemingen het geval. Enkele, uit vroegeren tijd staande gebleven woud-reuzen, meest bijenboomen (toealang) geven door hun enorme hoogte en zwaarte van stam een denkbeeld van de weelderige vegetatie, waarmede het land toen bedekt was. Thans steken zij met hun licht bebladerde kruinen als reusachtige candelabres hoog boven het jonge bosch of de lalang uit en geven iets eigenaardigs en eentonigs aan het landschap, iets melancholieks, vooral als de ondergaande zon hun harde grijze stammen vaalrood kleurt.

Het vroegere openkappen en aanleggen van een nieuwen plantweg is derhalve tegenwoordig veranderd in het schoonmaken van een met jong bosch en lalang dichtgegroeiden ouden weg. Zulks moet tijdig geschieden, want zoodra de oude oogst afgewerkt is, wordt aan elken krachtigen Chineeschen koelie een veld langs dien weg ter bebouwing met tabak gegeven. De praktijk heeft ook hier bewezen, dat flinke grondbewerking den oogst ten goede komt en worden derhalve van te voren de nieuw te beplanten velden reeds eenmaal geheel omgetjankold (tjankol = inlandsche spade), een werkje, dat de Javanen gewoonlijk verrichten. Waar het terrein het toelaat, d. w. z. waar het vlak genoeg is niet te veel door smalle beekjes doorsneden of bezet met harde boomstronken, geschiedt deze voorbewerking ook wel met ploegen, welke dan door 4 of 6 ossen of 2 karbouwen getrokken worden, of met een stoomploeg, waarbij de eigenlijke ploeg aan een staalkabel tusschen twee locomobielen over het land heen en weer wordt getrokken. Hoewel hieruit blijkt, dat de Delische planters niet afkeerig zijn

GUST. VD WALL PERNÉ

PLOEGEN MET BEHULP VAN STOOMKRACHT

JONGE TABAK, DEELS NOG ONDER HET BESCHADUWEND AFDAK.

van de nieuwste methoden op het gebied van cultures, blijven velen toch aan de bewerking met den tjankol de voorkeur schenken, omdat hierbij de kluiten worden gebroken en de grond derhalve beter kan uitzuren.

Intusschen worden de oude bruggen in den weg of in de wegen (naarmate de uitgestrektheid land die in gebruik genomen wordt), hersteld. De vroegere afwateringen worden opgezocht, schoongemaakt en uitgediept en de verdeeling in velden door grensstokken aangegeven. Eveneens worden de plaatsen uitgezocht, waar eene assistentenwoning, de koeliewoningen en de droogschuren zullen verrijzen. De beide eersten moeten spoedig genoeg gereed zijn, om de bewoners na het afwerken van den vorigen oogst te ontvangen. Met de laatsten heeft men meer tijd. Levert het jonge bosch bruikbaar hout op, dat voor de daken, keukens en bijgebouwen nog gebruikt kan worden, dan wordt dat bijeenverzameld. Op dit vóórwerk wordt daartoe gedurende den schuurtijd, samenvallend met den regentijd, door een der Assistenten toegezien. Deze arbeid was vroeger een der zwaarsten. Was eenmaal in het oerwoud de richting van den weg aangegeven, dan stuitte men vaak op moerassige plaatsen, die juist in den regentijd de slechtste gelegenheid boden om te worden afgewaterd. En toch — daar moest tabak groeien. Wie zal het aantal dagen en weken tellen, dat op zulke plaatsen, op de laag gelegen ondernemingen, vaak groote uitgestrektheden beslaande, door Delische pioniers in water en modder is geploeterd. In den warwinkel van afgekapte lianen, takken en doode boomen, den ganschen dag heel of halverwege nat, belaagd door talrijke bloedzuigers en muskieten, in uitsluitend gezelschap van een paar Javanen of Klings moesten nauwkeurig stokken worden uitgezet, die de juiste richting van den toekomstigen weg aangaven, waarvan de achterna komende ploegen werklui vast de droge stukken, (als ze er waren!) schoonkapten en rond lagen.

Kwam eindelijk met Januari de droge tijd, dan moesten alle hens aan dek om het spoedig droogloopend bosch te kappen en de afwatering te regelen. Vaak bleken dan dijken noodig, om latere overstroomingen te verhoeden, of kwam men tot de ontdekking, dat een lang afvoerkanaal noodig zou zijn, om de gronden afdoende droog te leggen. Zoo zijn in Beneden-Deli en Beneden-Langkat kanalen gegraven, waarbij baggermolens goede diensten hebben bewezen. Natuurlijk konden geen particuliere planters zulke kostbare hulpmiddelen aanschaffen, doch geschiedde zulks door de groote maatschappijen. Was de weg gereed, het bosch gevallen en door de Chineezen, ieder in zijn veld, klein gekapt en op stapels gedragen, dan werd op een goeden dag alles aangestoken en verbrand. Wat daarna aan zwaar hout overbleef werd met vereende krachten nogmaals verzameld en aan het vuur prijs gegeven.

Geen fraaier gezicht van de voorgalerij van het assistentenhuis, als wanneer dan eenmaal de duisternis ingetreden was en alom de kleine vuurresten glommen. Dan kon men zich terug wanen in het verre vaderland, met vóór zich een groot stations-emplacement, waarvan allerwege de groene, roode en gele seinlichten blonken, waar plotseling opflikkerende vlammen den indruk gaven van het openen van den vuurhaard eener locomotief, straks aangewezen om een rist logge goederenwagens weg te slepen, waar twee lichte vonken een in de verte naderenden trein geleken met passagiers, wellicht met vrienden, ouders. . . . Maar wat later waren die lichtjes weer verdwenen. Geen blij gefluit kwam de illusie volmaken, het telkens verwachte getoeter van rangeerders bleef uit, het schril geschreeuw van nachtzwaluwen, de roep van een hert in den achterliggenden woudrand, voerden maar al te spoedig tot de werkelijkheid terug.

STOOMPOMP.

Het zou echter ondankbaar zijn, die werkelijkheid daarom hard te vallen. De pracht

GUST. VD WALL PERNÉ

TABAK TE VELDE.

RIJPE TABAK: MET HET PLUKKEN DER BLADEREN IS EEN AANVANG GEMAAKT.

van den Indischen nacht is te dikwerf beschreven om den lezer niet minstens bij geruchte bekend te zijn.

De schoone Indische nachten zijn gebleven, het zooeven beschreven schouwspel is een uitzondering geworden; het weinigje hout, dat na de vóórbewerking der velden is blijven staan, de nieuw opgeschoten lalang, beiden zijn weldra tot asch vergaan.

Zooals reeds kortelings aangestipt, worden gedurende deze voorbereidende werkzaamheden eveneens de woningen der assistenten en koelies gebouwd. Daartoe worden droge en liefst wat hooggelegen plaatsen in de afdeeling uitgezocht. Daar wordt dan de bodem over eene uitgestrektheid schoon en gelijk gemaakt, voldoende om plaats voor een huis en een tuintje te hebben. Het huis wordt 4′ tot 10′ boven den grond gebouwd en bestaat gewoonlijk uit eene voorwarande, slaap- en zitkamer, provisiekamer en achterwarande. Van deze laatste voert een trap naar de bijgebouwen, waarin bedienden-kamers en stal zijn. Is het huis hoog genoeg boven den grond, dan vindt men er badkamer en materialen bergplaats onder. Anders zijn deze beiden eveneens in de bijgebouwen. Vroeger van ruw bekapt boschhout opgetrokken, met wanden van atap of gevlochten bamboe en vloeren van niboeng-

PLOEGEN MET BEHULP VAN BENGALEESCHE OSSEN.

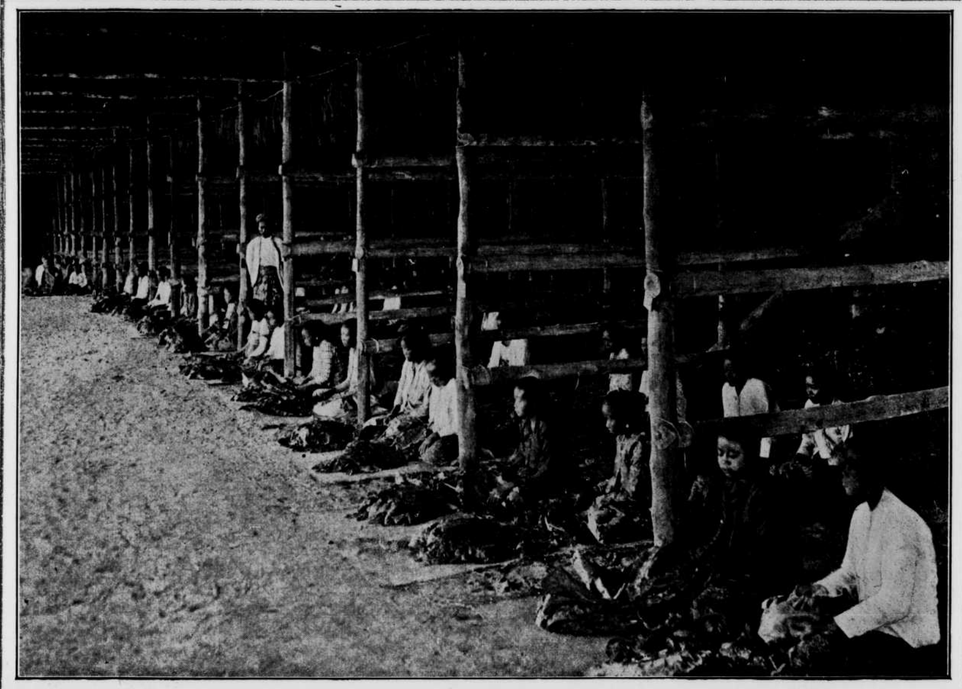
latten, zijn de assistentenwoningen thans meest geheel van planken opgetrokken, geolied, gewit of geverfd, ja soms zelfs behangen en maken een vriendelijken indruk.

De koeliehuizen vormen gewoonlijk een groep. In twee tot vier woningen zijn de koelies ondergebracht, 10—20 man per woning; te midden dezer woningen staat het huisje van den tandil. Terwijl deze gebouwen aan de eene zijde van den weg liggen, is aan den anderen kant daarvan een gemeenschappelijke keuken gebouwd, zulks met het oog op brandgevaar. De keuken is een open loods, waarin elke Chinees een paar maal daags boven een vuurtje van zelf gesprokkeld hout zijn eigen potje rijst en groenten kookt. De huizen staan gemeenlijk ook op palen, evenals de assistentenwoning, en hebben thans ook in den regel planken wanden en een dak van atap. Langs de wanden staan de houten slaaptafels, waarboven de muskietennetten hangen. Door middel van luiken worden deze woningen gelucht, wat vooral naar onze meening niet genoeg geschieden kan.

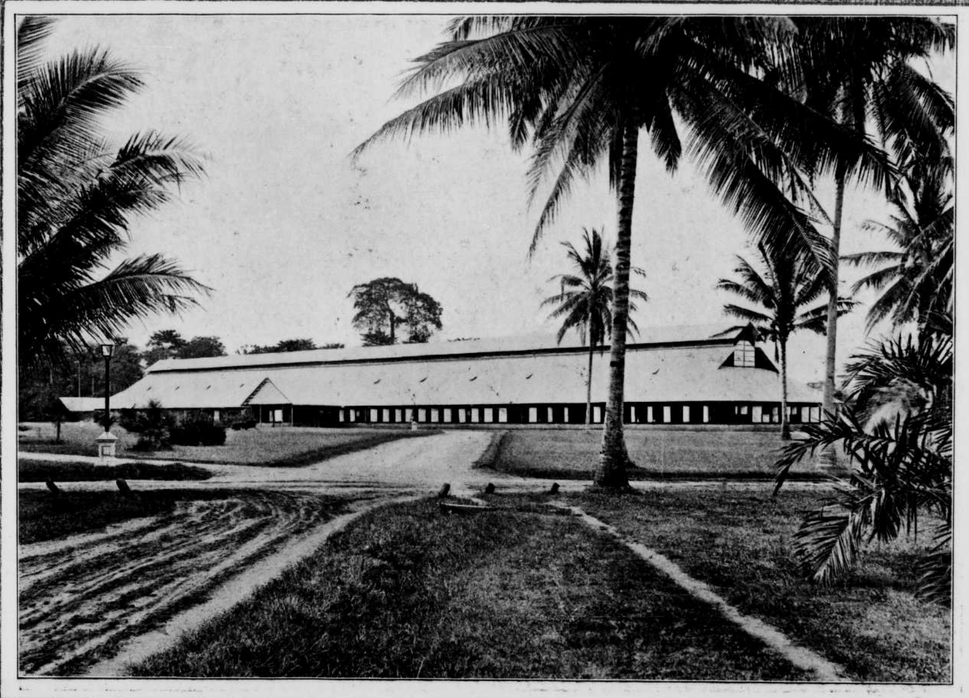
Staan koeliehuizen en assistentenwoningen aan de eene zijde van den weg, aan den overkant liggen de geheel uit atap opgetrokken droogschuren.

De plaatsen worden nauwkeurig uitgezocht, in verband met gelijkheid van het terrein en voldoende hoogte daarvan, om voor overstrooming gevrijwaard te zijn. De schuren zijn meest circa 30 Meter (12 depa) breed en 72 M. (30 depa) lang en staan gewoonlijk Noord-Zuid, om de zon niet door de vensters der vlakke voor- en achterwanden te doen schijnen, of zijn zóó gebouwd, dat zij aan de overheerschende windrichting het kleinste oppervlak blootstellen. De zijwanden zijn maar $2\frac{1}{2}$ à 3 Meter hoog; in het midden verheft het dak zich tot ca. 10 M. boven den grond. Bij genoemde gangbare maten wordt het dak in de lengte door 7 rijen van 31 palen (tiang) gestut, waarvan de beide buitenste rijen in de zijwanden staan en de eerste en laatste dwarsrij van 7 palen in den voor- en achterwand. Zoodoende ontstaan dertig dwarsafdeelingen, kamers genoemd. De binnenrijen worden door schuine palen (soekong) in alle richtingen gestut en zijn overigens door zes rijen dwarshouten (kilas) verbonden, welke laatsten, naarmate de schuur dient om daarin in zijn geheel afgesneden

GUST. VD WALL PERNÉ

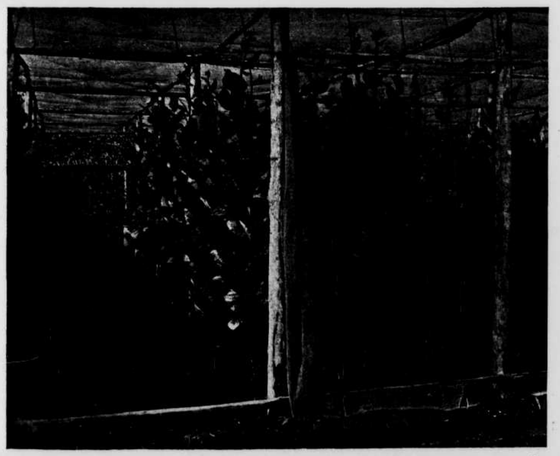

DROGE TABAK IN DE DROOGSCHUUR DOOR JAVAANSCHE VROUWEN GEBUNDELD.

FERMENTEERSCHUUR VAN HEDEN.

tabaksboomen of uitsluitend geplukte bladeren op te hangen, op kleiner of grooter afstand boven elkander zijn aangebracht. De te drogen tabak wordt evenwel niet aan deze kilassen gehangen, zooals men hieruit verkeerdelijk zou kunnen afleiden, maar aan losse stokken (anak kajoe), die met de uiteinden in de lengterichting der schuur op de kilassen steunen. Bovenaan beginnende, kunnen nu achtereenvolgens 28 kamers der schuur met tabak worden volgehangen; de eerste en laatste kamer blijft ledig met het oog op ventilatie en toezicht. Voor de palen werd vroeger algemeen het op de onderneming aangetroffen boschhout gebruikt. Nu het zware bosch nagenoeg overal gevallen is, wordt zoogenaamd zeehout gebruikt, dat daartoe uit de strandbosschen wordt aangevoerd. Dit heeft de bouwkosten dier schuren, welke vroeger $ 500.— à $ 600.— bedroegen, verhoogd, zoodat deze thans van $ 800.— tot $ 1100.— varieeren. Een gedeelte van deze rijzing mag intusschen wel aan de verminderde waarde van den dollar geweten worden. De bouwkosten rijzen bovendien dikwerf nog door verschillende maatregelen, toegepast om het opwaaien der atap bij hevigen wind, en het daardoor natregenen der tabak te voorkomen. De vroeger daartoe op het dak gelegen niboenglatten worden daartoe dikwerf niet meer voldoende geacht en vervangen door kostbare methodes van ijzerdraadbespanning.

TABAK ONDER SCHADUWLINNEN.

Het aantal droogschuren bedraagt gewoonlijk 12 à 13 per 100 tabaksvelden.

Reeds lang vóór de droogschuren gereed zijn, komen de koelies, nadat het sorteeren van den vorigen oogst is afgeloopen, in de velden, hetgeen gewoonlijk tusschen eind December en begin Februari het geval is. Behalve het gereed komen van den vorigen oogst, is daarop van invloed dat koelies, wier vorig contract afgeloopen is, tijdig zich opnieuw verbinden en de aankomst van nieuwelingen, singkehs, spoedig genoeg plaats heeft om de plaats van vertrekkenden in te nemen. Gewoonlijk is in dit laatste geval voorzien en zijn in den loop van het jaar genoeg singkehs gearriveerd, die reeds eenigszins wegwijs op de onderneming zijn.

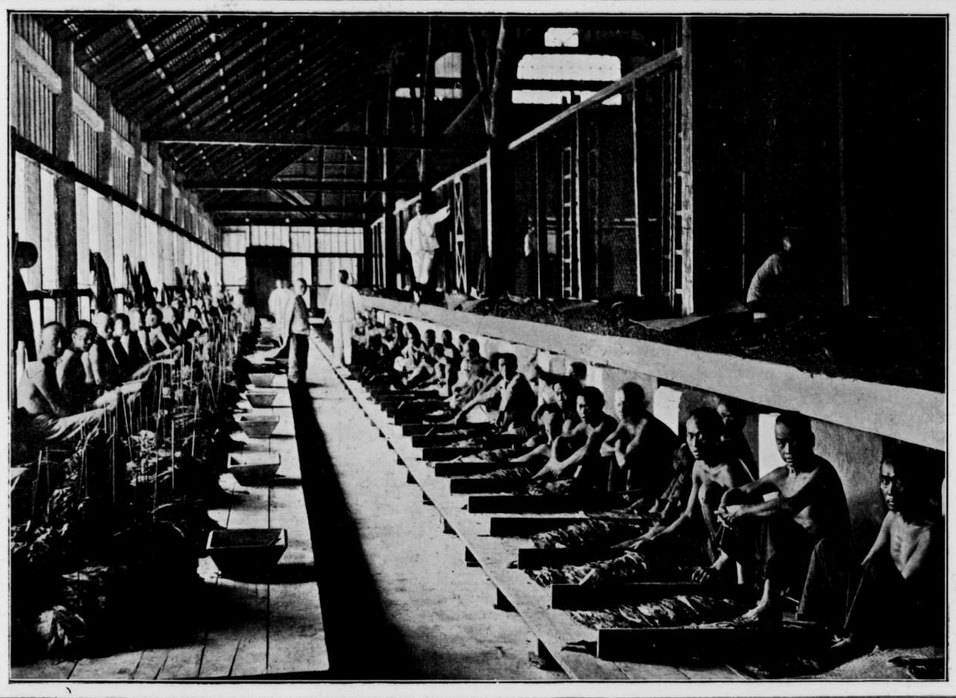
De Congsies worden derhalve nu geformeerd, de tandils aangewezen, in overleg met den hoofdtandil, en de koelies betrekken hun woningen in de afdeelingen. Tegelijkertijd verhuizen de assistenten daarheen. Elke koelie wordt van zijn gereedschap voorzien, tjankol, hark, parang (krom hakmes) en zoo noodig een bijl, een kleine ton, te gebruiken bij het baden en twee groote tonnen, om water aan te slepen bij jonge tabak. Nadat wegen, paden, huizen, waterputten en erven behoorlijk gereinigd zijn en de genummerde velden bij loting zijn toegewezen, kan de arbeid aanvangen; de werkuren zijn van 6—11 en 1—6 uren. Zijn er zieken, dan vervoegen die zich 's morgens vroeg bij den assistent van hunne afdeeling, die in staat moet zijn kleine verwondingen zelf te behandelen, voorzien is van chinine, castorolie, laudanum en de noodige verbandmiddelen, maar die ernstige patienten naar het hospitaal dirigeert.

CHINEESCHE VELDKOELIE.

Heeft men met nieuw terrein te doen, dan wordt begonnen met bosch opruimen en dwarswegen aanleggen; zooals reeds gezegd, komt dit tegenwoordig hoogst zeldzaam voor. Gewoonlijk wordt dus begonnen met eene hernieuwde degelijke omwerking

GUST. VD WALL PERNÉ

SORTEEREN EN OP LENGTE BUNDELEN DER TABAK IN DE FERMENTEERSCHUUR.

STAPELEN DER TABAK OP DE BALEH-BALEH IN DE FERMENTEERSCHUUR.

van den grond, waartoe aangevangen wordt aan den middenweg, een pad, dat in de lengte evenwijdig aan den plantweg door de afdeeling loopt. Daarbij wordt eerst met het achterste gedeelte begonnen, later volgt het voorste stuk. In diezelfde volgorde wordt later ook het veld met tabak beplant, zoodat de laatste rijpe tabak langs den weg komt te staan, hetgeen den koelie in den drukken oogsttijd veel loopen bespaart.

Zoodra men met tjankollen wat opgeschoten is, worden de zaad- of kweekbedden aangelegd, waartoe de beste stukken grond aangewezen worden. Op dezen, in elke congsie gezamenlijk omgetjankolden grond worden nu door iederen koelie om de 4—6 dagen 1 of 2 kweekbedden gemaakt, die van een schuin afdak van lalang tegen felle zon of harden regen worden beschut. Het zaad ontkiemt in ongeveer 6 dagen en is in ruim 30 dagen groot genoeg, om te worden uitgeplant. Behalve met de werkzaamheden moet men nu tevens rekening houden met het klimaat en zorgen dat men over voldoende kweekplantjes, bibits, beschikken kan, als na de droge maanden Januari en Februari de eerste buitjes regen weder doorkomen. Het spreekt van zelf, dat tegen dien tijd een eerste gedeelte van de velden

FERMENTEERSCHUUR VOOR 30 JAREN.

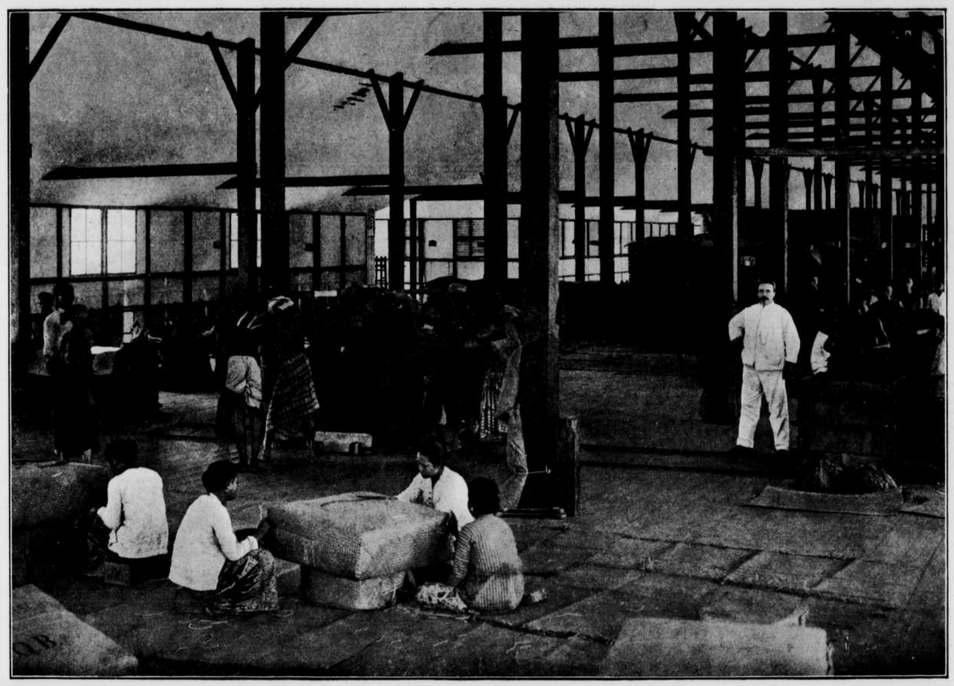
gereed moet zijn om de jonge plantjes te ontvangen, derhalve goed los omgewerkt en behoorlijk schoongeharkt.

De koelies krijgen het nu steeds drukker. De eerste werkzaamheid 's morgens is het onderhoud en het begieten der bibits, onder onderhoud te verstaan het wieden der bedden en het vangen der rupsen, door de planters gemeenlijk „wurmen" gedoopt. Daarna moeten de jonge uitgeplante tabaksplanten worden nagezien, eveneens van rupsen gezuiverd en dan weer flink worden aangepakt, om het ongeveer een bouw groote veld verder plantklaar te maken.

Somtijds worden daarom op verschillende ondernemingen bibitvelden aangelegd, die door speciaal daartoe aangewezen werkvolk onderhouden worden, hetgeen den koelie veel arbeid bespaard en bovendien den jongen plantjes ten goede komt, die nu een degelijke verzorging genieten. De bibit toch is het troetelkind van den planter en een teer troetelkind, dat meermalen door te lijden aan ernstige epidemische ziekten zijn pleegvader heel wat zorg heeft veroorzaakt. Gelukkig zijn tegen de meest voorkomende bibit-kwalen voorbehoedmiddelen gevonden; de oprichting van een proefstation in Deli, filiaal van den Buitenzorgschen Plantentuin, is in deze van buitengewoon groot nut geweest.

Het uitplanten der bibits geschiedt tegen den avond; daartoe worden van te voren met een stok plantgaten gestoken in lange, over de geheele afdeeling zooveel mogelijk rechte lijnen. De plantjes komen in de rij op onderling $1^1/_2'$ afstand te staan en worden de eerste dagen door een schuin in den grond gestoken plankje tegen het felle zonlicht beschermd. De rijen liggen 3′ van elkaar. De gelegenheid is in den planttijd, vooral in den aanvang, voor den assistent zeer groot, om met koelies en tandil in botsing te komen, want èn koelie èn tandil hebben belang bij véél tabak en trachten steeds te smokkelen. Aan de 3′ ontbreken in het begin steeds een paar centimeter, de $1^1/_2'$ wordt zoo krap mogelijk genomen! Een enkele onverbeterlijke bedrieger dient dan uit zijn veld te worden gezet en door een nieuweling van het etablissement te worden vervangen.

GUST. VD WALL PERNÉ

PERSEN EN DICHTNAAIEN DER PAKKEN TABAK IN DE FERMENTEERSCHUUR.

RIJSTCULTUUR DER MALEIERS OP DE AFGEPLANTE TABAKSVELDEN.

Zooals reeds in den aanvang aangestipt, heeft men de Chineezen, om hun ijver en zorgvuldigheid te prikkelen, belang bij de tabak gegeven. De loop van zaken is derhalve aldus, dat èn veldkoelie èn tandil twee maal in de maand genoeg voorschot ontvangen om te leven en dat, zoodra de geheele oogst binnen is en afgewerkt, met hen wordt afgerekend. Voor elken koelie wordt daartoe op het kantoor der onderneming een rekening aangelegd, waarop hij voor zijne voorschotten, kosten der gereedschappen, eventueel aandeel in het vooraf schoonkappen zijner velden of genoten hulp en belasting wordt gedebiteerd, terwijl hij voor de ingeleverde tabak, per 1000 boomen ($ 2.— tot $ 8.—) of per zeker aantal bladeren ($ 1.— per 7000) gecrediteerd wordt. Op alle ondernemingen krijgt elke koelie een (klad-) beter rekening-courant-boekje, waarin geregeld zijn debet en credit wordt bijgehouden.

De tandils ontvangen weer $7\frac{1}{2}$ % van het totaal bedrag der door hun koelies ingeleverde tabak, de hoofdtandil 5 % van het bedrag der ingeleverde tabak van elken koelie der onderneming. Ook de assistent is meestal bij de tabak geïnteresseerd, aangezien vele maatschappijen een deel hunner winst, 5 %, onder hen verdeelen. De administrateur ontvangt een varieerend percentage van de winst zijner onderneming, soms ook van de winst der maatschappij of van beiden. De hoofdadministrateur verkeert in gelijk geval ten opzichte van de winst der maatschappij.

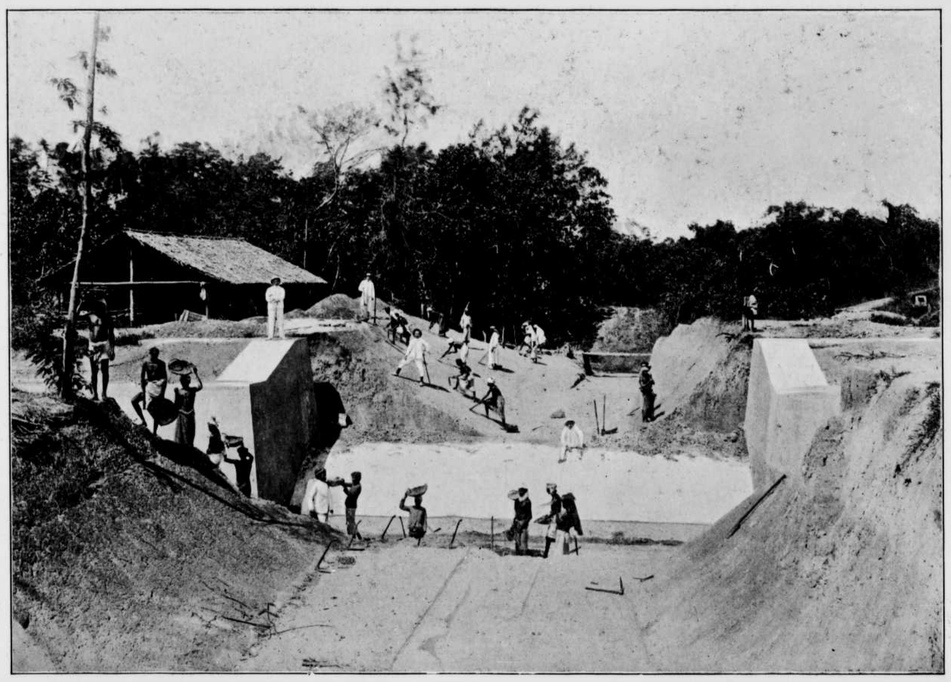
Inmiddels is de tabak flink opgegroeid en zijn naarmate dit noodig was, de planten twee of driemaal aangeaard, hetgeen het wortelstelsel ten goede komt en den plant meer steun verleend.

Tegen het rijp worden, wat gewoonlijk circa 2 maanden na de uitplanting het geval is, worden gewoonlijk de toppen uit de planten gebroken, ten einde de groeikracht geheel naar de bladeren te leiden. Een deel der mooiste tabak blijft echter doorgroeien, schiet weldra in bloei en levert later nieuw zaad.

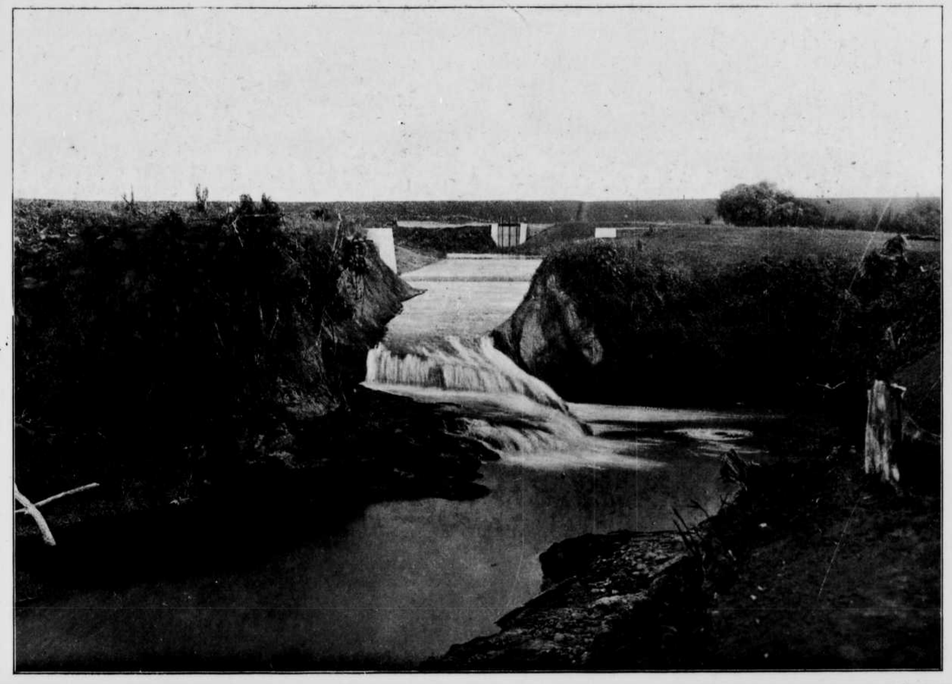
Men draagt voorts zorg, afgeplant te zijn, d. w. z. de velden geheel beplant te hebben, tegen dat de eerste tabak rijp is, ten einde de werkzaamheden niet te veel te doen opeenstapelen. Thans begint derhalve het oogsten; de boomen welke rijp zijn, zichtbaar aan de kleine bruine bobbels op de bovenbladeren, worden bij den voet afgesneden en in de droogschuren opgehangen. Of wel, naarmate het rijpen vordert, dat van onderen af aan begint, worden de bladeren geplukt, met 40-tallen bijeengeregen en aan een stok bevestigd, om zoo te drogen te worden gehangen. Deze laatste methode is tegenwoordig het meest in zwang. De oogsttijd geeft handen vol werk en vooral vroeger moest men het uithoudingsvermogen der koelies meermalen bewonderen, als zij 's morgens de nog gedeeltelijk jonge tabak te velde verzorgden, 's middags rijpe bladeren plukten en tot 's avonds laat bladeren zaten aan te rijgen en te drogen te hangen. Tegenwoordig bepaalt zich het werk der Chineesche koelies op de meeste ondernemingen uitsluitend tot het plukken en in de droogschuur brengen, terwijl Javanen of Javaansche vrouwen de bladeren aanrijgen, en nagenoeg nimmer meer laat wordt doorgewerkt. Het plukken, aanrijgen en ophangen wordt afzonderlijk per stuk betaald. Ook de assistent, die steeds op dit alles toezicht moet houden en 's morgens al de den vorigen avond opgehangen tabak van elken koelie ontvangen moet, namelijk de waarde bepalen en de hoeveelheden tellen, moet in die dagen zijn beste beentje vóór zetten. Daarbij mag de voortdurende contrôle vooral nooit verslappen, want tot 40 tellen is bij het bladeren aanrijgen voor den koelie eensklaps een bizonder diepzinnig vraagstuk geworden en gewoonlijk meent hij, dat eventjes in de dertig er wel mee door kan. Kunnen zij voorts een jong assistent bedriegen, door snel de reeds in de eene schuur ontvangen tabak nogmaals naar eene andere, verder op gelegene, over te brengen, dan laten zij het niet en het optreden van den tandil is in zulke gevallen dikwerf zwak. Het behoort ongetwijfeld tot de eigenaardigheden van den Chineeschen koelie, dat hij angstvallig waakt, of de strengste billijkheid tegenover hem in acht genomen wordt, terwijl hij van zijn kant volkomen het recht meent te hebben, bedrog te plegen, waar hij er kans toe ziet.

Zoo komt langzamerhand de oogst binnen, eerst in de droogschuur, om na drie of

GUST. VD WALL PERNÉ

BOUW EENER SLUIS TEN BEHOEVE DER IRRIGATIE VOOR NATTEN RIJSTBOUW.

IRRIGATIE-SLUIS TEN BEHOEVE DER RIJSTCULTUUR.

vier weken in manden, en na voorloopig gebundeld te zijn, naar de fermenteerschuur te worden overgebracht.

In de droogschuren moet door afwisselend openen en sluiten der luiken (tingkap) de droging bevorderd worden, harde wind vooral buiten worden gesloten en de slechte invloed van hevigen regen door het stoken van vuren overwonnen.

In de fermenteerschuur wordt de tabak onder onmiddellijk toezicht van den administrateur eerst op kleinere, daarna op steeds grootere stapels gezet, waarbij door in de stapels gelegde, in bamboekokers gestoken thermometers, een paar malen per dag de temperatuur moet worden gecontroleerd. Zoodra de tabak toch gestapeld is, vangt een broeiingsproces aan, waarbij het blad, mits deze fermentatie oordeelkundig geleid wordt, zeer veel aan glans, kleur en elasticiteit kan winnen.

In de velden worden na het oogsten de stronken der tabaksplanten zooveel mogelijk verwijderd, opdat een verder uitloopen den grond niet onnoodig zal uitputten. Tevens worden meermalen boomzaden, liefst van djohor of albizzia, uitgeplant, ten einde de reboisatie tegemoet te komen. Daarna planten de Maleiers uit de op de onderneming liggende kampongs hun rijst op deze velden, waarbij zij het opkomende jonge bosch stipt ontzien.

Op eene enkele onderneming tracht men met Javanen de rijstteelt zelf ter hand te nemen, teneinde zelf in de behoefte van dit voedingsmiddel te voorzien. Om daarbij niet, zooals de Maleiers, afhankelijk van het regenseizoen te zijn, heeft men irrigatiewerken aangelegd, waardoor een deel der onderneming kunstmatig onder water kan worden gezet en derhalve sawah-teelt wordt beoefend. Er bestaan voorts groote plannen, om met speciaal voor dat doel te immigreeren Javanen die rijstteelt op uitgebreide schaal op te vatten.

Is de tabak geheel van het veld, dan verhuist het personeel weer naar het etablissement en vangt het sorteeren aan. In de fermenteerschuur is het broeiingsproces van de eerstgeoogste tabak afgeloopen, merkbaar aan het niet meer rijzen der temperatuur boven een zekeren warmtegraad. De veldkoelies zijn nu sorteerders geworden en komen langs den wand der schuur te zitten, met den rug naar het licht, dat door de geopende vensterdeuren naar binnen valt. Zij leggen de bladeren der daartoe ontvangen bundels tabak zorgvuldig soort bij soort, waarbij het plankier, waarop zij zitten, om hen heen door staande latten in vakken is verdeeld. Hun collega's, de bundelaars, zitten tegenover hen en bundelen de verschillende soorten, zorgdragende de bossen van gelijke lengte te maken. Aangezien de betaling hier weer per 40 bladeren gaat, is scherpe controle op den omvang der bundels een vereischte, evenals trouwens het toezicht op het nauwkeurig sorteeren van het hoogste belang is.

Wie sorteerder en wie bundelaar zal zijn, regelt zich naar den graad van geoefendheid en aanleg.

In de ontvangkamer worden de bossen tabak ontvangen en daarna zorgvuldig soort bij soort opgestapeld. Het ontvangen geschiedt door ervaren sorteerders, dikwerf door tandils, soms ook door Javanen of Javaansche vrouwen, maar altijd onder direct toezicht van een daartoe speciaal aangewezen assistent, gewoonlijk tevens schuur-chef.

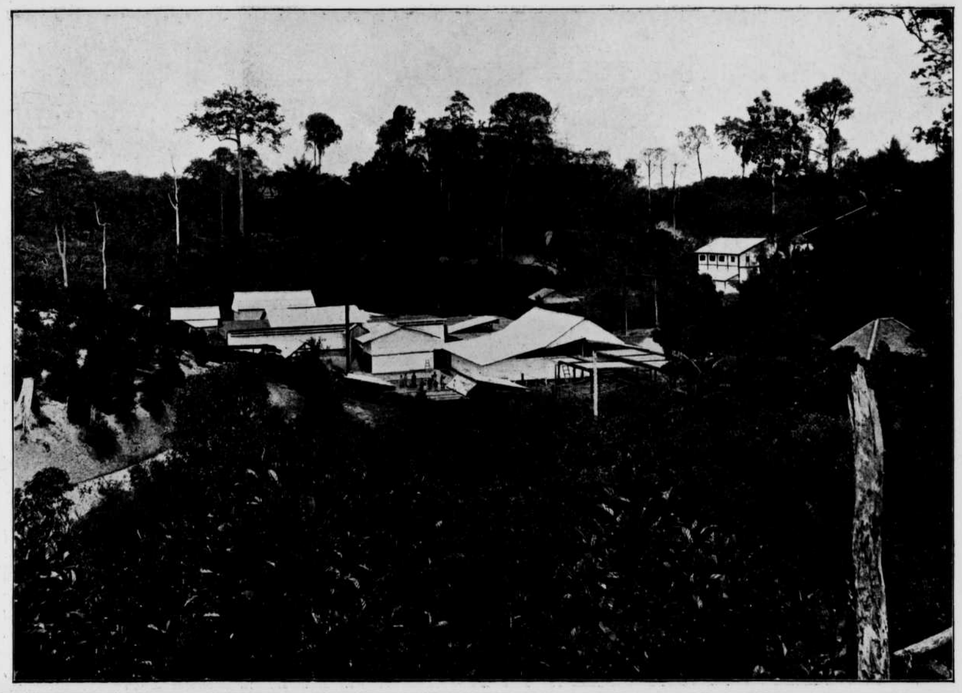
Gedurende de sortatie worden de tabaksmatten, waarvan 4 voor elke baal noodig zijn, twee aan twee aaneengenaaid. Is de sortatie afgeloopen, dan vangt het balen aan, waartoe de tabak in hoeveelheden van 80 K.G. in een kist wordt gestapeld en dan onder de pers tot kleiner volume wordt ineengedrongen en in de matten genaaid. De pakken zijn ca. 1′ dik bij 3′ lang en breed en worden van de merken van maatschappij, onderneming en soort der tabak voorzien.

Met het balen is de laatste bewerking der tabak op de onderneming afgeloopen; over het transport van het product van de onderneming naar de Europeesche markt worden hierachter meer bizonderheden gegeven.

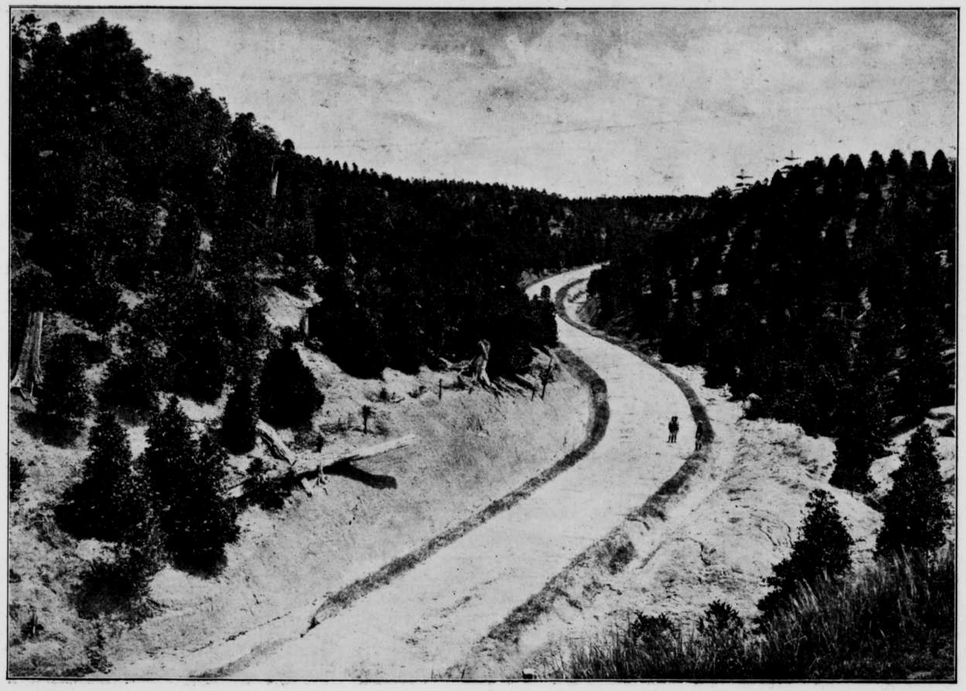
Thans mogen nog enkele cijfers volgen om het belang van de tabakscultuur nader in het licht te stellen.

Allereerst volgt dan hier een overzicht der productie en opbrengst van de Sumatra-tabak van af den aanvang der cultuur.

GUST. VDWALLPERNE

ETABLISSEMENT EENER KOFFIE-ONDERNEMING.

HOOFDWEG IN SERDANG DOOR DE KOFFIEPLANTAGES.

Oogst.	Pakken.	Prijs cents per ½ Kilo.	Bedragen.	Oogst.	Pakken.	Prijs cents per ½ Kilo.	Bedragen.	Oogst.	Pakken.	Prijs cents per ½ Kilo.	Bedragen.
1864	50	48	*f* 4.000	1878	48,545	126	*f* 9.200,000	1892	144,689	126	*f* 26.700,000
1865	189	149	» 40,000	1879	57,596	117	» 10.350,000	1893	169,526	144	» 37,600,000
[1]) 1866	159	121	» 30,000	1880	64,965	112½	» 11,250,000	1894	193,334	119	» 35,000,000
1867	210	73	» 20,000	1881	82,356	115	» 14,750,000	1895	204,719	90	» 28,350,000
1868	890	142	» 200,000	1882	102,047	137½	» 21,500,000	1896	191,185	111	» 32,400,000
1869	1,381	129	» 250,000	1883	93,532	134	» 19,150,000	1897	201,736	122	» 37,130,000
1870	2,868	128	» 450,000	1884	125,496	144	» 27,550,000	1898	235.653	92	» 33,000,000
1871	3,922	137	» 750,000	1885	124,911	141½	» 26 976,000	1899	264,100	82	» 33,300,000
1872	6,409	132	» 1,000,000	1886	139,512	154	» 32 600,000	1900	223.731	111½	» 38,000,000
1873	9,238	182	» 2,500,000	1887	144,577	121	» 26,650,000	1901	227,512	94	» 32,550,000
1874	12,895	150	» 2,850,000	1888	182,284	128½	» 35,500,000	1902	242,132	85	» 31,200,000
1875	15,355	170	» 3,900,000	1889	184,322	146	» 40,600,000	1903	254,599	92	» 35,200,000
1876	29,034	152	» 6,500,000	1890	236,323	72½	» 26,000,000	1904	223.957	99	» 34,740,000
1877	36,517	126	» 6,800,000	1891	225,629	91½	» 31,400,000	Totaal..	4,718 085	111½	*f* 793,940,000

Het aantal tabaksondernemingen, waarop deze enorme hoeveelheden tabak zijn geteeld, bedroeg in 1872 32, 1875 40, 1901 128, 1902 133, 1903 128 en in 1904 122. Het aantal beplante velden bedroeg in:

1898 33743 opbrengende gemiddeld 9.92 picol tabak,
1899 36400 „ „ 10 27 „ „
1900 36995 „ „ 8 59 „ „
1901 33959 „ „ 9.54 „ „
1902 36003 opbrengende gemiddeld 9.79 picol tabak,
1903 36250 „ „ 10.14 „ „
1904 33904 „ „ 10.04 „ „

zijnde gemiddeld over die jaren, inclusief 1905, waarin 32356 velden beplant werden, 34951 velden, opbrengende 9.76 picol tabak.

[1]) De oogsten 1864, 1865, 1866 en 1867 werden uitsluitend te Rotterdam aangevoerd; van den 1868er oogst werden 538 pn. te Rotterdam en 352 pn. te Amsterdam aangevoerd.

Hoeveel kapitaal in de ondernemingen gestoken is, laat zich moeilijk becijferen, aangezien een 14-tal ondernemingen in handen van particulieren is. De overige behooren aan maatschappijen, die 31 December 1903 *f* 51.326.680 kapitaal hadden uitstaan met eene beurswaarde van *f* 75.641.895, tegen op 31 December 1904 *f* 41.703.410 maatschappelijk kapitaal met eene beurswaarde van *f* 85.597.485. Duidt deze hoogere beurswaarde gemiddeld op een koers boven pari voor de betrokken aandeelen, toch zij in herinnering gebracht, dat het niet alles goud is wat er blinkt, en dat er in den loop der jaren 31 binnenlandsche en 27 buitenlandsche maatschappijen hebben geliquideerd, waaronder alle Siaksche (de eerste onderneming in Siak werd in 1874 geopend) en waarbij millioenen verloren zijn, ongeacht de honderdduizenden guldens, door particuliere planters ingeboet.

Uit de hiervoor medegedeelde opgave der oogsten blijkt, dat de groote producties van 1889 en 1890 tot prijsvermindering hebben geleid, zoodat in 1891 en 1892 heel wat minder tabak werd voort gebracht. Een ernstige krach had het land geschokt en velen zich van de tabak doen afwenden. Van af dien tijd dateert de opkomst van de koffiecultuur op de Oostkust, speciaal in het rijk van Serdang.

De aldaar geteelde koffie is hoofdzakelijk Liberia, waarvan de zaden in 1873 voor het eerst in Nederlandsch-Indië werden ingevoerd, en waarvan in October 1875 de eerste bezending planten arriveerde, zijnde het zaad van 1873 niet opgekomen.

De eerste Europeesche koffieplanter in Serdang is geweest de Engelschman SMITH, die op de onderneming Tanah Abang, thans nog in cultuur, in het midden der tachtiger jaren een kleine oppervlakte met Liberia-koffie beplantte. Deze aanplant werd evenwel verwaarloosd. Op

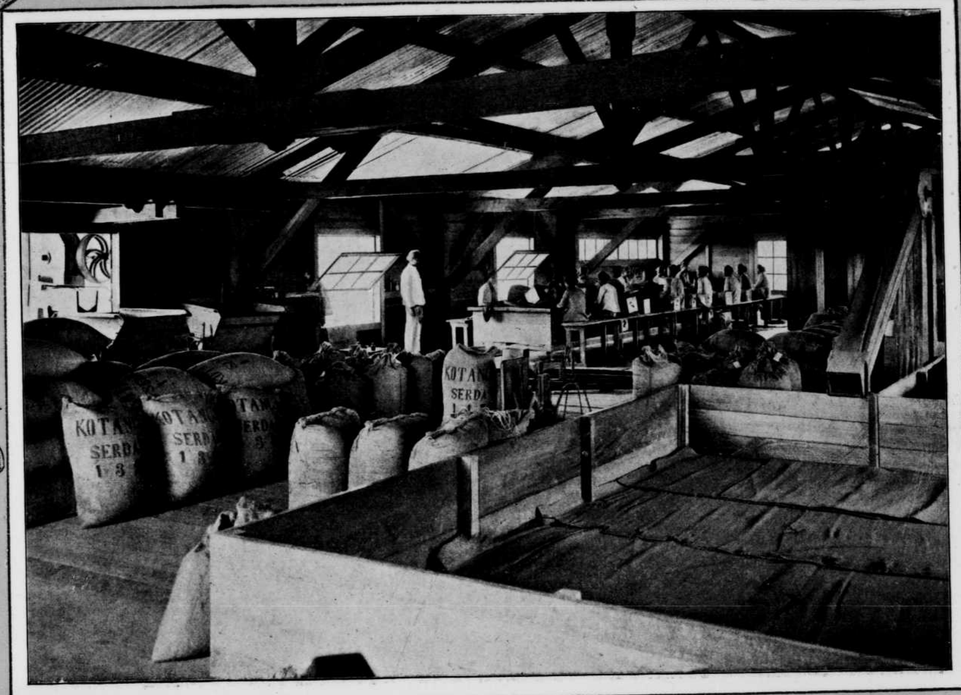

KOFFIEPLUKSTER AAN HET WERK.

GUST. VAN ALLEPENNE

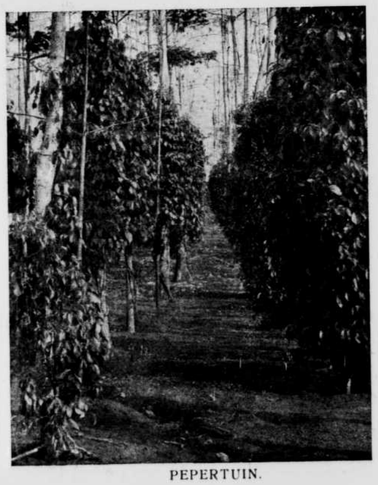

BLOEIENDE KOFFIE.

HET GEREEDMAKEN VAN DEN KOFFIEOOGST.

dezelfde plaats stelde later de Sultan van Serdang den heer GIOVANNI in de gelegenheid, de koffiecultuur te entameeren en werd die heer de grondlegger dier cultuur in Serdang. De heer GIOVANNI was een Italiaan van goeden huize, een energiek en kundig man, die als koloniaal naar Indië gekomen was en die na het verstrijken van zijn dienstverband in Deli zijn geluk beproefde. Aanvankelijk aangesteld als onderwijzer in de moderne talen bij de kinderen van den Sultan van Serdang, ging hij zich later, gesteund door den Sultan, op Tanah Abang op de koffiecultuur toeleggen, waartoe hij de beschikking over 500 bouws grond kreeg. Een paar Franschen hielpen hem verder met kapitaal en zoo begon hij met het schoonmaken van den aanwezigen ouden aanplant van SMITH, waar hij de eerste maal gemiddeld 4 kattie koffie per boom oogstte, welk product 40 dollars per picol opbracht. Binnen een jaar had GIOVANNI, die hard werkte, circa 100 bouws koffie in den grond staan; zijn aanplant wekte de bewondering op van kenners.

PEPERTUIN.

Toen nu omstreeks denzelfden tijd, zooals hierboven reeds aangemerkt, verschillende groote tabaksmaatschappijen zich uit Serdang terugtrokken, omdat men de in dat gewest geteelde tabak te grof en niet goed brandbaar oordeelde en tevens de crisis in de tabak velen van dat product afvallig maakte, was het voorbeeld en het succes van GIOVANNI voldoende, om de oprichting van meerdere koffieondernemingen in de hand te werken. Dat die cultuur niet door genoemde groote tabaksmaatschappijen zelve ter hand genomen werd, lag eensdeels aan het destijds nog ontbreken op Deli van vrouwelijke contractanten, anderdeels aan de opinie van vóórmannen op tabaksgebied, die koffiecultuur eene onmogelijkheid achtten in streken, waar geen talrijke bevolking gevestigd was.

Eenmaal begonnen, hebben de koffieplanters het werk met energie doorgezet, waarbij de vruchtbaarheid van den Serdangschen bodem een trouw bondgenoot bleek, vooral daar, waar zij zelfs bij slecht onderhoud der tuinen (pecunia causa!) de boomen niet alleen in het leven deed blijven, doch zelfs vrucht deed dragen. Want de koffieprijzen bleven helaas niet lang op de hoogte, waarop GIOVANNI zijn eerste oogsten realiseerde. Weldra trad ook hier eene daling in, welke langer duurde dan bij de tabak en waarbij de prijs zakte tot een cijfer, zooals men van te voren voor onmogelijk zou hebben gehouden. Men bezie slechts onderstaanden loop der marktprijzen van Liberia over de jaren 1896—1905.

Einde.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.
1e kwartaal	54½ c.	50 c.	34 c.	24 c.	28½ c.	22 c.	25 c.	20 c.	25½ c.	27 c.
2e „	54½ „	45 „	30 „	25½ „	30 „	24½ „	20 „	23 „	25 „	27 „
3e „	51½ „	41 „	26½ „	26½ „	26½ „	27½ „	22 „	23 „	27 „	28 „
4e „	50 „	37½ „	23 „	27½ „	22 „	27 „	21 „	25½ „	27 „	—

Hieruit blijkt, dat het den laatsten tijd weer wat beter gaat, en waarin de koffieplanters een aanleiding mogen vinden om thans door bemesting aan den grond terug te geven, wat zij er jaren lang aan onttrokken hebben. Want al is het Serdangsche klimaat en de lage, ietwat ziltige, vruchtbare, zandige grond uitermate geschikt, op vele ondernemingen is feitelijk een soort van roofbouw gepleegd. En wat de gevolgen daarvan op den duur zijn, heeft Java geleerd. De „Serdang Koffieplanters Vereeniging" is evenwel niet blind voor deze omstandigheden.

CAOUTCHOUC-BOOM.

Aangaande de wijze van cultuur zij het volgende kortelijk vermeld. Na het vellen en opbranden

GUST. VD WALL PERNÉ

CHINEESCHE HOUTZAGERS OP EENE HOUT-AANKAP ONDERNEMING.

CHINEESCHE HOOFDWERKLIEDEN VOOR RUIM 30 JAREN.

van het woud worden op het te ontginnen terrein plantkuilen gegraven op onderlinge afstanden van circa 12′. In deze goed omgewerkte kuilen worden de jonge plantjes (tusschen jonge toekomstige schaduwboomen) uitgezet, welke gedurende de voorbereidende werkzaamheden op de nieuwe onderneming op goed beschutte en gedekte kweekbedden zijn gewonnen. Na de uitplanting moet het terrein geregeld worden gewied, opdat de plantjes niet onder nieuwen opslag van hout of lalang verstikken. Bij behoorlijk onderhoud begint de koffieboom (feitelijk koffieheester) reeds in het vierde jaar vrucht te dragen om in het 6e en 7e jaar en vervolgens gemiddeld 4 katti per boom of circa 20 picols koffie per bouw te leveren. Eene eigenaardigheid van de Liberiakoffie is daarbij, dat tengevolge van een over het geheele jaar tamelijk gelijkmatig verdeelden regenval, zoowel het bijplanten als het plukken der koffie schier onafgebroken kan worden voortgezet. Koffiebladziekte komt in Serdang slechts sporadisch voor, als gevolg van overdracht en daaropvolgende tijdelijke zwakte der heesters. Ervaren planters zijn dan ook van oordeel, dat de koffiecultuur van Serdang nog een groote toekomst kan hebben.

CAOUTCHOUC-BOOM.

Het gewonnen product wordt naar het etablissement der onderneming gevoerd om aldaar te worden bereid voor den uitvoer. Deze bereiding geschiedt op verschillende manieren. In hoofdzaak bestaat zij daarin, dat de vruchten van het vruchtvleesch worden ontdaan, (gepulpt), de koffie wordt gefermenteerd (waarbij de glucose wordt opgelost), daarna in stroomend water uitgewasschen en vervolgens dun uitgespreid op de droogbakken. De winddroge koffie gaat daarna in Serdang in het droog-apparaat, meestal van het droogcylinder-systeem Guardiolo, waaruit zij glashard te voorschijn komt De koffie is nu z.g. hoornschil koffie en kan als zoodanig naar Europa gezonden worden of (wat meestal geschied) te Serdang machinaal worden gepeld (gehuld). Gewoonlijk gebruikt men daarvoor een z.g. trogmolen. Ten slotte wordt de koffie nog machinaal gewand, gesorteerd op grootte en eindelijk de gebroken en wankleurige boonen met de hand verwijderd.

Het aantal koffie-ondernemingen is spoedig aangegroeid en bedroeg in 1901 31 ondernemingen (waarvan een aantal ook andere cultures beoefenen) met eene productie van 32462 picols, in 1902 36 ondernemingen met idem 35613 picols, in 1903 34 ondernemingen met idem 49538 picols. De productie neemt nog steeds toe.

Behalve van de beide hoofdcultures, tabak en koffie, wordt op een klein aantal ondernemingen veel werk gemaakt van ramboeng- (caoutchouc)-cultuur, b.v. op de onderneming Deli Moeda, waar ruim 66000 caoutchoucboomen staan. Een tweetal koffieondernemingen houdt zich eveneens bezig met de cultuur van caoutchoucleverende boomen: hevea's, castilloa's en ficus elastica's. Op 1 onderneming worden gambir en Spaansche peper, op enkele andere djarak, gambir, klappers, rameh-, ananas- en manilla-vezelstof en tapioca geteeld. Sommige ondernemers oefenen veeteelt uit. Een onderneming, die zich met de cultuur van peper bezig hield, is onlangs gesloten. Eene houtaankaponderneming komt tegemoet in het tekort aan bouwhout.

Dat men zich trouwens van af het begin der vestiging van Europeanen in Deli niet uitsluitend met tabak heeft bezig gehouden, moge hier nog vermelding vinden. De door de inlanders aangelegde muskaattuinen verlokten de eerste planters, eveneens notemuskaat aan te planten en zulks volstrekt niet als bijcultuur. Tusschen 1868 en 1870 werden uitgebreide tuinen aangelegd en ook klapperplantages. De daarin gestoken tonnen gouds bleken later totaal verloren. Ook met cacao en indigo zijn proeven genomen, doch op kleiner schaal. Van meer belang was weer de theecultuur, gedurende de 90er jaren op Rimboen gedreven, waar men een product verkreeg, dat op de Londensche markt grif verkocht werd. Verschillende omstandigheden hebben die cultuur doen teniet gaan, hetgeen evenwel niets afdoet aan de hoedanigheid van het gewonnen product.

Als eene bizonderheid zij voorts vermeld, dat op de straks genoemde onderneming Deli Moeda een drietal regenkanonnen in gebruik zijn, waarvan het nut wel beperkt is, doch waarmede toch af en toe een regenbuitje kan worden uitgelokt.

GUST. VD WALL PERNÉ

HOSPITAAL EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ VOOR 30 JAREN.

HEDENDAAGSCH HOSPITAAL EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ.

De verpleging van het personeel.

DE tegenwoordige werkcontracten voor alle arbeiders van verschillenden landaard bevatten de clausule: De contractant ter andere zijde (zijnde de beheerder der onderneming) voorziet ten zijnen koste in voldoende huisvesting en vrije geneeskundige behandeling van den contractant ter eenre (den arbeider) en diens gezin. Deze bepaling dateert van 1880. Het eigenbelang van den ondernemer brengt inmiddels reeds goede verzorging van het werkvolk mede.

Wat de voorziening van huisvesting aangaat, hierover is reeds in het voorgaande hoofdstuk genoeg medegedeeld; de afbeeldingen der woningen van het inlandsch en Chineesch werkvolk toonen aan, dat deze clausule geen doode letter is gebleven. Ook de zorgen voor de geneeskundige verpleging verdienen in den regel alle lof.

Het spreekt van zelf, dat in een land, waar jaarlijks duizenden immigranten van China, Java, Britsch-Indië, Borneo, Bawean en Siam aankomen, om er arbeid te verrichten in een voor hen ongewoon klimaat, de zorg voor de gezondheid dier lieden groote opmerkzaamheid eischt. Daar komt dan gewoonlijk bij, dat aan de meesten van die immigranten werkzaamheden worden opgedragen, die hen geheel of gedeeltelijk vreemd zijn en die meermalen onder voor de gezondheid minder gunstige omstandigheden moeten worden volbracht. Men denke slechts aan het openen van nieuwe terreinen en wat hierboven daarover is opgemerkt.

Van het begin af aan was dan ook de geneeskundige verpleging der werklieden een onderwerp van gewicht voor de planters. Reeds de heer NIENHUYS liet op zijne allereerste onderneming in 1865 tegelijk met het bouwen der woningen een hospitaal verrijzen.

Bij het uitbreiden der tabakscultuur op de ondernemingen werden allengs meerdere eenvoudige hospitalen opgericht en onder toezicht gesteld van hospitaal-assistenten of apothekers, die gewoonlijk in de Straits werden aangenomen en die in het Madras-College hunne opleiding genoten hadden. Weldra liet zich echter de behoefte gevoelen aan een Europeeschen geneesheer en werd in 1871 de eerste doctor in Deli aangesteld. In 1889 was het aantal doctoren reeds tot 12 geklommen, die bijna allen in dienst van landbouwondernemingen stonden en die in de hospitalen, welke onder hun beheer stonden, opzieners en apothekers, onder wie zeer kundigen, tot hunne assistentie hadden. Naar schatting telde de afdeeling Deli toenmaals 40.000 ingevoerde werklieden en 700 Europeanen. Al moge dit aantal doctoren voor deze groote koelie-bevolking nog gering blijken, niet vergeten mag worden, dat alle planters over eenen kleinen voorraad medicijnen en verbandmiddelen beschikten en hulp brachten, waar die onmiddellijk werd vereischt. Ook tegenwoordig wordt op die wijze de taak der doctoren verlicht; deze laatsten hebben trouwens behalve hunne functie van heel- en geneeskundige, nog het toezicht op de hygiëne op de ondernemingen, op den bouw der woningen, de drinkwaterputten, de verstrekte levensmiddelen, de verpleging en werktijd der nieuwe immigranten, vaccinatie en revaccinatie en op wat al niet meer.

Tegenwoordig zijn in Deli een twintigtal Europeesche doctoren en een tandarts werkzaam, waarnaast een even groot aantal hospitaal-assistenten en apothekers.

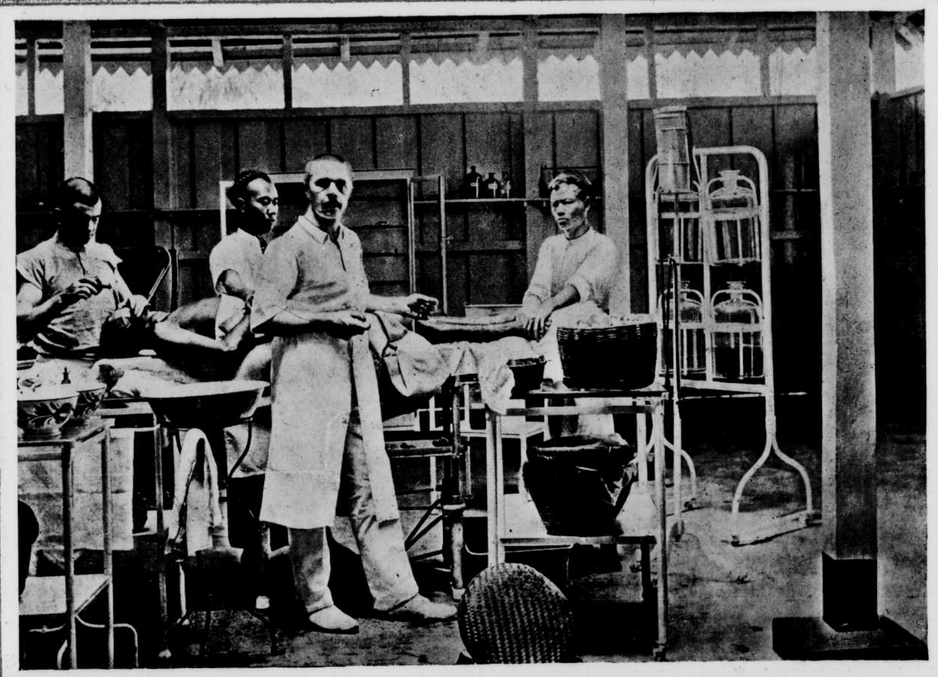
Dit groote aantal doctoren heeft 31 Januari 1896 geleid tot de oprichting van de „Afdeeling Sumatra's Oostkust van de Vereeniging tot Bevordering van Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch-Indië". Eens in de twee maanden vergaderen de geneesheeren ter bespreking van onderwerpen, hun schoon beroep rakende.

Intusschen is het aantal ingevoerde werklieden tot op circa 75.000 gestegen en be-

GUST.W.WALLPERT

BARAK VOOR LIJDERS AAN BESMETTELIJKE ZIEKTEN.

OPERATIEKAMER IN HET HOSPITAAL EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ.

draagt het aantal aanwezige Europeanen thans ruim 2000, terwijl het geheele zielenaantal, volgens de telling van 1900, inclusief de inlandsche bevolking 421.000 telt.

De circa 20 hospitalen van tegenwoordig op de verschillende ondernemingen van landbouw en nijverheid, verschillen heel wat met de primitieve gebouwen, die vroeger daarvoor hebben dienst gedaan. Waar zij door de groote maatschappijen zijn gebouwd, is gewoonlijk de opvatting van den betreffenden geneesheer gevolgd, door wiens advies men zich op onbekrompen wijze liet leiden. Zoo zijn de tegenwoordige hospitalen ontstaan, die geheele complexen gebouwen vormen en waarin verschillende landaarden en geslacht afzonderlijk worden verpleegd, en waarvan apotheek, operatiekamer, Europeanenhospitaal en woningen voor doctor en verder personeel een deel uitmaken.

Aan licht en lucht wordt ruimen toegang verleend, cementen vloeren, naar buiten afloopend, maken afdoende reiniging mogelijk. De luchtige Indische bouwaard staat daarbij toe, dat het water of andere ongerechtigheden direct in de om het gebouw loopende gemetselde goot terecht komt. Zooveel mogelijk wordt verder rekening gehouden met de eigenaardige gewoonten der patienten. In plaats van op bedden, rusten de Oosterlingen op slaaptafels en zij prefereeren onder alle omstandigheden deze met een slaapmat bedekte planken boven eene matras. Alleen Bengaleezen verkiezen een matras, die op goedkoope wijze met gedroogd gras wordt gevuld en aldus gemakkelijk vernieuwbaar is. Ook treft men meermalen ijzeren ramen op lage pooten aan, welke ramen met

WONING VAN EEN CHINEESCH OFFICIER.

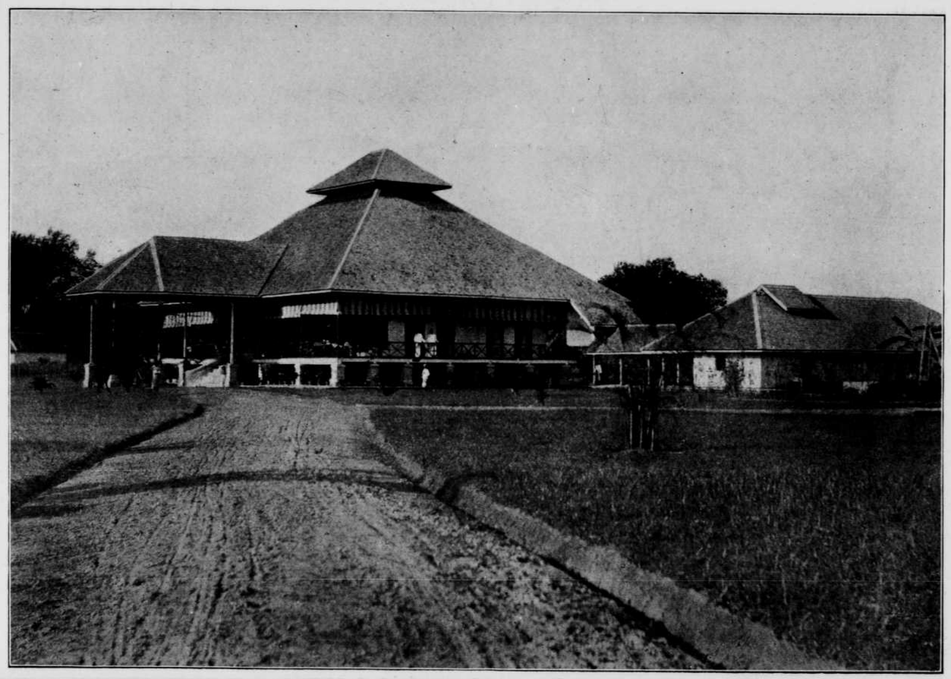
zakkengoed zijn bespannen. De Chineezen gebruiken verder als hoofdkussen doelmatige veerkrachtige koele bamboerieten bantals; Javanen en Bengaleezen of de gewoonlijk nog al kleinzeerige Klingen hebben liever een kapok kussen onder het hoofd. Zoo voldoen de meeste hospitalen in Deli, zoo niet alle, aan de eischen die daaraan wat betreft verpleging van Oosterlingen, kunnen worden gesteld. Men meene echter niet, dat de arbeiders nu ook spoedig tot opname in het hospitaal zijn te brengen; gewoonlijk is daartoe aandrang van de zijde van den Europeeschen werkgever noodig. Zoo moeten dan onwil, onverschilligheid, gebrek aan zindelijkheidsgevoel, flegma en fatalisme worden overwonnen, alvorens de patiënt zich onder behandeling vindt gesteld. Van den Javaan komt daar dikwerf bij, dat hij zich noode van vrouw en kind laat scheiden; de Chinees ziet tegen het tijdverlies op, want tijd is ook voor hem geld en geld.... alles.

Hieruit volgt al dadelijk dat de oorspronkelijke en vrije bevolking in minder gunstige conditie verkeert, want op haar valt geen drang tot verpleging toe te passen. Toch is zij niet van hulp verstoken, want de Regeering heeft aan twee officieren van gezondheid en aan 9 dokters-djawa (Javaansche hulp-geneeskundigen) den z.g. civiel-geneeskundigen dienst opgedragen, terwijl in de 12 civiele hospitalen aan den inlander een even goed onderkomen wordt aangeboden als in de hospitalen op de ondernemingen. Verder zijn in Deli 11 door de Regeering werkzaam gestelde gediplomeerde vaccinateurs, die in 1904 20.000 personen hebben ingeënt. De dokters-djawa openden op verschillende plaatsen, Medan, Bindjey, Soenggal, Laboean, Loeboeq Pakam etc. kostelooze poliklinieken onder toezicht, met bijstand en directe contrôle der militaire geneeskundigen. Bovendien stelt de Regeering elk practiseerend Europeesch geneesheer in de gelegenheid, verbandmateriaal, medicijnen en eenige verplegingsartikelen, zelfs blauwe brillen, kosteloos aan de inlandsche bevolking te doen toekomen.

Ten slotte bestaat in Deli het „Immigranten-Asyl" (waarover hierachter nog meer) waarin een 150 gebrekkige inlanders hun levensdagen mogen slijten en het in 1890 door de

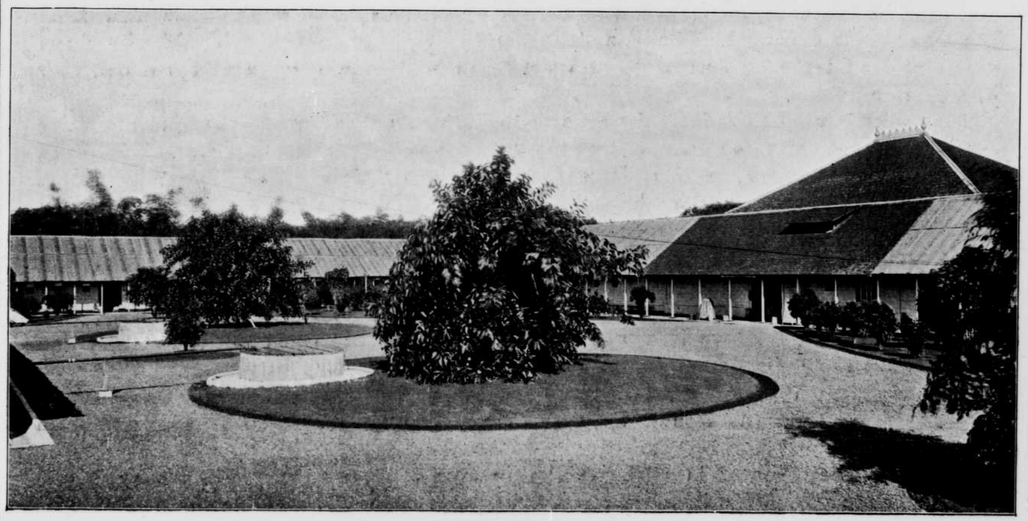
DOCTORSHUIS VOOR 30 JAAR GELEDEN.

DOCTORSHUIS VAN HEDEN.

„Planters-Vereeniging" opgerichte Lepra-Asyl. Deze beide inrichtingen komen wel in de eerste plaats ten goede aan hen, die op de ondernemingen gewerkt hebben, doch ook andere inlanders kunnen er van profiteeren.

En eindelijk, want nog is de rij niet gesloten, onderhouden de Chineesche hoofden in Deli geheel op eigen kosten een ruim hospitaal voor Chineezen, nog twee afzonderlijke leprozenhospitalen, een te Medan en een te Bindjey, terwijl een hospitaal voor Chineesche

BINNENPLAATS IN HET HOSPITAAL EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ.

ooglijders in aanbouw is. Deze instellingen staan onder direct medisch toezicht van de beide militaire geneeskundigen ter hoofdplaats Medan en van een dokter-djawa.

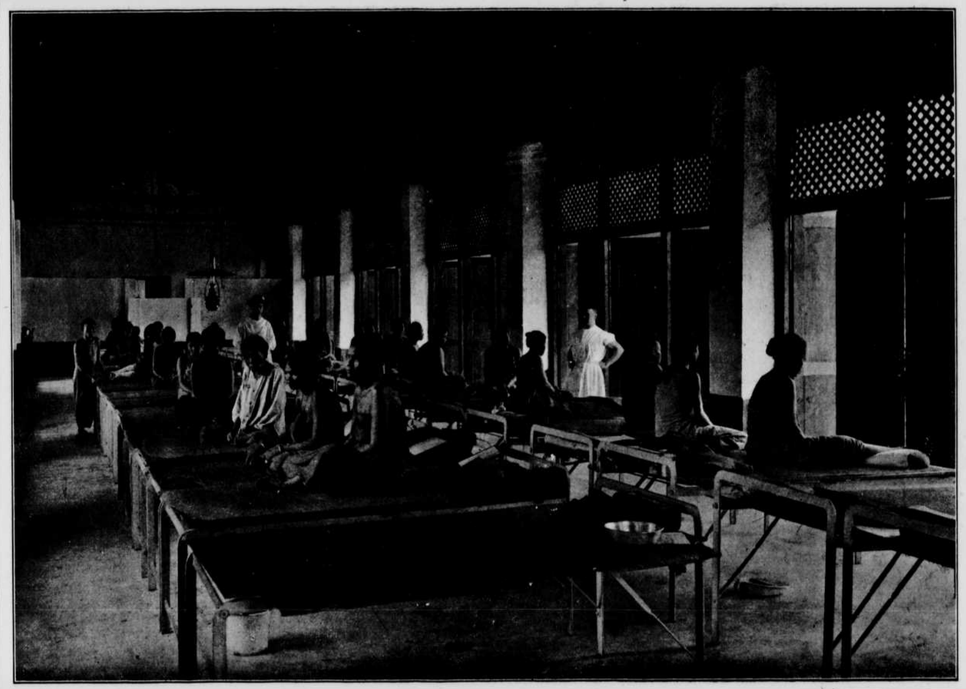
In de Bataklanden verschaffen voorts twee zendelingen, één in den Doesoen en een op de hoogvlakte, zooveel mogelijk verpleging en behandeling naast vaccinatie.

Over de lepra mag hier wel iets meer in het midden worden gebracht. Officieel waren op Sumatra's Oostkust in 1904 443 gevallen bekend, zijnde 137 mannelijke en 44 vrouwelijke inlanders, 260 mannelijke en 2 vrouwelijke Chineezen. Dit cijfer is waarschijnlijk te laag en schatte een dokter ter Oostkust het geheele aantal in de residentie op meer dan 1500! In de Bataklanden komt volgens de zendelingen veel lepra voor; op de kust heeft eene voortdurende importatie (o.a. uit Zuid-China) plaats. Voor Europeanen is het gevaar allengs grooter geworden; analoog aan wat op Java te dien opzichte valt op te merken. Als model-leprozenhuis voor Nederlandsch-Indië mag het in Augustus 1890 geopende Lepra-Asyl te Medan worden genoemd. Aanvankelijk voor 35 personen bestemd, werd het reeds in 1893 voor 100 verpleegden ingericht. Op 31 December 1904 waren er 94 verpleegden, waarvan 82 Chineezen, 9 Javanen en 3 Klingaleezen. Sedert de opening werden 461 verpleegden opgenomen, waarvan 183 patiënten overleden, terwijl er 176 wegliepen. Onmiddellijk na het herkennen der kwaal, doch zonder den minsten dwang, kan de koelie, van welken landaard ook, in het asyl worden opgenomen, tenzij hij terugzending naar zijn land verkiest op kosten van den planter. Wordt hij opgenomen, dan kiest hij zich vrijwillig een banningsoord, waaruit hij zich elken dag weer verwijderen kan, om dan echter niet meer te worden opgenomen. Gemiddeld bedraagt het aantal wegloopers 36 %; soms wijken zij uit naar de Bataklanden of verhuizen naar de Westkust, maar blijven veelvuldig in den omtrek van Medan wonen om gedeeltelijk als bedelaar of als groenteplanter in hun onderhoud te voorzien en zoodoende steeds een gevaar voor hunne omgeving op te leveren. Wel heeft het Gouvernement sinds Januari 1903 naast het Lepra-Asyl een bewaarplaats, een soort gevangenis, gebouwd, waarin voor 50 verpleegden plaats is, maar landlooperij mag hoogstens met 100 dagen gevangenhouding

GUST. VD WALL PERNÉ

WONING VAN EEN HOSPITAAL-ASSISTENT.

KIJKJE IN DE ZAAL DER VROUWELIJKE PATIENTEN.
HOSPITAAL EENER TABAKSMAATSCHAPPIJ.

worden gestraft, na welken termijn de leprozen weder in vrijheid moeten worden gesteld. Zooals bekend wordt de lepra door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement niet als besmettelijke ziekte erkend.

Ook de Chineesche leprozenhuizen te Medan en te Bindjey, hoe goed ook bedoeld, dragen niet bij tot verbetering van den algemeenen toestand. Voor de patienten moge hunne aanwezigheid eene uitkomst zijn, het feit, dat de verpleegden geheel vrij zijn en zich bezig houden met het maken van allerlei manden en vlechtwerk, welke voor eenige koperstukken aan de markt worden gebracht en het op Chineesche feestdagen toestaan van bezoek van vrienden en familieleden, maakt dat infectie gemakkelijk kan worden overgebracht. Het resultaat van een en ander is, dat Sumatra's Oostkust tegen uitbreiding van deze ziekte onvoldoende beschermd is. Uitbreidingsplannen van het Lepra-Asyl der „Planters-Vereeniging" zijn evenwel aanhangig.

Gaan wij thans na, wat voor zieke Europeanen wordt gedaan. Bij nagenoeg elk hospitaal is een gebouw ingericht tot opname van Europeesche patienten, zoodat, wat betreft de verpleging van het personeel der tabaks- en petroleummaatschappijen het voordeel wordt verkregen, dat ieder zijn eigen geneesheer behoudt, niemand over verre afstanden vervoerd behoeft te worden, noch uit zijne bekende omgeving behoeft te worden verwijderd. De tot hospitalen voor Europeanen ingerichte gebouwen voldoen aan alle eischen van hygiëne en geriefelijkheid, elke patient heeft gewoonlijk een eigen vertrek. Particulieren, niet verbonden aan eene of andere maatschappij, welke over een hospitaal beschikt, kunnen verpleging vinden in het hospitium der „Vereeniging voor Ziekenverpleging ter Sumatra's Oostkust" of kunnen door gediplomeerde verpleegsters dezer vereeniging thuis verpleegd worden.

De Vereeniging bovengenoemd werd in 1899 opgericht en kon, dank zij onbekrompen steun van eenige menschenvrienden, in hetzelfde jaar over een ziekenhuis en verpleegsterswoning beschikken. In den loop van 1905 werd het aantal ziekenkamers op 6 gebracht; naast het hoofdgebouw ligt, geheel geïsoleerd, de barak voor besmettelijke ziekten, bevattende 2 ziekenkamers en eene slaapkamer voor de verpleegster. In het hospitium der verpleegsters bevinden zich 8 ruime slaapkamers, benevens zit- en eetkamer. Eene operatiekamer en desinfectieoven zijn aanwezig. Het personeel bestaat sedert Februari 1905 uit 6 gediplomeerde verpleegsters, waarvan eene permanent als directrice-hoofdverpleegster fungeert. In het laatste boekjaar (het verslag verscheen Augustus 1905) werden 45 patienten verpleegd, tegen 29 in het daaraan voorafgaand boekjaar; het aantal verpleegdagen bedroeg 975 tegen 672 in 1904. De gemiddelde verplegingsduur bedroeg 22 dagen. In enkele gevallen kon het Dagelijksch Bestuur van zijne bevoegdheid gebruik maken tot kostelooze opname in het ziekenhuis van onbemiddelde verpleegden of om aan minder vermogenden reductie op de tarieven voor verpleging toe te staan. Inmiddels zijn de tarieven reeds laag en goedkooper dan die van de meeste harer zusterinrichtingen in Nederlandsch-Indië als elders.

In buitenverpleging werden behandeld 5 mannen en 27 vrouwen, waaronder 26 kraamvrouwen, het totaal aantal dezer verpleegdagen bedroeg 695.

Zijn de uitgaven, ook al tengevolge der uitbreiding, zeer gestegen, de inkomsten namen slechts langzaam toe. Het aantal contribuanten der Vereeniging bedraagt slechts 78, zijnde 8 firma's in Medan, 20 maatschappijen en 50 particulieren. Gelukkig hebben in het laatste jaar eenige cultuur- en nijverheidsmaatschappijen hunne jaarlijksche bijdragen verhoogd of verdubbeld, waardoor het bestaan der Vereeniging verzekerd bleef. Finantieele steun blijft evenwel hoog noodig. Dit blijkt alras als men ziet, dat de huishouding in het boekjaar 1904/1905 gekost heeft *f* 8074.66, salarissen verpleegsters *f* 6364.—, inventaris uitbreiding *f* 3674.15, uitbreiding hospitaal-benoodigheden *f* 1111.08, vergrooting en onderhoud gebouwen *f* 15968.39 met een totaal aan uitgaven van *f* 43.354.11, waartegenover aan contributies stonden *f* 10871.49, verpleeggelden *f* 8115.74, giften *f* 1402.—

Steeds duidelijker blijkt, dat de „Ziekenverpleging te Medan" of zooals de naam in den volksmond luidt: „roemah sakit missie" in eene behoefte voorziet en het vertrouwen van het publiek onverdeeld geniet.

Voor reconvalescenten of voor hen, die met wat rust in een koel klimaat hun oude

GUST. VD WALL PERNÉ

HOSPITAAL VOOR EUROPEESCHE PATIENTEN.

HERSTELLINGSOORD BANDAR-BAHROE.

werkkracht kunnen herwinnen, is het herstellingsoord Bandar-Bahroe het aangewezen plekje. Nadat voor eenige jaren op een ruim 3000′ hoog plateau gelegen in de Doesoen aan den voet van den Dolok Sebajak door den Datoeq van Hamperan Perak eene onderneming was geopend, waarop men zich op de cultuur van Arabische koffie ging toeleggen, trok dit fraaie plekje, waar de temperatuur nimmer ver boven 80° rijst, al spoedig de aandacht. Dank zij de onbekrompen gulheid van den Heer M. J. TIELE werd hier in 1902 even buiten den koffieaanplant een flink huis gebouwd; daarachter liggen 17 bouws bosch, welke erbij behooren en gelegenheid geven tot wandelen. Het uitzicht is er prachtig, men ziet geheel Deli beneden voor zich liggen, terwijl aan den horizon het water van de Straat van Malakka in het zonlicht glinstert. De plaats waar het huis ligt, is 3064′ boven den zeespiegel. De temperatuur daalt er 's nachts tot 58° à 60°, om 's middags in huis nimmer boven 80° te komen. Een groot verschil derhalve met in de vlakte, waar de thermometer 's middags in de slaapkamer gewoonlijk ca. 94° aanwijst!

KLINGALEESCHE VROUW.

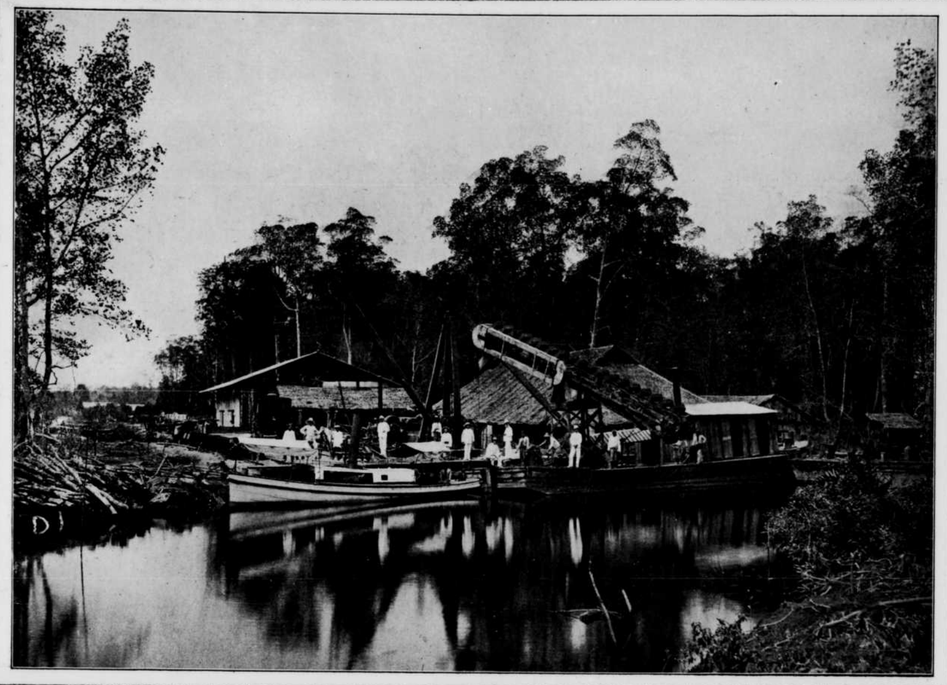
Vooral in den laatsten tijd wordt van deze gastvrije gelegenheid steeds meer gebruik gemaakt en er wordt reeds over gedacht om het huis te vergrooten. Een kok, een bediende en een waterdrager vormen er het vaste personeel. De gasten of patienten behoeven derhalve alleen eten mede te brengen; er is op de onderneming eene Chineesche winkel, waar nog al wat te koop is. Overigens is in het huis alles aanwezig, inclusief servies en linnengoed en zelfs gezelschapspelen ontbreken niet. In de 4 kamers is slaap-gelegenheid voor zes menschen, die zich dus niet behoeven te vervelen, ook niet als het eens wat lang regent, wat op deze hoogte méér voorkomt dan in de vlakte, of wanneer de in Mei en Juni doorkomende wind, de zoogenaamde Bohorok-wind, het buiten minder aangenaam maakt.

Van Medan voeren twee wegen naar dit ontspanningsoord; de oude weg over Two-Rivers en Petani is ongeveer 60 K.M. lang; de nieuwe weg over Padang-Boelan, St. Cyr en Bekalla is wat korter.

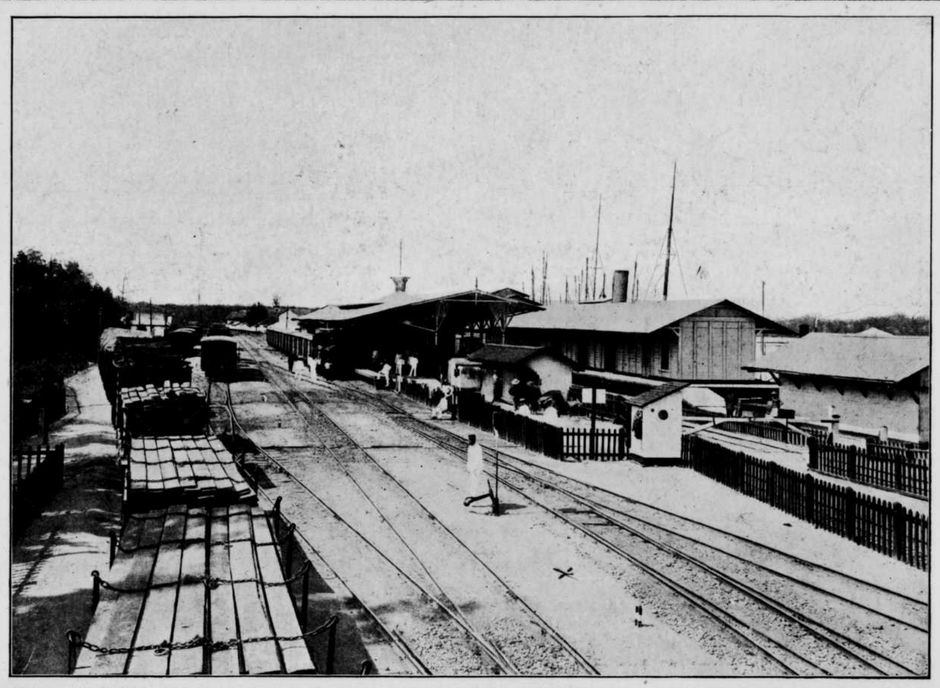
Bij den bouw van het huis op Bandar-Bahroe heeft bij den stichter het idee vóórgezeten, Deli onafhankelijk te maken van Penang. Vroeger was het n.l. regel, dat herstellenden, indien even mogelijk, overwipten naar Penang, 14 uur stoomens, om dan in het Crag-hotel, op ca. 2300′ hoogte gelegen, volkomen genezing te vinden. Het zal ook nog wel heel wat jaren duren, vóór dat de „Crag" voor Delianen geheel zal hebben afgedaan, want voor hen, die Zuidelijker in Deli wonen, b.v. in Asahan, is het oversteken naar Penang even spoedig gebeurd als het optrekken naar Medan. Het zeereisje blijkt dan bovendien eveneens heel dikwijls eene groote factor in het voordeel der genezing. Wellicht dat echter naderhand het doortrekken van den Deli-Spoorweg, Asahan nader tot Medan brengt.

In herinnering mag voorts nog wel gebracht worden het „general hospital" te Penang, waar eveneens vele Delische patienten genezing hebben gezocht en gevonden en dat als zoodanig jaren lang een zegen voor de Oostkust is geweest. De verpleging aldaar door „Les Soeurs de St. Maur" is immer boven allen lof geweest en ook nu nog mag dit hospitaal niet ontbreken bij eene opsomming der gelegenheden, waar de Delianen herstel zoeken voor leverziekte of malaria, omdat de doctoren van het onvermijdelijke zeereisje er heen, dikwerf reeds zulk eene gunstige wending in den toestand van den patient verwachten.

GUST. VD WALL PERNÉ

EERSTE WERKPLAATS DER „DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ" (1883).

STATION BELAWAN.

Handel en Nijverheid.

MOGE Deli een welvarend gewest geworden zijn tengevolge van de groote vlucht, welke de tabakscultuur er genomen heeft, het is toch de handel, welke de opening van dat land op zijn credit mag boeken.

Hiervoor is er reeds op gewezen, dat de aanleiding tot het vertrek in 1863 van den Heer J. NIENHUYS naar Deli werd gevonden in de voorspiegelingen van een Arabier, die voorgaf, dat in genoemd gewest een belangrijk quantum tabak op te koopen was, terwijl door hem in uitzicht werd gesteld, dat er aldaar in meerdere producten groote handelsbetrekkingen waren aan te knoopen. De opgaven van dien Arabier bleken evenwel zeer overdreven te zijn.

Met de toeneming van het aantal tabaksondernemingen hield de in- en uitvoerhandel gelijken tred en nam dientengevolge ook het aantal verkeerswegen en de soort der verkeersmiddelen gestadig toe.

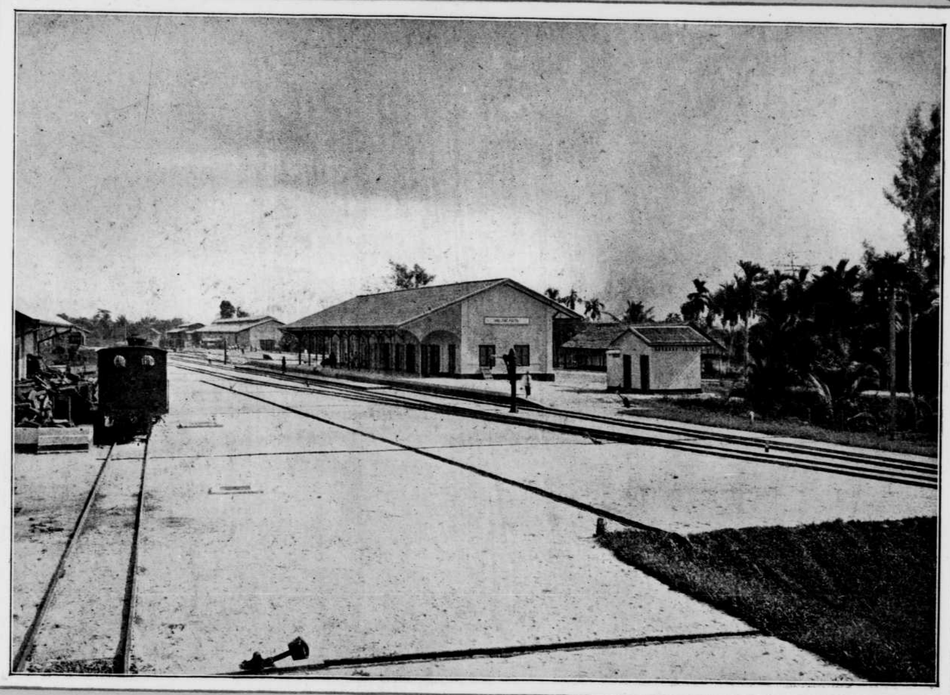
De monding van de Deli-rivier was en bleef de voornaamste haven van het gewest. De toegang tot de haven door de Belawan-geul liet overigens wel te wenschen over, daar schepen met hoogstens $12^3/_4$ voet diepgang met hoogwater binnen kunnen komen. De geheele kust is tegenwoordig voldoende bebakend en verlicht ten behoeve van het drukke scheepvaartverkeer. De Belawan-geul wordt buiten door een gaslichtschip en twee gasboeien kenbaar gemaakt, terwijl het vaarwater verder tot in de rivier is betond. Sedert Januari 1905 is een baggermolen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement bezig, de geul uit te diepen en bestaat het plan, de diepte er van te brengen tot 12′ laagwater-springtij, dus nagenoeg 19′ bij hoogwater-springtij. Hoezeer een druk verkeer de uitgaven voor deze uitdieping wettigt, blijkt uit de volgende cijfers:

	1901	1902	1903
INGEKLAARD in:			
Stoomschepen	1225	1939	1789
Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd	1318	1466	1435
Totaal	2543	3425	3224
UITGEKLAARD in:	1901	1902	1903
Stoomschepen	1204	1659	1772
Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd	1280	1445	1397
Totaal	2484	3104	3169
In dezelfde jaren behoorden in de residentie thuis, stoomschepen	24	22	17
Tonneninhoud in M^3	22654	21044	15259
Inlandsche en Chineesche vaartuigen	111	124	154
Tonneninhoud in M^3	14587	15155	18264

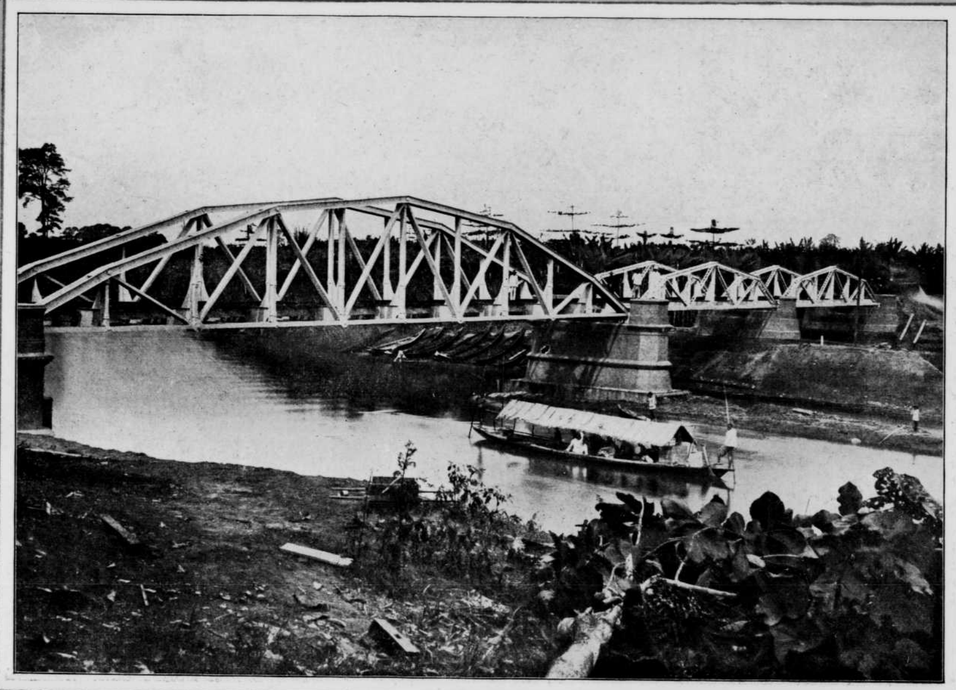
Het eerste tarief van in- en uitvoerrechten voor Sumatra's Oostkust dateert van 1 Januari 1876. Wat den uitvoer betreft, werden het nieuw geopende gewest toenmaals zwaardere lasten opgelegd dan op Java, Madoera en de andere afdeelingen op Sumatra, b.v. een uitvoerrecht van 5 % op huiden tegen 2 % elders, *f* 4.— per 100 K.G. koffie tegen *f* 3.— elders, *f* 8.— per 100 K.G. notemuskaat, *f* 16.— per 100 K.G. foelie, tabak *f* 1.— per 100 K.G. en tabak voor de inlandsche markt *f* 2.— per 100 K.G.

Volgens het thans vigeerend tarief zijn aan uitvoerrechten onderworpen: gom- en harssoorten 5 % van de waarde, getah 8 % van idem, huiden 2 % van idem, rotting, 5 % van idem en tabak, niet bereid voor de inlandsche markt *f* 1.— per 100 K.G. Bij de aanhangige Indische Begrooting is als tijdelijke maatregel eene verhooging van dit laatste cijfer voorgesteld over tabak, die in Europa meer dan 80 cents per $^1/_2$ K.G. opbrengt.

GUST. VD. WALL PERNÉ

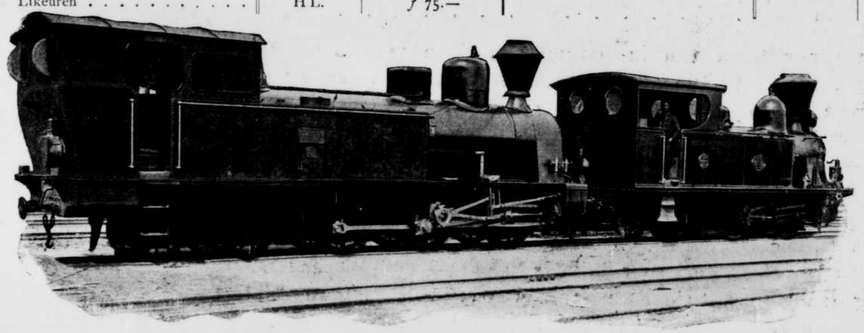
STATION TANDJONG-POERA.

SPOORWEGBRUG IN LANGKAT.

Bij het tarief van invoerrechten werden zooveel mogelijk alle artikelen, welke cultures en nijverheid rechtstreeks ten goede komen, zooals meststoffen, ambachtsgereedschappen, fabriek- en stoomwerktuigen, vrij gelaten. Belast zijn o. m.

GOEDEREN	Maatstaf.	Rechten.	GOEDEREN.	Maatstaf.	Rechten.
Aardewerk en porselein.	waarde	6 %	Manufacturen	waarde	6 %
Bier	H.L.	{ op fust ƒ 4.— afgetapt ƒ 4.50	Meubelen	„	6 %
			Papier, registers, etc.		10 %
Dranken n.a.g.	waarde	10 %	Tabak	100 K.G.	ƒ 8.—
Eetwaren	„	10 %	Tabak-Manilla sigaren	100 K.G.	ƒ 200.—
Gedistilleerd.	H.L.	ƒ 15.— van 50 %	Andere sigaren.	100 K.G.	ƒ 50.
Glas-, Goud- en Zilverwerk . . .	waarde	10 %	Verfwaren.	waarde	6 %
IJzer-, Koper-, Blik-, Zink-, Staal- en Lederwerk	„	10 %	Vuurwapens, buskruit en patronen	„	6 %
Kleederen.	„	10 %	Wijn	H.L.	{ op fust ƒ 9.— afgetapt ƒ 10.50
Kramerijen	„	6 %	Wijn, Champagne, etc.	100/1 fl.	ƒ 21.—
Likeuren	H.L.	ƒ 75.—			

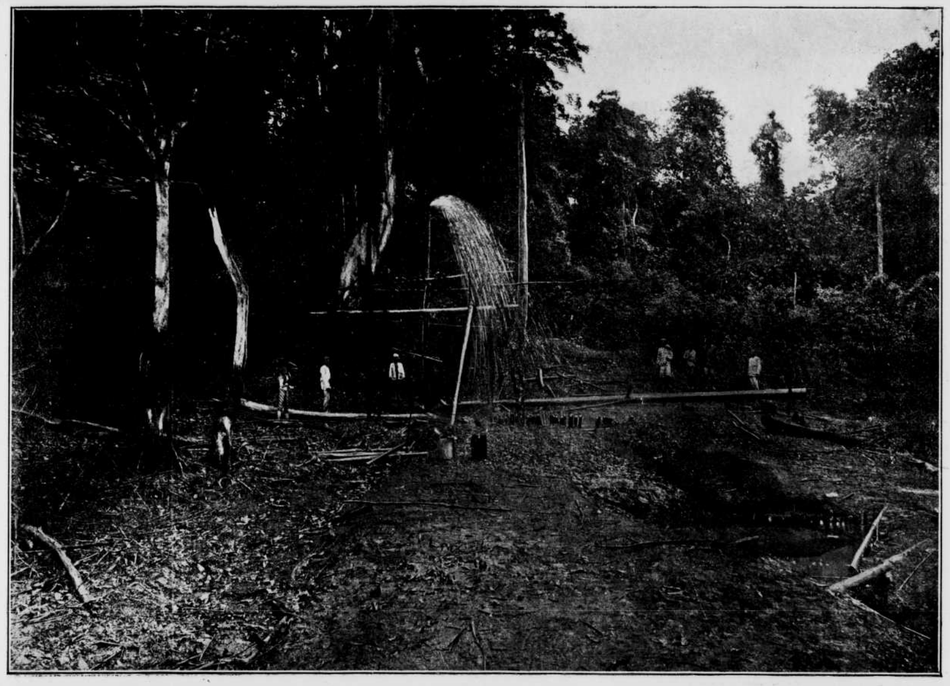

LOCOMOTIEVEN VAN DE „DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ".

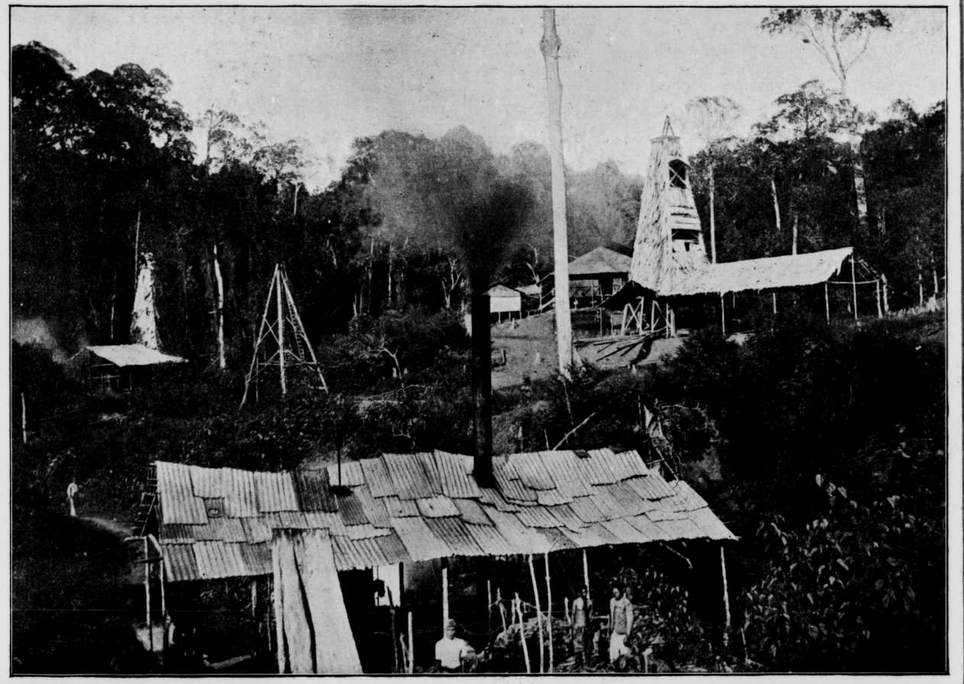
De opgaven der geïnde in- en uitvoerrechten en accijnzen geven een duidelijk beeld van de belangrijkheid der Delische havens en van den handel in het algemeen; zij beliepen

KANTOREN.	1901.		1902.		1903.	
	In- en uitvoer-rechten inclusief pakhuishuur.	Accijns op petroleum en lucifers.	In- en uitvoer-rechten inclusief pakhuishuur.	Accijns op petroleum en lucifers	In- en uitvoer-rechten inclusief pakhuishuur.	Accijns op petroleum en lucifers.
Pelalawan (PoeloeMoeda)	ƒ 21,045.—	ƒ 1,296.—	ƒ 21,459.—	ƒ 1,123.—	ƒ 13,133.—	ƒ 563.—
Siak Sri Indrapoera . .	„ 65,728.—	„ 4.535.—	„ 55,698.—	„ 2,901.—	„ 40,711.—	„ 1.946.—
Bagan Api Api (Tanah Poeti)	„ 65,346.—	„ 7,562.—	„ 66,288.—	„ 8,554.—	„ 71,852.—	„ 9,853.—
Laboean Bilik (Panei) .	„ 11,405.—	„ 415.—	„ 12,647.—	„ 557.—	„ 10.373.—	„ 596.—
Soengei Djawi Djawi (Bila)	„ 16,161.—	„ 2,267.—	„ 18,563.—	„ 3,563.—	„ 16,248.—	„ 3,419.—
Tandjoeng Balei (Asahan)	„ 90,310.—	„ 15,376.—	„ 102,810.—	„ 18,324.—	„ 107,039.—	„ 23,726.—
Tandjoeng Tiram (Batoe Bahra	„ 24,460.—	„ 4,513.—	„ 34,925.—	„ 6,751.—	„ 46,766.—	„ 6,553.—
Tandjoeng	„ 848.—	—.—	„ 1,723.—	„ 6.—	„ 378.—	—.—
Pagoerawan	„ 10,702.—	„ 908.—	„ 10,682.—	„ 1,002.—	„ 5,886.—	„ 718.—
Bandar Kalipah (Padang)	„ 34,829.—	„ 3,783.—	„ 32,724.—	„ 3,488.—	„ 35,609.—	„ 4,527.—
Tandjoeng Bringin (Bedagei)	„ 18,493.—	„ 5,828.—	„ 16,596.—	„ 6,881.—	„ 16,581.—	„ 8,592.—
Perbaoengan (Serdang)	„ 4,242.—	„ 1,076.—	„ 6,881.—	„ 2,857.—	„ 3,400.—	„ 975.—
Kwaloe	„ 12,646.—	„ 2,173.—	„ 12,872.—	„ 2.009.—	„ 12,541.—	„ 3,008.—
Rantau Pandjang (Serdang)	„ 6,537.—	„ 2,177.—	„ 10,365.—	„ 2,843.—	„ 5,550.—	„ 1,465.—
Belawan (Deli)	„ 1,065,191.—	„ 92,099.—	„ 1,030,201.—	„ 101,275.—	„ 950,270.—	„ 109,130.—
Tandjoeng Poera (Langkat)	„ 134,717.—	„ 251,013.—	„ 124,414.—	„ 255,648.—	„ 117,392.—	„ 174,486.—
Pangkalan Brandan (id)	„ 64,961.—	„ 19.916.—	„ 57,612.—	„ 36,662.—	„ 54,985.—	„ 16,911.—
Seroeweh (Tamiang) . .	„ 26,925.—	„ 1,419.—	„ 26,316.—	„ 1,763.—	„ 22,101.—	„ 1,586.—

GUST. VD WALL PERNÉ

SPUITENDE PETROLEUM-BRON.

BOORTERREIN IN BENEDEN-LANGKAT.

Wat betreft de voornaamste uitvoer-artikelen van het gewest, de volgende cijfers geven een denkbeeld van den aard en de hoeveelheid uitgevoerd te Belawan, de voornaamste havenplaats.

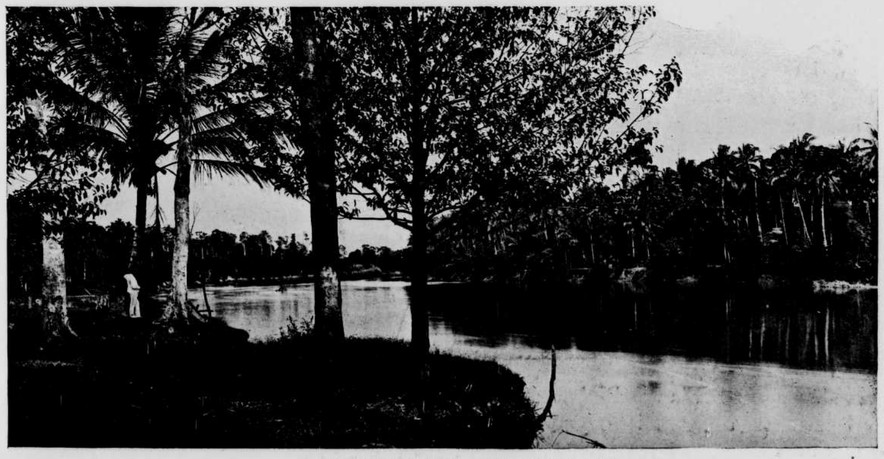
Uitgevoerd	In 1901. K.G.	In 1902. K.G.	In 1903. K.G.	In 1904. K.G.	Uitgevoerd	In 1901. K.G.	In 1902. K.G.	In 1903. K.G.	In 1904. K.G.
Foelie	3,083	8,140	4,258	3,135	Notemuskaat	23,526	48,741	30,238	16,502
Getah	9,554	22,455	4,617	2,170	Pinangnoten	110,540	187,630	169,932	160,880
Gomelastiek			3,832	6,816	Peper (zwarte)	37,535	68,775	68,637	12,015
Kapok	—	28,759	49,242	22,642	Rotting	125,096	59,410	66,814	43,699
Koffie (hoornschil)	442,443	77,575	67,390	38,062	Tabak v/d. Eur.				
„ (bereide)	1,340,720	1,768,906	2,096,031	1,858,890	markt	15,488,746	17,229,064	15,526,033	17,458,024

Ook voor den invoer is Belawan verreweg de belangrijkste haven, vanwaar verschillende plaatsen aan de kust bediend worden. Deze invoer bedroeg in 1904 aldaar o. a.

Rijst, gepeld	33,000,000 K.G.	Cement voor	f 167,196	Buitenl. petroleum	116,032 liter.	
„ ongepeld	30,000 „	Kalk	2,446,700 K.G.	Suiker	1 931,983 K.G.	
Meel	1,370,000 „	Klapperolie	697,335 liter.	Tabak (sigaren)	346,462 „	
Melk voor	f 65,528	Katjang olie	30,701 „	Thee	131,447 „	
Andere eetwaren voor	„ 807,116	Lucifers	73,904 gros.	Levend vee voor	f 48,490	
Boter	61,416 K.G.	Manufacturen voor	f 1,154,000	Visch	1,114,174 K.G.	
Bier	450,000 liter.	Mest	„ 756,328	Zemelen	f 139,043	
Wijn	95,000 „	IJzer en staal	„ 408,800	Zeep	„ 57,060	
Zout	1,278,200 K.G.	Opium	48,593 K.G.	Vuurwerk	„ 60,600	
Atap, kadjang matten	f 283,929	Papier	f 213,743			

Tot de ontwikkeling van den handel heeft veel bijgedragen het scheppen van betere verkeerswegen en vooral het bouwen van spoorwegen door de „Deli Spoorweg Maatschappij". Kon men vroeger jaren in den drogen tijd vrijwel overal komen en goederen op- en afvoeren, in den regentijd waren de groote wegen, meestal door particulieren aangelegd, eene aaneenschakeling van smalle glibberige paadjes, diepe modderpoelen, deels gevuld met wrakstukken van verongelukte ossenkarren. Sloegen dan nog met hoog water eenige bruggen weg, dan was het verkeer geheel gestremd. Voornamelijk per sampan langs de rivieren werd toen het product afgevoerd en slechts over zee per sampan en later per stoombarkas waren dan de meer afgelegen deelen van de residentie bereikbaar.

Over land waren zelfs in den drogen tijd reizen van Langkat naar Serdang heele tochten, die dagen duurden en niet zonder gevaar waren. Het verkeer nam steeds toe, want

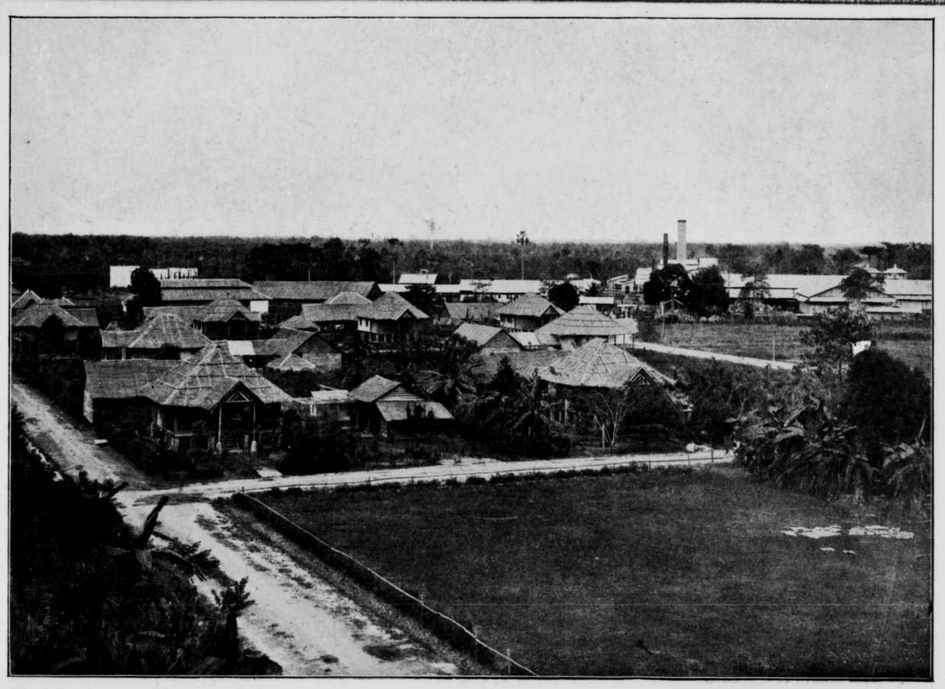

RIVIERGEZICHT IN BENEDEN-LANGKAT.

GUST. VD WALL PERNÉ

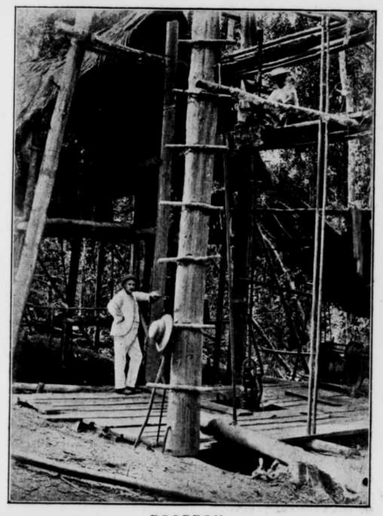
GEZICHT OP PANGKALAN BRANDAN.

PETROLEUM-RAFFINADERIJ EN WONINGEN DER GEËMPLOYEERDEN.

het aantal ondernemingen bleef zich uitbreiden, elk jaar viel er meer oerwoud en verdween er derhalve meer bouwmateriaal en werd in de toekomst nog grooter vervoer waarschijnlijk.

Onder die omstandigheden mocht de oprichting der Deli Spoorweg Maatschappij een ware uitkomst heeten; de goede toekomst van Deli hing ten nauwste samen met het slagen dezer maatschappij. Voor dezen spoorweg werd door de Deli Maatschappij na ruggespraak met den Sultan van Deli, 1 Juli 1881 concessie aangevraagd, welke 29 October van dat jaar voorloopig verleend werd. De definitieve concessie kwam evenwel pas 23 Januari 1883 af. Voorloopig betrof deze concessie een lijn, loopende van de ankerplaats der schepen aan de Belawan over Medan naar Deli-Toewa, met een zijtak van Medan naar Timbang Langkat. Het gedeelte Laboean--Medan, lang 17 K.M., werd 25 Juli 1886 in exploitatie gebracht, de zijtak Medan—Timbang-Langkat 1 Mei 1887, het gedeelte Medan — Deli Toewa 4 September 1887 en de sectie Laboean—Belawan 16 Febr. 1888. Al spoedig werd het net nog belangrijk uitgebreid; zoo kon de lijn Medan—Serdang 1 Juli 1889 worden opengesteld, de lijn Serdang—Perbaoengan 7 Februari 1890, de lijn Timbang-Langkat—Selesseh 19 December 1890. Dit laatste lijngedeelte wordt sedert 1901 als stoomtramweg geëxploiteerd.

BOORBOK.

De volgende uitbreidingen van het net kwamen nog tot stand, waarbij eveneens exploitatie als stoom-tramweg voorzat: de lijn Perbaoengan—Bamban, geopend 11 April 1902, de lijn Bamban—Tebing-Tinggi, geopend 2 Maart 1903, de lijn Timbang-Langkat—Tandjong-Poera—Pangkalan-Brandan, die sedert 20 Juni 1903 tot Stabat, 1 Augustus 1904 tot Tandjong-Poera en 15 December 1904 tot Pangkalan—Brandan werd opengesteld, de lijn Loeboeq-Pakam—Bangoen-Poerba, begin April 1904 voor het algemeen verkeer geopend, terwijl ten slotte 5 November 1902 het algemeen verkeer geopend werd op het lijntje Selesseh—Kwala, waarop reeds gedurende enkele jaren door een ondernemend hout-exploitant particulier spoorwegvervoer van materiaal had plaats gehad. De totale lengte der spoorlijnen bedraagt thans 92 K.M., dat der stoomtramwegen 155 K.M. Groote moeilijkheden zijn bij dien spoorwegaanleg overwonnen en belangrijke kunstwerken werden gebouwd, vooral het deel Belawan—Laboean eischte enorme offers aan geld en helaas ook aan menschenlevens, aangezien hier het moerassige kustgebied, bedekt met rizophoren-woud, geen vasten grondslag voor de baan bood, terwijl het vochtige kustklimaat en het vele water, waarin millioenen muskieten een broedplaats vinden, deze streken nog steeds berucht doen zijn om de daar heerschende koortsen.

Bleek reeds uit hiervoren genoemde cijfers de belangrijkheid van den handel in het algemeen, hier is het de plaats om er nog eens op te wijzen: dat met uitzondering van wat rijst en hout op de ondernemingen eigenlijk niets groeit, behalve dan het product, dat voor den uitvoer bestemd is, zoodat letterlijk alles moet opgevoerd worden. Geen wonder derhalve, dat spoedig bleek hoezeer de spoorweg in een behoefte voorzag, en hoe het verkeer toenam leeren de volgende cijfers:

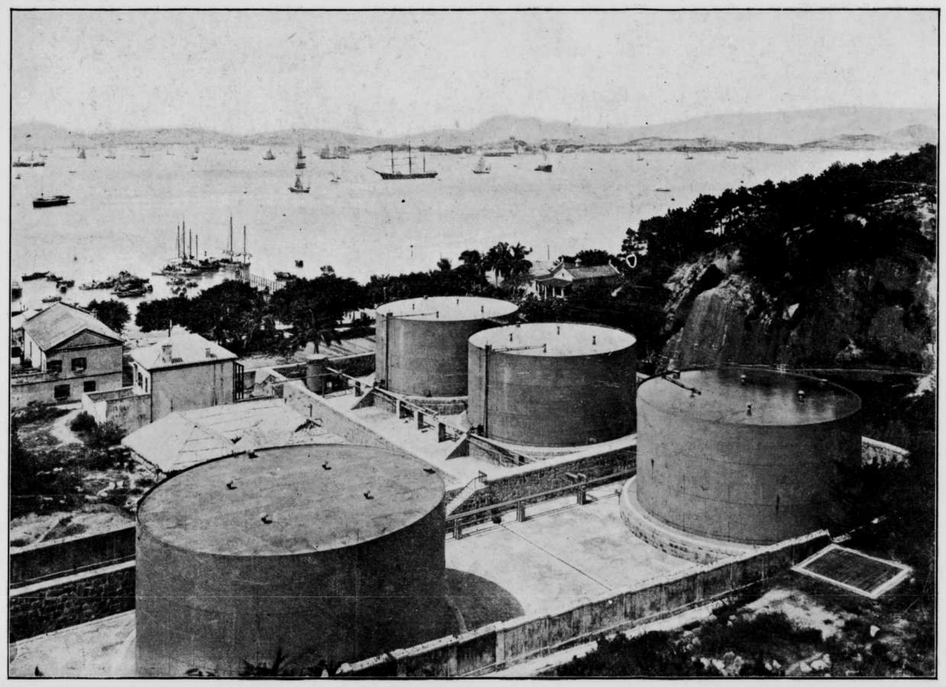
Tabaksvervoer in 1888 ruim 10 millioen K.G., in 1903 15½ millioen K.G. en in 1904 ruim 17 millioen K.G.: in 1888 69638 ton andere goederen tegen in 1903 230327 ton en in 1904 251338 ton.

In 1889 werden van Belawan opgevoerd:

GUST. VD WALL PERNÉ

SMALSPOOR IN BENEDEN-LANGKAT VOOR PARTICULIER VERVOER OP EENE PETROLEUM-ONDERNEMING.

TANKS MET SUMATRA-PETROLEUM TE HONGKONG.

12800	ton	(c. 1000 K.G.) atap . . .	tegen	in	1903	25731	ton	en	in	1904	26450	ton.
790	„	ijzerwerk	„	„	„	2667	„	„	„	„	2531	„
3700	„	brandhout.	„	„	„	14348	„	„	„	„	17305	„
7500	„	ruw hout	„	„	„	27249	„	„	„	„	27379	„
6900	„	bezaagd hout	„	„	„	14717	„	„	„	„	14309	„
2200	„	steenen	„	„	„	8701	„	„	„	„	3548	„
1700	„	koek en cement	„	„	„	5936	„	„	„	„	6579	„
2600	„	meststoffen	„	„	„	4982	„	„	„	„	5134	„
370	„	provisiën	„	„	„	1493	„	„	„	„	1864	„
830	„	petroleum	„	„	„	5173	„	„	„	„	5245	„
450	„	visch	„	„	„	1804	„	„	„	„	2915	„
1400	„	dranken.	„	„	„	2256	„	„	„	„	2392	„

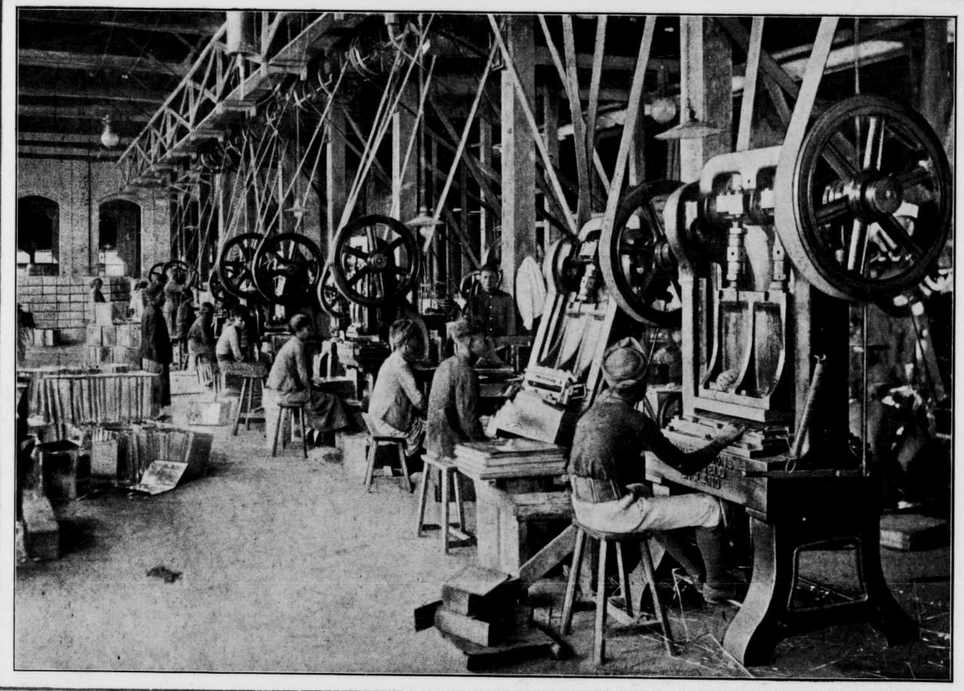
De voornaamste landwegen in de residentie zijn de weg van Tarataq-Boeloe aan de Kampar-rivier naar Pakan Baroe aan de Siak-rivier, de weg van Tandjong Balei in Asahan, over Laboean Roekoe, Tandjong Kasaoe, Tebing Tinggi naar Perbaoengan, van welke laatste plaats de verbindingsweg met Loeboe-Pakam in aanleg is. Loeboe-Pakam is met Medan door een weg verbonden. Van Medan gaat voorts een weg naar Laboean (de verlenging van dezen weg tot Belawan is sinds lang in uitzicht gesteld, opdat de havenplaats Belawan niet langer uitsluitend per spoor te bereiken zij), een naar Bindjey via Soenggal, en verder via Stabat naar Tandjong-Poera en Pangkalan-Brandan. Naast deze bestaan verschillende door de Tabaksmaatschappijen aangelegde wegen, voor het personen- en goederen-verkeer van het grootste belang en voor het onderhoud waarvan of van de daarin voorkomende bruggen aan enkele ondernemers het recht verleend is tol te heffen. In midden 1903 snorden op de hoofdwegen totaal reeds 27 motorrijtuigen. Op de beneden-rivieren bestaat een vrij aanzienlijk verkeer te water.

Terwijl het midden en de zuidelijke helft der residentie voornamelijk door de tabaks-cultuur zijn opgekomen, bracht de ontdekking van petroleum in het noordelijk deel weldra leven en vertier. Omstreeks 1876 was reeds het bestaan van een petroleumbron in Perlak bekend geraakt. Weldra bleken ook meer zuidelijk in Beneden-Langkat aanwijzingen te bestaan, die tot de aanwezigheid van aardolie in den bodem deden besluiten. De eerste concessie op dit nieuwe terrein werd 8 Augustus 1883 voor den tijd van 75 jaren verleend aan den Heer A. J. Zijlker door Zijne Hoogheid den Pangeran Indra di Radja Emir van Langkat en zijne Rijksgrooten en gaf het uitsluitend recht tot exploitatie van petroleumbronnen binnen een terrein ter oppervlakte van 500 bouws, gelegen in Beneden-Langkat. Op dit terrein werd eerst door den Heer Zijlker zelf naar petroleum gezocht, welk onderzoek later voor rekening der Nederlandsch-Indische Regeering werd voortgezet. De kosten van dit laatste onderzoek liepen tot *f* 145.000,— op, maar het resultaat was, dat geconstateerd kon worden, dat de in 1885 op bedoeld terrein geboorde put Telaga Toenggal op een diepte van 120 meters een rijke petroleumhoudende laag aanboorde. De verkregen ruwe olie werd op het hoofdbureau van het mijnwezen onderzocht en daaruit lampolie van uitstekende hoedanigheid verkregen. Metingen van Augustus-October 1889 gaven aan, dat uit bedoelde put 18 liters olie per minuut vloeiden, terwijl het debiet toenemende was.

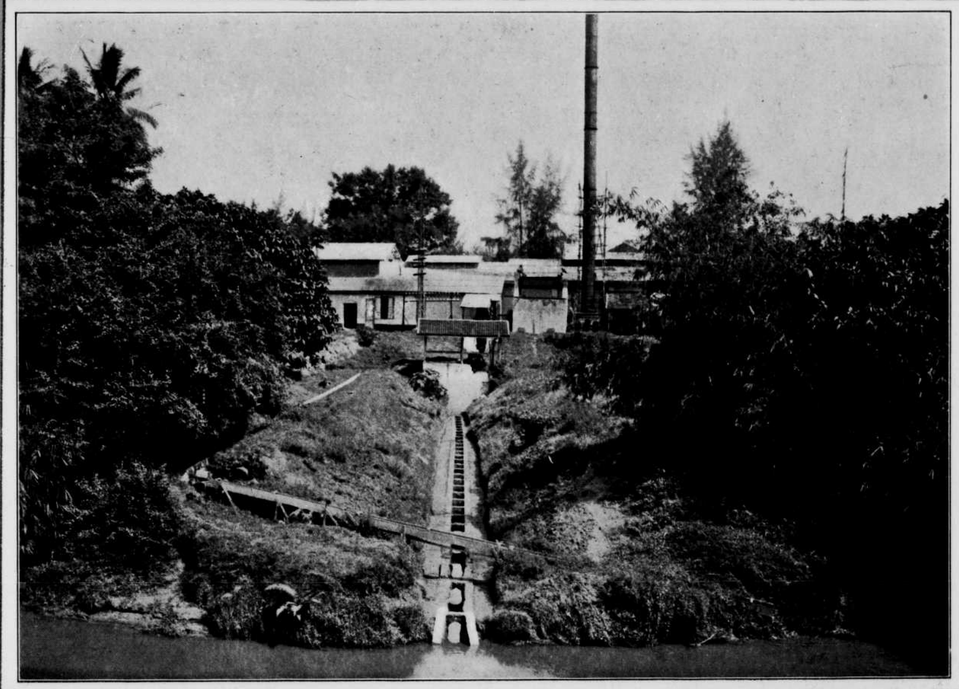

VOLKSTYPEN UIT DE PETROLEUM-STREEK.

Op deze gegevens steunende, werd in 1890 de „Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië" opgericht, gevestigd te 's-Gravenhage, die voor *f* 371.000 de concessie Zylker overnam. Na in het begin met vele moeielijkheden, waaronder tallooze branden, geworsteld te hebben, ving deze maatschappij, wier hoofdvestiging te Pangkalan Brandan was, officieel de exploitatie 1 Maart 1892 aan met eene

KIJKJES IN DE BLIKKEN-MAKERIJ EENER PETROLEUM-ONDERNEMING.

ELECTRISCHE CENTRALE TE MEDAN.

productie van circa 700 kisten petroleum per dag. Behalve de Telaga Toengal (Telaga = bron) werd in Maart van datzelfde jaar een tweede bron aangeboord, die 64.000 L. per dag gaf. De derde put, Telaga Siami, bereikte 5 Februari 1893 op 115′ diepte een olielaag, doch de geringe productie hield na 8 dagen geheel op. Kenschetsend voor de toenmalige toestanden in Beneden-Langkat is, dat de verdere boring van Telaga Siami twee maal door invallen der Atjehers moest worden afgebroken; eindelijk verkreeg men 18 Juni 1893 op 390′ wederom olie, thans met constante productie. Een vierde in September aangevangen boring slaagde op 28 December op 449′ en te zamen met de productie van deze Telaga Kaya steeg de totale opbrengst nu tot 250.000 Liters olie per dag. In 1894 werd dit getal 300.000 L. per dag; onnoodig te zeggen, dat met boren steeds werd doorgegaan.

Op 20 Maart 1892 werd de eerste consignatie van 200 kisten Langkat-petroleum, merk de „Kroon" te Penang aangebracht en gunstig beoordeeld. Totaal gingen in dat jaar reeds 70.000 kisten naar Penang, en in 1893 reeds 130.000 kisten en bovendien 15.000 naar Atjeh en Padang. Terwijl de olie destijds (1892) bij eene productie van 1000 kisten daags $ 1.— (*f* 1.75) per kist langs boord te Penang kostte, bedroeg de verkoopsprijs $ 1.40, welke prijs en détail in het binnenland van Deli tot $ 3.— steeg. Onder den kostprijs is begrepen de cijns, welke aan den Sultan van Langkat betaald moest worden en welke in den aanvang 15 cts., later 5 cts. per H. L. ruwe olie bedroeg tot een maximum van *f* 5.475 's jaars.

Met reuzenschreden ging de Maatschappij vooruit; helaas beleefde ZYLKER dit niet: hij overleed in Januari 1891 te Medan, waarheen hij zich voor het verwerven eener tweede concessie, welke hij ook nog verkreeg, begeven had.

Herhaaldelijk moest het kapitaal worden uitgebreid; eigen tankschepen brachten de olie der maatschappij naar de groote Oost-Aziatische havens, welke weldra binnen haar afzetgebied lagen en waar zij in eigen tanks kon worden opgeslagen. Eene coalitie met andere Indische Maatschappijen had ten doel, de marktprijs en het afzetgebied te regelen. Thans bedraagt haar kapitaal 11½ millioen gulden; het eerste dividend bedroeg 8% over 1894, het laatste 50% over 1904. In 1898 bracht eene afname der productie van de vroeger zoo rijk vloeiende bronnen de maatschappij in précaire omstandigheden; gelukkig kon weldra de hand gelegd worden op nieuwe boorterreinen, waar spoedig wederom olie gevonden werd. De totale productie bedroeg:

1893	401,370 units	1897	4.527.000 units	1901	3.295.500 units
1894	1.042.915 „	1898	5.555.000 „	1902	4.014.500 „
1895	1.334.249 „	1899	1.805.000 „	1903	5.329.350 „
1896	1.851.513 „	1900	1.350.400 „	1904	6.448.800 „

Een unit = 10 Amerikaansche gallons = 37.8 Liter.

Het voorbeeld der „Koninklijke" vond spoedig navolging, niet immer met evenveel succes, want waar steunende op productie-cijfers van eenmaal aangeboorde bronnen tot het bouwen van een raffinaderij werd overgegaan, is later wel gebleken, dat de inmiddels gesloten bron bij heropening niet meer vloeide! Mining is a chance, zegt de Amerikaan niet ten onrechte.

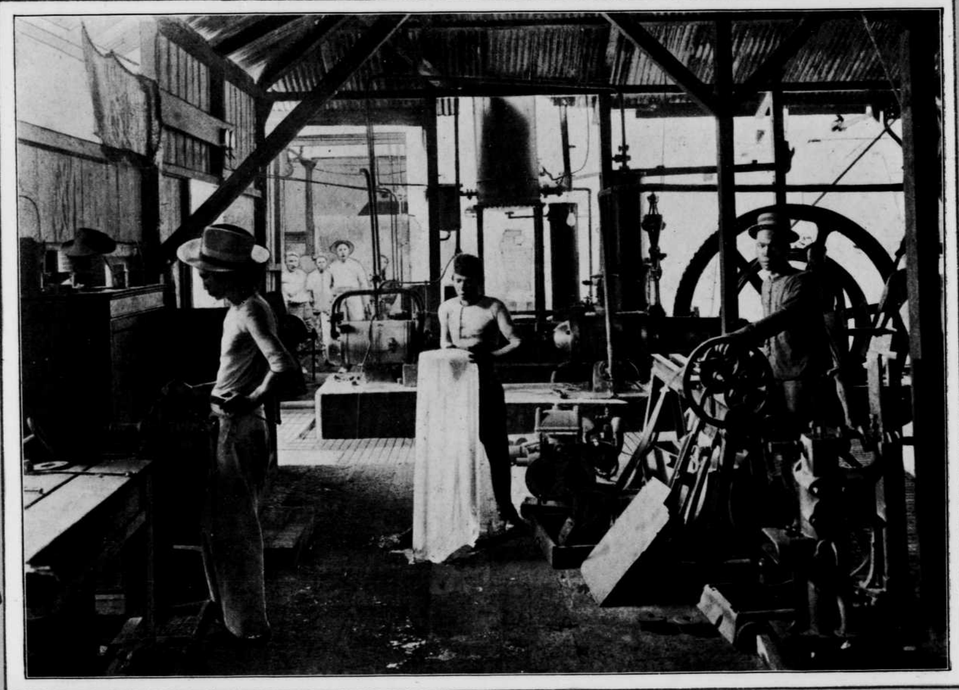
Onder de geslaagde maatschappijen dient de nabij Tandjong-Poera exploiteerende „Maatschappij tot Mijn-, Bosch- en Landbouwexploitatie" in Langkat genoemd te worden, welke in 1894 werd opgericht, thans met een kapitaal van *f* 2.500.000.— werkt, die voor ongeveer ¼ bijdraagt in de plaatselijke behoefte van de Straits en wier productie bedroeg:

1901 1.007.460 units 1902 1.160.982 units 1903 1.508.461 units 1904 1.694.735 units.

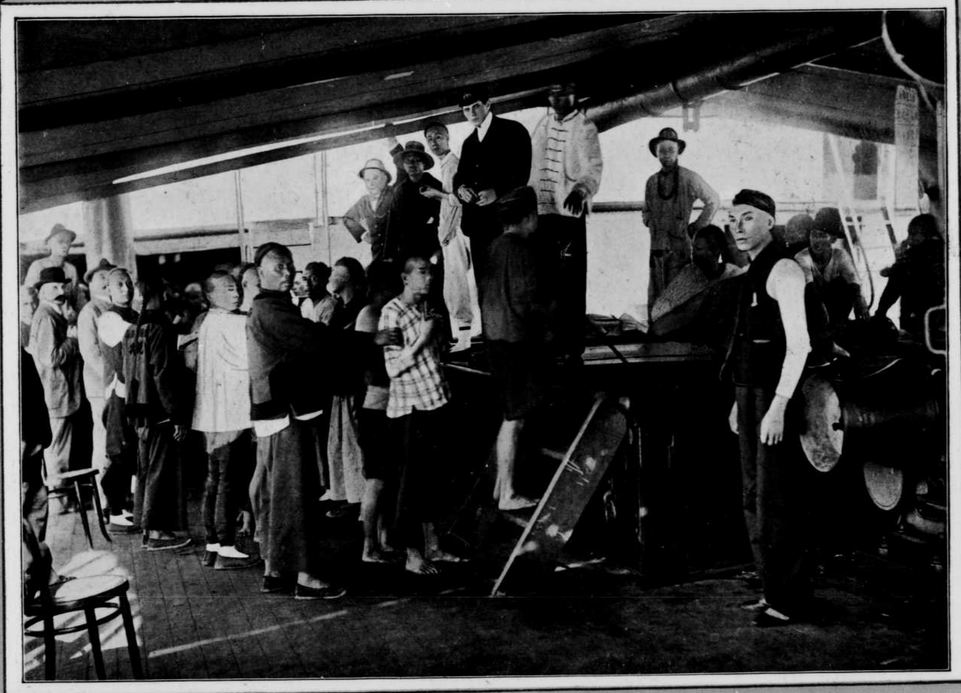
In Siak is voorts nog het „Sumatra-Borneo Mijnbouw Syndicaat" werkzaam.

Onder de nijverheidsondernemingen moeten voorts genoemd worden de „Electriciteits-Maatschappij Medan", die de hoofdplaats en talrijke woningen en winkels van particulieren, Europeesche en Inlandsche nijveren verlicht, de IJsfabrieken, een te Medan en een te Bindjey, de beide te Medan verschijnende Nederlandsche dagbladen *De Deli Courant* en *De Sumatra Post* en het Maleische blad *Pertja Timor*, de „Stoom-Mineraalwaterfabriek Minerva", een rijtuigfabriek, terwijl talrijke Europeanen, Chineezen en inlanders allerlei andere takken van nijverheid beoefenen.

GUST. VD WALL PERNÉ

IJSFABRIEK TE MEDAN.

INSCHEPING TE SWATOW VAN DE CHINEESCHE EMIGRANTEN VOOR DELI.

De handel wordt door een aantal grootere en kleinere firma's gediend, waaronder nog de in 1875 opgerichte firma HÜTTENBACH & Co., de eerste van dien aard in Deli, eene belangrijke plaats inneemt. Als bankinstelling fungeert de branche der „Nederlandsche Handel Maatschappij" onder een harer vertegenwoordigers, terwijl de „Chartered Bank of India, Australia & China" eveneens een agentschap te Medan heeft.

De telegrafische verbinding met de buitenwereld geschiedt door den overland-kabel, die in Asahan de residentie verlaat om aansluiting te krijgen aan het net langs Sumatra's Westkust en voorts door een Gouvernements-kabel van Belawan naar Olehleh en een kabel van de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Co. Ltd." van Belawan naar Penang. De „Deli Spoorweg Maatschappij" exploiteert een telefoonlijn in Deli, Boven-Langkat, Serdang en Padang-Bedagei tot Batoe Bahra toe. De „Langkat en Tamiang Telefoon Maatschappij exploiteert een telefoonlijn in Beneden-Langkat en Tamiang. Beide netten vinden aansluiting op de onderneming „Quala Bingey".

Te Belawan zijn voorts een steenkolen-departement van het Gouvernement, een depot van zeekaarten en gidsen, een waterreservoir bij de kolenloodsen, waar gratis aan de schepen artesisch water verschaft wordt, een Gouvernements- en vier particuliere los- en laadsteigers.

De Immigratie.

DE voornaamste arbeiders, werkzaam in de verschillende cultures, bij den handel of op nijverheids-ondernemingen, komen nagenoeg alle uit den vreemde of van andere eilanden van onzen Indischen Archipel.

De Chineezen bekleeden daaronder de eerste plaats. Zij zijn meest afkomstig uit de zuidelijke kustprovinciën Foekien en Kwantoeng, waar de hoogst ongunstigste economische toestanden een deel der bevolking, niet het beste, tot emigreeren dwingen. Terwijl in Foekien de emigratie hoofdzakelijk over Amoy geschiedt, zonder toezicht der Chineesche Regeering, bestaat dit toezicht wel in Kwantoeng, waar Swatow de voornaamste vertrekhaven is. In beide provinciën zijn overal aanverwante familiën tot „klans" vereenigd; de „klan"-besturen geven tot emigreeren toestemming of regelen dit; zij zorgen voor de achtergebleven vrouwen en kinderen der emigranten, die in den regel gehuwd zijn; emigreeren zonder toestemming van het klanbestuur heeft het voor een Chinees vernederende gevolg, dat hij uit de klan gebannen wordt.

Gewoonlijk zit bij den emigrant, al of niet door een werver tot emigreeren overgehaald, slechts het idee voor, zijne omstandigheden te gaan verbeteren. Evenwel zijn tegenwoordig verschillende streken van onze koloniën en daaronder ook Deli, tot in dorpen ver in het binnenland van China bekend en weet de emigrant, welken arbeid hem wacht.

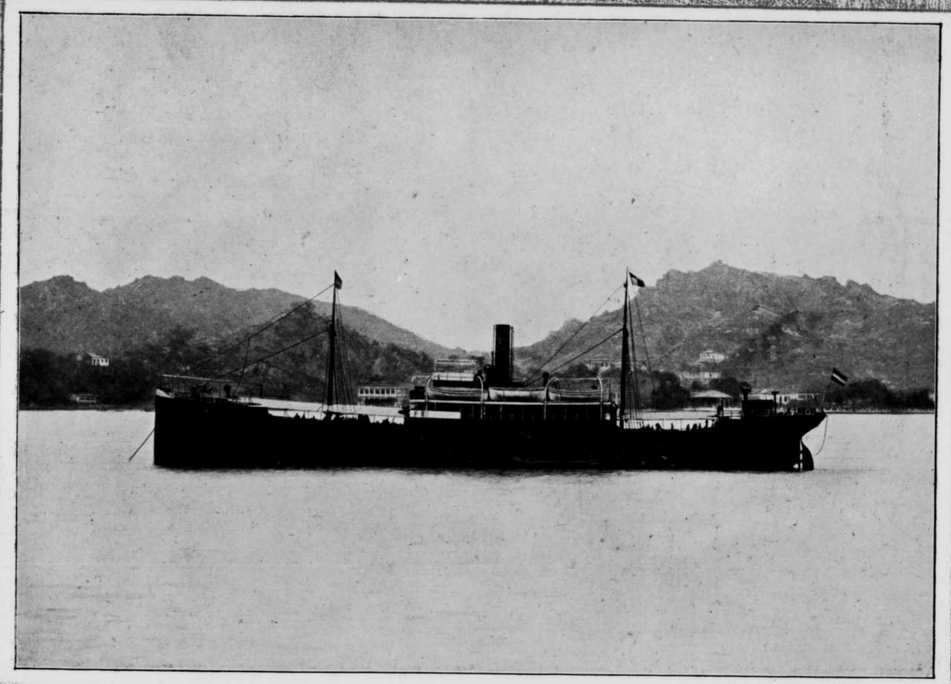
Voor de Deli-planters is het vinden van voldoende werkkrachten van den beginne af aan eene levensquaestie geweest. Aanvankelijk werden de Chineesche werklieden in de Straits Settlements geworven, doch het in de jaren 1864—1870 spoedig achtereen openen van vele nieuwe ondernemingen deed de behoefte zóó toenemen, dat naar andere bronnen moest worden omgezien. Te meer was dit noodig, waar bleek, dat de Chineesche tusschenpersonen in de Straits bij het bezorgen van arbeidskrachten allerlei kwade praktijken huldigden. Deze namen zelfs zulks een omvang aan, dat de Engelsche Regeering, hierop in 1876 attent gemaakt, in 1877 te Singapore en Penang "Protectors of Chinese" aanstelde, wier taak het was, voortaan misbruiken te voorkomen. Een eerste gevolg daarvan was, dat voortaan de in de Straits voor Deli aangeworven arbeiders op contracten werden geëngageerd, welke voor dien Protector waren opgemaakt.

Terzelfder tijd ontstond eene krachtige samenwerking onder de tabaksplanters, welke

GUST. VD WALL PERNÉ

GENEESKUNDIG ONDERZOEK BIJ HET AAN BOORD GAAN DER CHINEESCHE EMIGRANTEN VOOR DELI.

STOOMSCHIP, INGERICHT VOOR HET VERVOER VAN CHINEESCHE EMIGRANTEN VAN SUMATRA NAAR DELI.

leidde tot de onderlinge overeenkomsten van 1877 en 1878, waardoor het toezicht op de immigratie verscherpt werd. Toch liet die samenwerking nog wel eens iets te wenschen over, vooral wanneer schaarschte aan arbeidskrachten sommige hunner in de verzoeking bracht, hooger sommen voor de aan te werven Chineezen te geven dan overeengekomen was! Van deze verbreking der eensgezindheid waren de planters evenwel zelf de dupe, daar hierdoor de macht der Chineesche tusschenpersonen wederom toenam en de te betalen sommen voor het verkrijgen van werkkrachten sterk rezen.

Toch had ook dit zijn goede zijde: het moedigde het zoeken naar nieuwe banen, waarbinnen de immigratie te leiden zou zijn, aan. Reeds in 1873 had de „Deli Maatschappij" moeite gedaan om met Chineezen in China voor Deli te contracteeren. Dit leidde tot het systeem, waarbij in Deli gewerkt hebbende koelies (laukhehs) naar China werden gezonden, die dan met nieuwe immigranten (sinkhehs) terugkeerden. Deze laatsten teekenden dan bij aankomst in Deli onmiddellijk contract. Toen nu in 1886 de heer Dr. J. J. M. DE GROOT, tolk voor de Chineesche taal, van de Regeering van Nederlandsch Indië een opdracht ontving, om in Zuid-China ethnographische studies te gaan maken, grepen de planters deze gelegenheid aan om te trachten in hem een pleitbezorger voor hun belangen in China te vinden. De Regeering ging op een desbetreffend verzoek in, vier der grootste tabakmaatschappijen en twee particulieren namen op zich de kosten aan de zaak verbonden te dragen en zoo arriveerde de heer DE GROOT 11 Juni 1886 te Amoy. Daar lieten de vooruitzichten zich in den beginne gunstig aanzien,

OORLOGSPRAUW DER BATAKS.

maar weldra bleek, dat de Chineesche Regeering het niet op immigratie onder contract begrepen had, waaraan vroegere misstanden bij emigratie naar de eertijds in Midden- en Zuid-Amerika gelegen Spaansche koloniën niet vreemd waren. Een bezwaar was verder, dat Nederland nergens in Zuid-China door een consul vertegenwoordigd was. Terwijl evenwel in Amoy steun werd verkregen van de Duitsche firma PASEDAG & Co., wist de heer DE GROOT in Swatow de firma LAUTS & HAESLOOP voor de emigratie belang in te boezemen. In laatstgenoemde plaats probeerde men het naar Engelsch voorbeeld onmiddellijk met vrije emigratie. Ook hier ging het niet zoo gemakkelijk: op kwade geruchten, afkomstig van de tusschenhandelaars te Singapore, was de emigratie naar Deli te Swatow zelfs geheel verboden!

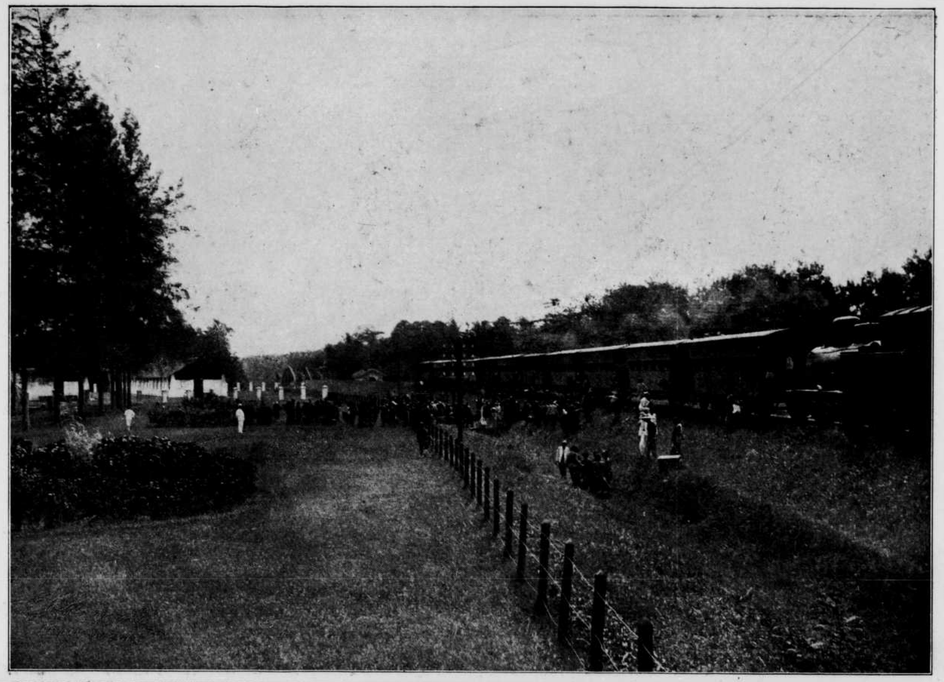
Gelukkig kon door het geven van uitgebreide inlichtingen, aangaande de behandeling, welke de emigranten in Deli te wachten hadden, de naam van dit gewest te Swatow spoedig verbeterd worden. Toch waren er nog eindelooze onderhandelingen noodig, voor dat 11 Februari 1888 met de firma LAUTS & HAESLOOP een contract kon worden afgesloten, waarbij eene regeling der directe emigratie werd getroffen. Toen nu op 29 April 1888, dank zij den aandrang der Duitsche consuls, de toestemming tot vrije emigratie naar Deli officiëel door de Chineesche Regeering gegeven werd, kon de zaak een aanvang nemen. Einde Mei stoomde de „China" met de eerste 70 directe immigranten de Belawanrivier op, enkele dagen later de „Glücksburg" met 68 immigranten. De directe immigratie was een feit geworden.

In den aanvang werden evenwel nog heel wat tegenspoeden ondervonden, terwijl de Chineesche brokers in de Straits alle mogelijke pogingen aanwendden, om de zaak te doen mislukken. Zoo kwam men in 1889 wel zoover, dat 1576 man, circa $1/3$ van het toen jaarlijks benoodigde aantal arbeiders, in Deli werd aangebracht, maar deze wijze van immigreeren was buitengewoon kostbaar en op het charter der stoomschepen werd dat jaar circa *f* 520.000 toegelegd.

Deze onkosten had de combinatie, die het plan geëntameerd had, nimmer kunnen dragen. Men had evenwel al spoedig ingezien, dat de directe immigratie van *algemeen* belang was en reeds op de vergadering van de „Planters-Vereeniging" van 2 Juli 1888 werd deze

AANKOMST VAN CHINEESCHE IMMIGRANTEN TE BELAWAN.

AANKOMST VAN CHINEESCHE IMMIGRANTEN TE MEDAN.

zaak door dit lichaam overgenomen en besloten tot de oprichting van een afzonderlijk bureau: het „Immigranten-Bureau", dat voortaan alle zaken der directe immigratie behartigen zou. De kosten der op te richten gebouwen werden in een hoofdelijken omslag gevonden, de vergoeding per koelie aan het Bureau te betalen voor onkosten in China, garantie aan de booten, kosten van vervoer en voeding en salarissen van het personeel, voorloopig op $ 60.— of $ 40.— gesteld voor koelies 1e of 2e klasse, d.w.z. naarmate hun meerdere geschiktheid. Later werden die bedragen $ 75.— en $ 50.—. Hoewel aanvankelijk voor 6 maanden opgericht, werd deze termijn later stilzwijgend van jaar tot jaar verlengd.

Het duurde nog tot 1896, voor alle moeilijkheden, welke de emigratie in China nog bedreigden, volkomen schenen opgelost. Daarvoor en daarna werd zij nog bovendien herhaaldelijk bedreigd door besmettelijke ziekten: pest en cholera in China, waardoor het invoeren in Deli der sinkhehs uit een hygiënisch oogpunt bedenkelijk scheen. Tijdens de pest-epidemie van 1899, vatte het Gewestelijk Bestuur van Deli zelfs het plan op, de immigratie te verbieden, welk plan voorkomen werd, doordat de „Planters-Vereeniging" in korten tijd een flink quarantaine-station bouwde op het eiland Poeloe Berhalla. Dit station, dat $ 8300.— kostte en uit een 20-tal barakken en eenige woningen van personeel bestond, werd door de „Planters-Vereeniging" kosteloos aan de Regeering aangeboden en bij Gouvernements Besluit van 14 Februari 1900, No. 44, door deze aanvaard. Het deed in 1902 dienst bij eene cholera-epidemie.

Het vervoer der immigranten, vóór 1890 op de straks genoemde kostbare wijze geschiedende, werd van af dat jaar tot 1904 door de beide schepen „Tailee" en „Taicheong" waargenomen. Op den duur bleken deze booten iets te klein en in Maart 1904 werd een contract gesloten met de firma JEBSEN & Co. te Hongkong, die de „Johanne" en de „Signal" tusschen Swatow en Deli in de vaart bracht. Beide schepen meten circa 2000 ton (de „Johanne" 952 en de „Signal" 907 Registerton van 2.83 M³.); voor electrisch licht, uitstekende ventilatie, zonnetenten, een lazareth en isoleergelegenheid is gezorgd. Een geneesheer is aan boord. Van af 1 October varen gewoonlijk twee booten per maand, van af 1 Mei een boot.

Zooals de werving thans geschiedt, wordt nog steeds vast gehouden aan het beginsel, dat het aanbeveling verdient een reeds op de onderneming gewerkt hebbenden koelie, een laukheh naar China terug te zenden, die dan in China vrije lieden kan werven. Hij krijgt daartoe een introductiebrief mede, waarop hij bij de Agenten te Swatow of Hongkong geld kan krijgen, $ 10.—, welke hem evenwel pas voor elken geworven sinkheh worden uitbetaald, wanneer hij daarmee bij de Agenten komt. Hij krijgt dan met dit bedrag zijn onkosten voor werving in het binnenland, huisvesting en voeding enz. terug. Toch komt hij wel eens met minder sinkhehs thuis, dan aangeworven waren, want alvorens de nieuwelingen aan boord gaan, worden zij gekeurd, bij welke keuring er wel eens eenigen afvallen. Deze wijze van immigreeren heet de vrije wijze.

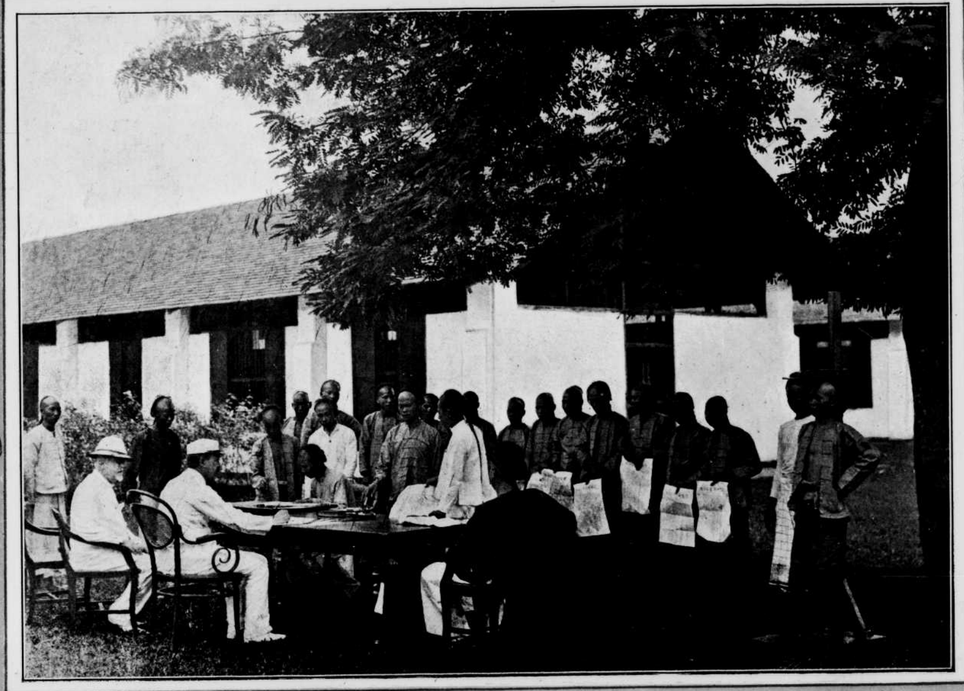
De werving van contract-koelies geschiedt geheel door bemiddeling van het „Immigranten-Bureau", dat daartoe orders voor bepaalde aantallen krijgt van de diverse bij de

INSTALLATIE VAN CHINEESCHE OFFICIEREN.

IMMIGRANTEN-LOODSEN TE MEDAN.

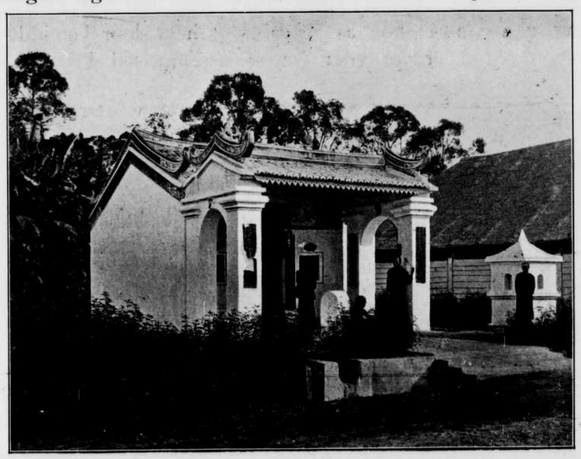

CONTRACTEEREN VAN CHINEESCHE IMMIGRANTEN TEN OVERSTAAN VAN EEN AMBTENAAR.

„Planters-Vereeniging" aangesloten ondernemingen. Deze moeten met hun bestellingen rekening houden met de toekomst, want hun orders kunnen, bij het niet altijd even vlot gaan der emigratie in China, soms vele maanden blijven loopen, alvorens zij kunnen worden uitgevoerd.

De immigratie uit de Straits door bemiddeling van het Bureau is sinds lang gesloten. Is deze werving open, dan behoeven deze soort immigranten, die hun contract voor den "Protector of Chinese" sluiten, bij aankomst niet meer op het „Immigranten-Bureau" te worden gehuisvest. Dit geldt wel voor de China-sinkhehs, die daarop in het bureau hun contract sluiten, na nogmaals gekeurd te zijn. Zij worden vervolgens door de hoofdtandils der betrokken ondernemingen afgehaald en naar hunne nieuwe woonplaatsen gebracht.

Tot de 1e klasse van koelies uit de directe immigratie behooren Chineezen van de stammen: Teotjoe, Hijhong, Lokhong, en Djan-ann' (Hokian); zij genieten een voorschot van $ 25.—, dat zij later terug moeten betalen. Tot de 2e klasse koelies behooren de Keh's (Hakka's), die $ 16.50 voorschot krijgen. Het contract dat alle koelies sluiten, sedert het in den aanvang gehuldigde systeem van arbeid ondeugdelijk is bevonden, geldt voor 3 jaren, maar is stilzwijgend vervallen, wanneer aan het einde van het eerste jaar het voorschot is aangezuiverd en dit is lang geen zeldzaamheid. Is hun contract afgeloopen, dan reëngageeren zich velen, anderen vestigen zich in Deli en beginnen met eenig opgespaard geld een kleinen handel of koopen zich een aandeel in eene groentetuin of in eene varkensfokkerij. Onder hen, die reëngageeren, zijn er, die hun opgespaard geld en/of hun nieuw voorschot aan hun achtergebleven familie of gezin in China zenden; anderen die teruggaan, nemen hun eigen spaarduiten en die van hun vrienden in contanten mee. Van deze laatsten maken *slechts enkelen* gebruik van de hulp van het „Immigranten-Bureau", welke sommen, een miniem gedeelte derhalve van het door de koelies gespaarde geld, op die wijze naar China gaat, bewijst onderstaande opgave:

CHINEESCH BEDEHUISJE OP EENE TABAKS-ONDERNEMING.

STAAT van afgegeven Money-Orders en Wissels op China, aan daarheen teruggekeerde Chineesche arbeiders van Deli, tegen hunne spaarpenningen door de Agenten van het „Immigranten-Bureau", uitbetaald.

Jaar.	Totaal aantal personen met m/o.	Totaal te zamen m/o en wissels.	Jaar.	Totaal aantal personen met m/o.	Totaal te zamen m/o en wissels.	Jaar.	Totaal aantal personen met m/o.	Totaal te zamen m/o en wissels.
1888	501	$ 40.100	1893	826	$ 96.133.92	1898	1.748	$ 233.309.—
1889	920	» 87.062.81	1894	959	» 123.130. –	1899	1.903	» 260.124.38
1890	890	» 115.453.50	1895	1.614	» 201.649,—	1900	1.539	» 215.412.—
1891	753	» 78.778.81	1896	1.729	» 205,853.—	1901	1.308	» 172.788.—
1892	597	» 78.751.—	1897	1.638	» 177.188.46	1902	—	» 177.370.02
						Totaal	16.925	$ 2.263 103.90

Over het algemeen worden trouwens door de talrijke emigranten uit Zuid-China veel grooter bedragen naar hun land terug gezonden, dan men meenen zou. Er vertoeven circa 5.000.000 Chineezen in het buitenland, Achter-Indië, de Straits, Nederlandsch-Indië, terwijl jaarlijks totaal circa 200.000 Chineezen naar hun land terugkeeren. Van de eerste rubriek zenden circa 3.000.000 jaarlijks minstens $ 10.— naar hun achtergebleven betrekkingen; die van de tweede rubriek brengen gemiddeld een $ 70.— mee naar huis, zoodat op deze wijze alleen jaarlijks ruim

GUST. VD WALL PERNÉ

IMMIGRANTEN ASYL.

CHINEESCH TEMPEL-INTERIEUR.

$ 40.000.000 Zuid-China binnenstroomt! Dit verklaart, hoe de provinciën Foekien en Kwantoeng er in onderscheid met het verdere China zoo welvarend uitzien, ondanks hun ongunstige handelsbalans: groote invoeren tegenover geringen uitvoer.

Naast de Chineezen vormen de Javanen de eerste hulpkrachten bij de tabakscultuur; omstreeks 1870 werden direct van Java de eerste landbouwers uit Bagelen in Deli ingevoerd en oud-spoorbouwers uit de buurt van Semarang. Langzamerhand vermeerderde de immigratie, ook van Bantam; toch engageerde men niet meer Javanen, dan men hoog noodig had, want zoomin als van de Chineezen de besten het land uittogen, zoo waren ook de immigreerende Javanen lieden, wier eerste gang bij aankomst in Deli gewoonlijk naar de opiumkit leidde en de meegebrachte vrouwen konden op geen hooge moraliteit bogen. Evenwel, naarmate de behoefte aan Javaansche werkkrachten toenam en niet het minst door het openen der koffieplantages, verbeterde ook het gehalte, al zal steeds het feit blijven bestaan, dat fatsoenlijke Javanen, die in hun eigen land nog behoorlijk hun brood hebben, niet aan emigreeren denken. Wat hier over de Javanen is gezegd, geldt tevens voor de Soendaneezen. Beide soorten arbeiders worden op Java door particuliere wervers tot emigratie naar Deli overgehaald en teekenen dan eveneens voor een bestuursambtenaar hun contract; bij deze werving zijn helaas op Java meermalen misbruiken aan het licht gekomen, ondanks de contrôle van bestuurswege uitgeoefend op hun passen bij hun vertrek.

Ook de Klingaleezen zijn zeer gewaardeerde arbeiders. Zij zijn afkomstig van de kust van Coromandel (oudtijds Kalinga) en worden ook wel kortweg Klingen of Tamils genoemd. Reeds geruimen tijd worden zij in de Straits als contractarbeiders gebruikt en al vrij spoedig na de opening van Deli verschenen zij in dit nieuwe land, steeds evenwel voor hunne eigen rekening arriveerende. Deze toestand bestaat ook nu nog, met dit onderscheid, dat het thans heel wat kostbaarder geworden is om Klingaleezen over te halen naar Deli te gaan. Van directen invoer onder contract is bij hen geen sprake. Wel heeft onze Consul-Generaal in Singapore destijds goede gronden gelegd voor eene overeenkomst tusschen onze en de Engelsche Regeering, ten einde dien directen invoer naar Deli tot stand te brengen, doch onze Regeering heeft achter de verdere onderhandelingen geen spoed meer gezet. Zoo zijn deze laatste afgestuit op de Engelsche voorwaarde, dat immigratie van Klingaleezen naar Sumatra slechts zou zijn toegestaan, wanneer een Britsch protector in Deli zou mogen worden aangesteld, bij wien zij zich met gegronde klachten zouden kunnen vervoegen. Aangezien dit te licht tot inmenging in ons Bestuur zou kunnen leiden, heeft onze Regeering daarvoor bedankt. Toch zou het eene uitkomst zijn, wanneer de bevolking van Britsch-Indië, die jaarlijks in vele districten door hongersnood en ziekte wordt gedecimeerd, vrij zou mogen immigreeren naar beschaafde landen onder degelijk bestuur.

De tegenwoordig naar Deli emigreerende Klingaleezen komen daar aan op passen voor waschman, bediende, scheerbaas of iets dergelijks, of wel ze schepen zich zonder pas met kleine troepjes op een zeilschip in en bereiken aldus na een dikwerf hoogst ongemakkelijke reis het beter betalende Deli.

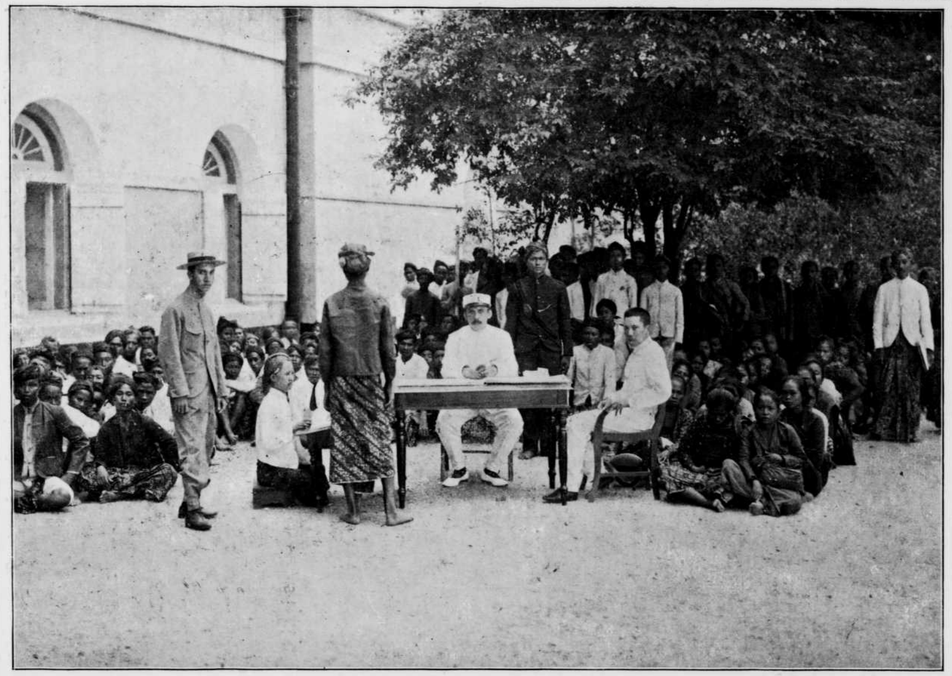
Van het eiland Bawean emigreerden reeds voor tientallen jaren vele leden der bevolking naar Singapore en Serawak. Zij geraakten daar bekend onder den naam van Boyans; toen later Deli bekend werd, kwamen zij er eveneens heen in groepen van 20 tot 30 man onder een mandoer met contracten van hoogstens één jaar; zij bleken rustige en vertrouwbare lieden.

Met de ladingen fijne matten (maloeka-matten) waarin de tabak verpakt wordt, kwamen van Bandjermasin nu en dan eenige Bandjareezen mede. Toen die daar gemakkelijk werk kregen kwamen later geregeld vele lieden naar Deli over en werkten er op de wijze der Boyans, bij wie ze evenwel ten achter

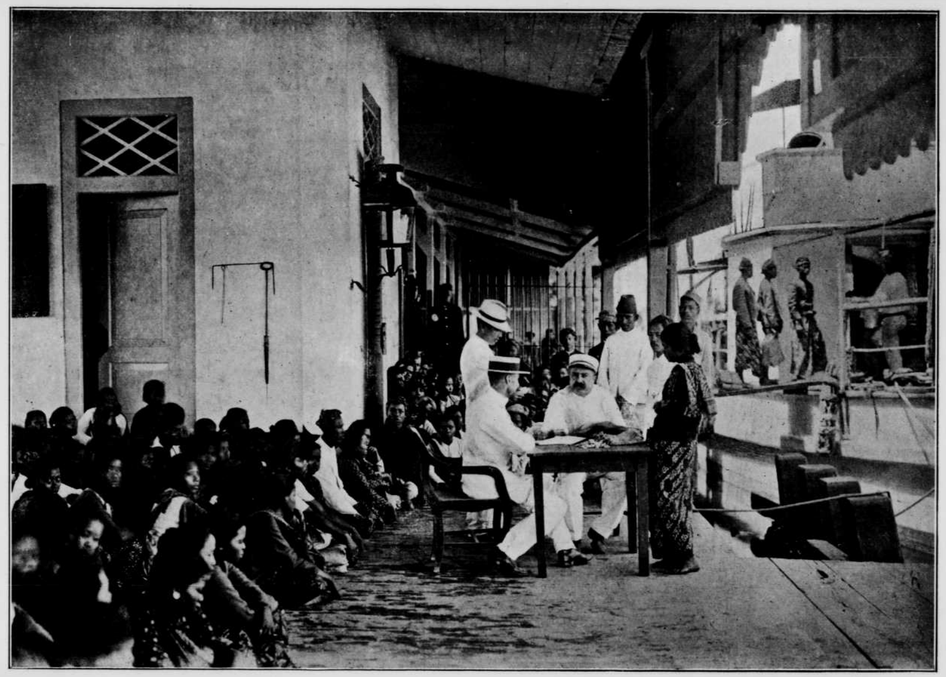

BENGALEESCHE OPPASSERS.

GUST VD WALL PERNÉ

CONTRACTEEREN VOOR DELI VAN JAVAANSCHE EMIGRANTEN OP JAVA TEN OVERSTAAN VAN EEN AMBTENAAR.

INSCHEPING VAN JAVAANSCHE EMIGRANTEN VOOR DELI: CONTROLE DER PASSEN.

staan in bruikbaarheid. Hoe groot de aantallen van al deze verschillende soorten contractanten de laatste jaren zijn, mag uit onderstaande opgave blijken.

Geregistreerde contractkoelies op de Oostkust van Sumatra:

In de jaren.	Javanen.	Soendaneezen.	Boyans.	Maleiers.	Bandjareezen.	Klingaleezen.	Chineezen.	Totaal.
1900	20.433	1060	413	1	549	2134	51.402	75.992
1901	20.923	3	434	5	631	1576	40.990	64.562
1902	24.556	1	275	15	568	1681	38.659	65.757
1903	19.867	282	295	1	528	1633	39.818	62.426

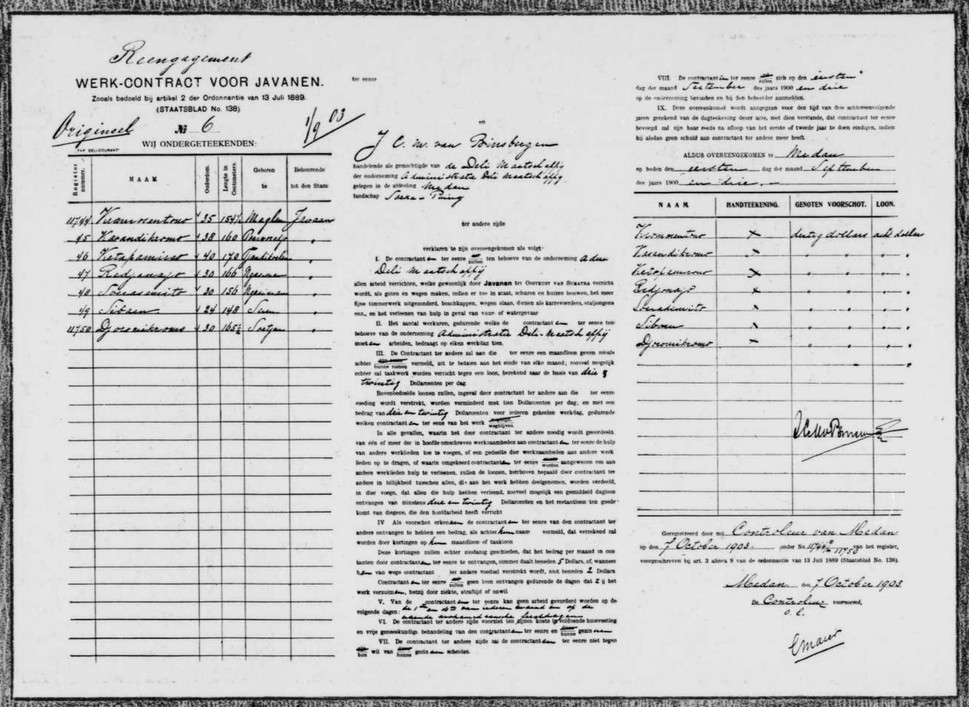

WONING VAN EEN JAVAANSCH-HOOFDMANDOER OP EENE TABAKS-ONDERNEMING.

Hoewel bij de Javaansche en Chineesche immigratie door geneeskundige keuring gestreefd wordt naar het uitsluitend betrekken van gezonde arbeiders, blijken toch nog dikwerf sommigen dier lieden met kwalen behebt te zijn, welke hen op den duur voor arbeid ongeschikt maken. Een betrekkelijk groot aantal arbeiders blijft voorts langen tijd in dienst en zoo bleek in den loop der jaren behoefte te bestaan aan een asyl voor oude, zwakke en gebrekkige koelies. Op de laatste door hem voorgezeten vergadering der „Planters-Vereeniging" diende de heer J. T. CREMER het voorstel in, een dergelijk asyl op te richten. In korten tijd waren de benoodigde gelden daarvoor bijeen gebracht. De Regeering was met het plan ingenomen en minister SPRENGER VAN EYK stelde voor, een jaarlijksche subsidie te geven van *f* 15,000 tot instandhouding van het asyl. Dit geld werd door de Tweede Kamer geweigerd.

Toen werd het kapitaal, benoodigd ook voor de instandhouding, eveneens door de belanghebbenden bijeengebracht. Dit asyl is een model-inrichting, waarop stichters en instandhouders even trotsch mogen zijn als de eerste directeur, de heer J. F. QUITHOVEN, die er nog steeds het beheer voert. Sedert de opening in Juli 1888 werden in dit asyl verpleegd:

In het jaar.	Binnengekomen.	Ontslagen.	Overleden.	Weggeloopen.	Blijven.	In het jaar.	Binnengekomen.	Ontslagen.	Overleden.	Weggeloopen.	Blijven.
1888	65	3	11	17	34	1898	49	28	19	1	150
1889	207	32	54	44	111	1899	43	22	19	2	150
1890	137	54	51	9	134	1900	46	16	28	2	150
1891	151	42	83	10	150	1901	55	34	19	2	150
1892	72	39	29	10	144	1902	41	20	19	2	150
1893	55	14	28	8	149	1903	41	22	19	—	150
1894	63	25	27	10	150	1904	32	13	16	3	150
1895	77	46	29	6	146	Totaal . . .	1252	453	512	137	150 einde Dec. '04
1896	65	22	33	8	148						
1897	53	21	28	3	149						

Reengagement

WERK-CONTRACT VOOR JAVANEN.

Zooals bedoeld bij artikel 2 der Ordonnantie van 13 Juli 1889.
(STAATSBLAD No. 136).

Origineel № 6 1/9 03

WIJ ONDERGETEEKENDE:

ter eenre

en

J. C. W. van Bisterzeem

handelende als gemachtigde van de Deli Maatschappij der onderneming Amsterdam Deli Maatschappij gelegen in de afdeeling Medan landschap Sara-Batoe

ter andere zijde

verklaren te zijn overeengekomen als volgt:

I. De contractant ter eerste zijde toe behoorende van de onderneming Deli Maatschappij

alen arbeid verrichten, welke gewoonlijk door **Javanen** ter Oostkust van Sumatra verricht wordt, als goten en wegen maken, indien er toe in staat, schuren en huizen bouwen, het meer fijne timmerwerk uitgezonderd, bruikbaargen, wegen slaan, dorsen als karrevrachten, stalgangen enz., en het verlenen van hulp in geval van vuur- of watergevaar

II. Het aantal werklieden, gedurende welke de contractant ter eerste toebehoorende van de onderneming Amsterdam Deli Maatschappij moet arbeiden, bedraagt op eiken werkdag tien.

III. De Contractant ter andere zij aan die ter eerste een maandloon geven zoals achter hunne namen vermeld, uit te betalen aan het einde van elke maand; nouvel mogelijk echter zal taakwerk worden verricht tegen een loon, berekend naar de basis van Acht Twintig Dollarcenten per dag.

Bovenbedoelde loonen zullen, ingeval door contractant ter andere aan die ter eerste voeding wordt verstrekt, worden verminderd met tien Dollarcenten per dag, en met een bedrag van Acht en Twintig Dollarcenten voor andere gebeiden werktag, gedurende welken contractant ter eerste van het werk wegblijven.

In alle gevallen, waarin het door contractant ter andere nodig werk geoordeeld, van één of meer der in hoofde omschreven werkmanschelen aan contractant ter eerste de hulp van andere werklieden toe te wegen, of een gedeelte der werkmanschelen aan andere werk lieden op te dingen, of waarin ongekend contractant ter eerste aangewezen en aan andere werklieden hulp te verlenen, zullen de loonen, hierboven bepaald door contractant ter andere in billijkheid tusschen allen, die aan het werk hebben deelgenomen, worden verdeeld, in dier voege, dat allen die hulp hebben verleend, nouvel mogelijk een gemiddeld dagloon ontvangen van minstens Acht en Twintig Dollarcenten en het restantloon ten goede komt van degenen, die den hoofdarbeid hebb verricht.

IV Als voorschot erkent de contractant ter eerste van den contractant ter andere ontvangen te hebben een bedrag, als achter hunne naam vermeld, dat vereekend zal worden door kortingen op hunne maandloon of taakloon.

Deze kortingen zullen echter zoodanig geschieden, dat het bedrag per maand in contanten door contractant ter eerste te ontvangen, minder dan‡ bedragen 5 Dollars, of, wanneer hun van wege contractant ter andere voedsel verstrekt wordt, niet beneden 2½ Dollars.

Contractant ter eerste geen loon ontvangen gedurende de dagen dat 2½ het werk verzuimen, hetzij door ziekte, straffijt of uitwil.

V. Van de contractant ter eerste kan geen arbeid gevorderd worden op de volgende dagen: de 1ste van de 12 Maan andere Mohamedaansche en de Chineesche nieuwjaarsfeesten, Koninklijke verjaardagen, Zondagen en Christelijke feestdagen.

VI. De contractant ter andere zijde verzorgt bij ziekte kosteloos behoorlijke huisvesting en vrije geneeskundige behandeling van den contractant ter eerste en diens gezin.

VII. De contractant ter andere zijde zal de contractant ter eerste niet tegen zijn wil van diens gezin doen scheiden.

VIII. De contractant ter eerste zal op den dertien dag der maand September des jaars 1900 een duizend op de ondervinding terzaken en bij hem behoorlijk aanmelden.

IX. Deze overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van drie achtereenvolgende jaren gerekend van de dagtekening dezer acte, met dien verstande, dat contractant ter eerste bevoegd zal zijn haar reeds na afloop van het eerste of tweede jaar te doen eindigen, indien hij alsdan geen schuld aan contractant ter andere meer heeft.

ALDUS OVEREENGEKOMEN te Medan op heden den dertien dag der maand September des jaars 1900 een duizend negen honderd drie.

NAAM.	HANDTEEKENING.	GENOTEN VOORSCHOT.	LOON.
Voorman	X	twintig dollars	acht dollars
Timandoeroe	"	" " "	" "
Assistent-voorman	X	" " "	" "
Pedjonagi	X	" " "	" "
Stoomkwisto	X	" " "	" "
Sikoeni	X	" " "	" "
Djoeroetoelis	X	" " "	" "

Gecontroleerd door mij Controleur van Medan op den 7 October 1903 onder No. 1744/1771/38 het register, voorgeschreven bij art. 3 alinea 9 van de ordonnantie van 13 Juli 1889 (Staatsblad No. 136).

Medan den 7 October 1903

De Contractant voornoemd,

J. C. W. van Bisterzeem

De Controleur voornoemd,

E. Maas

WERKCONTRACT VOOR JAVANEN.

VOORGEVEL VAN HET MEDAN-HOTEL TE MEDAN.

De op 31 December 1904 aanwezige 150 lieden bestonden uit 87 Chineesche mannen, 39 Javanen, 20 Javaansche vrouwen en 4 Klingaleezen, waarvan 29 Chineezen, 10 Javanen, 9 Javaansche vrouwen en 2 Klingaleezen krankzinnig, terwijl 15 Chineezen, 9 Javanen en 3 Klingaleezen blind of gedeeltelijk blind waren.

Ieder verpleegde ontvangt per dag 5 centen voor versnaperingen, terwijl door hen te zamen nog *f* 1866.62 werd bijverdiend in verschillende werkzaamheden als kleermaken, matten vlechten, mandenmaken, hulppersoneel (kok, tuinman, oppasser, groenteboer) welk bedrag geheel ten hunnen voordeele kwam. Het asyl bezit een eigen veestapel en varkensfokkerij, die beiden vrij veel voordeel afwerpen. Bij gelegenheid van Chineesch en Javaansch Nieuwjaar viert die landaard feest, wordt extra onthaald en ontvangt ieder verpleegde nog een halven dollar extra zakgeld.

Van de ontslagenen gingen 2 op eigen verzoek naar Java, 1 naar China, terwijl 10 Javaansche krankzinnigen naar het gesticht te Lawang werden overgebracht.

Sinds 6 Juli 1905 bestaat voorts nog een hoogst loffelijk en navolgenswaardig voorbeeld op het gebied van tegemoetkoming aan werkvolk, dat geheel of gedeeltelijk tot werken ongeschikt is geworden. Op dien datum werd ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan, door de „Amsterdam Deli Compagnie", aan de arbeiders een soort van pensioen-uitkeering verzekerd. De Maatschappij heeft, hoewel thans finantieel krachtig, terecht met kwade dagen rekening gehouden en blijven derhalve de uitkeeringen aan haar vrije beschikking overgelaten. Onder die voorwaarde is bepaald, dat koelies, Chineezen, Javanen en Klingaleezen in dienst der Maatschappij, na 15 dienstjaren boven hunne andere verdienste een uitkeering van *f* 3.60 per maand zullen genieten. Zijn zij na dien tijd ter beoordeeling der hoofd-administratie tot werken ongeschikt, dan ontvangen zij eene uitkeering van *f* 4.80 per maand en, desgewenscht, vrije woning op de onderneming waar zij gewerkt hebben en vrije geneeskundige behandeling. Zij, die naar hun geboorteland terug willen gaan en in aanmerking komen voor eene uitkeering, ontvangen behalve vrije overtocht, een bedrag in ééns, voor ieder geval afzonderlijk vast te stellen.

Eene nieuwigheid zijn ten slotte de scholen op de tabaksondernemingen Padang Boelan, Gloegoer, Amplas, Kalahoen-Penang, Gedong Djohore, Tandem-Hiler, Timbang-Langkat, Tandem, Boeloe-Tjina en Toentoengan, waar kinderen van contractanten geregeld onderwijs genieten in lezen, schrijven en rekenen. Plannen voor het stichten van zulke scholen bestaan nog op verschillende ondernemingen, o. a. op de tabaksondernemingen Pabatoe, Arnhemia en de koffieonderneming Namoe-Rambai.

Ten slotte is het hier de plaats om er op te wijzen dat sedert verleden jaar eene arbeidsinspectie is ingesteld onder den chef-inspecteur B. Hoetink, wien de adjunct-inspecteurs F. E. Spirlet en D. Bijleveld terzijde staan. Drie Javaansche tolken van goeden Javaanschen huize en drie Chineesche dito's, in de Straits geëngageerd, stellen het Europeesch personeel in staat, van alle gegronde klachten van het werkvolk kennis te nemen.

De Hoofdplaatsen.

De reiziger die tegenwoordig Deli bezoekt, ziet van land en steden nagenoeg niets, vóór hij te Medan den trein verlaat.

Het oude Laboean, de eerste bestuursvestigingsplaats van Deli, welke hij onopgemerkt voorbijspoort, heeft slechts een korten tijd van bloei gekend. Zoodra de ijzeren weg tot Belawan werd doorgetrokken, gingen passagiers en goederen per spoor en verviel het plaatsje, dat door het veel gezonder gelegen Medan, overvleugeld werd. Medan werd in 1869 door den administrateur der „Deli Maatschappij" tot woonplaats gekozen, daar de plaats goed gelegen was als centrum der toenmalige bezittingen der Maatschappij. Gelegen aan de Deli-rivier op circa 22 K.M. afstand van de afscheepplaats voor de tabak, leende het zich zoowel voor verzending naar, als voor ontvangst van de kust van goederen, levensmiddelen en materialen.

GUST. VD WALL PERNÉ

HOTEL EN HULP-POSTKANTOOR TE BINDJEY VOOR 25 JAREN.

RESTAURANT-DE BOER TE MEDAN.

In vroeger tijden is Medan eene sterkte van de inlanders geweest; de overblijfselen uit dien tijd, bestaande uit een dubbelen ringwal waren te vinden op den landtong, die gevormd werd door de samenvloeiïng van de Deli- en Boboera-rivieren. Het huis van den administrateur der „Deli Maatschappij" stond tegenover kampong Medan aan de Deli-rivier; boven en beneden lagen op korten afstand de kleine kampongs Kesawan en Gloegoer, waarvan de namen bewaard zijn gebleven, al zijn deze vestigingen thans door Medan opgeslokt.

Eenmaal tot hoofd-zetel der maatschappij uitgekozen, volgde spoedig het aanleggen van verbindingswegen met Laboean, toen nog de verblijfplaats van den Sultan, en met Deli Toewa, later met Serdang en Langkat. Deze verbindingen bleven den eersten tijd, bij gemis aan elk spoor van regeeringszorg, vrij gebrekkig, vooral in den regentijd, wat niet belette, dat Medan langzamerhand het civiel- en militair bestuur tot zich trok en ook de Sultan van Deli er heen verhuisde en, na in de buurt een paar paleizen gebouwd en weer verlaten te hebben, eindelijk de „Istana" betrok, welke hiervoor reeds is afgebeeld. Mettertijd verdween, dank zij de uitbreiding, het oerwoud, dat het plaatsje omringde en dat op de foto van oud-Medan nog zichtbaar is; groentetuinen en kampongwoningen hebben de wildernis terug gedrongen.

HANGBRUG TE BINDJEY.

Thans maakt de plaats bij het betreden een aangenamen indruk; bij het verlaten van het station ligt eene ruime grasvlakte voor ons, de esplanade, waarop zich aan de zijde van het station het monument verheft ter herinnering aan de gevallenen in Tamiang ter gelegenheid van de expeditie in 1893. Om de esplanade heen loopen beschaduwde wegen, waaraan het militair kampement, de banken, het postkantoor, het Protestantsche kerkje, de Witte-Societeit, het Medan-Hotel en het restaurant DE BOER liggen. Achter het Medan-Hotel begint het Chineesch kwartier, waardoor de voornaamste weg loopt, die den ouden naam van Kesawan draagt. Na het Chineesch kwartier komt men aan eene Europeesche wijk, waarin de Katholieke kerk, de school, de gevangenis, de Gouvernements bureaux en talrijke woningen van particulieren gelegen zijn. Een brug over de Deli rivier voert naar het Polonia-park, dat eenigszins aan een Europeesch villa-park doet denken. Aan de andere zijde van de esplanade is achter de Witte Societeit en eveneens aan de overzijde van den spoorweg een ruim Europeesch kwartier, waar achter de Maleische kampongs liggen. Daar wonen ook de Bengaleesche veehouders, die de plaats van melk voorzien en wier rondtrekkende kudden vee (de weide-grond is schaars in den omtrek) Medan nu en dan doet gelijken op Benares met zijn rondzwervende heilige koeien.

In het Chineesch kwartier heerscht den ganschen dag de meeste drukte. De gewoonlijk uit twee verdiepingen bestaande huizen, zijn beneden tot winkel of werkplaats ingericht. Groote uithangborden verkondigen met vergulde Chineesche letters de naam der firma en wat zij te koop heeft. Aan den hoofdweg liggen enkele Europeesche winkelmagazijnen, waarvan de eigenaars in het Europeesch kwartier hun woning hebben. In deze magazijnen is alles verkrijgbaar, ook wat zelfs de meest verfijnde smaak kan bevredigen. De prijzen zijn evenwel heel wat hooger dan in het moederland, vooral waar het luxe voorwerpen betreft.

De plaats is electrisch verlicht met 15 booglampen en 450 gloeilampen van 16 kaarsen, welke de voormalige 300 gasoline-lampen van 12 kaarsen vervangen hebben. Dit licht wordt door de plaatselijke „Negorijkas" betaald: deze negorij-kassen zijn iets speciaals voor de Oostkust. De inkomsten bestaan uit erfpachtsgelden, aandeel in de passers, en eenige kleine heffingen en vrijwillige bijdragen, de laatsten speciaal voor de verlichting. Uit deze kassen worden aanleg en onderhoud der wegen ter plaatse, straatbesproeiïng en verlichting betaald. Zoo zag

GUST. VD WALL PERNÉ

HOTEL TE LABOEAN VOOR 30 JAREN.

WITTE SOCIETEIT TE MEDAN.

de staat van inkomsten en uitgaven voor de negorijkas van Medan over 1904 er als volgt uit:

Ontvangsten.		Uitgaven.	
Erfpachtrechten:		Wegen, pleinen en afvoergoten.	*f* 4.500.—
a. Van den Sultan van Deli.		Besproeiïng	„ 600.—
Europeanen . . . *f* 8.000.—		Straatverlichting	„ 17.300.—
Inlanders . . . . „ 3.800.—		Onderhoud trekdieren	„ 1.700.—
Chineezen . . . . „ 4.200.—		Brandspuiten	„ 450.—
b. van de Deli Maat[ij] . „ 9.000.—		Nieuwe werken:	
f 25.000.—		Afvoergoten. . . . *f* 5.400,—	
Aandeel in de vischpassars. . . „	950.—	Brandputten. . . . „ 2.750.—	
Belasting op de voertuigen. . . „	4.620.—	Reserve . . . . . „ 4.800.—	
Rente van deposito . . . . . „	67.50		„ 12.950.—
Huur Petroleum pakhuis . . . „	180.—	Aankoop trekdieren	„ 700.—
Uitgifte nieuwe perceelen . . . „	1000.—	Salaris Technisch personeel . .	„ 1.200.—
Bijdragen straatverlichting:		Administratie kosten.	„ 950.—
Europeanen . . . *f* 2.800.—		Bijdrage tuinbouwfonds. . . .	„ 300.—
Inlanders . . . . „ 600.—		Onvoorzien	„ 250.—
Chineezen . . . „ 1.600.—			
„ 5.000.—			
Toevallige baten . . . . . „	582.50		
Saldo Balans 1903. . . . . „	3.500.—		
Totaal . . . *f* 40.900.—		Totaal . . . *f* 40.900.—	

De post toevallige baten was ditmaal zoo groot door eene gift der te Medan vertegenwoordigde brand-assurantie-maatschappijen als bijdrage in den aankoop eener stoomspuit. Het bluschwezen laat bij het in den drogen tijd dikwerf nagenoeg ontbrekende water en het overigens bovendien ouderwetsch materieel en onvoldoend geoefend personeel nog al te wenschen over. Dit heeft tengevolge, dat in de dichtbevolkte Chineesche buurten, waar de huizen meermalen onvoldoend brandvrije afscheidingen hebben en zij bovendien met lichtbrandbare koopwaren zijn volgepropt, een klein brandje oorzaak wordt van een groote ramp.

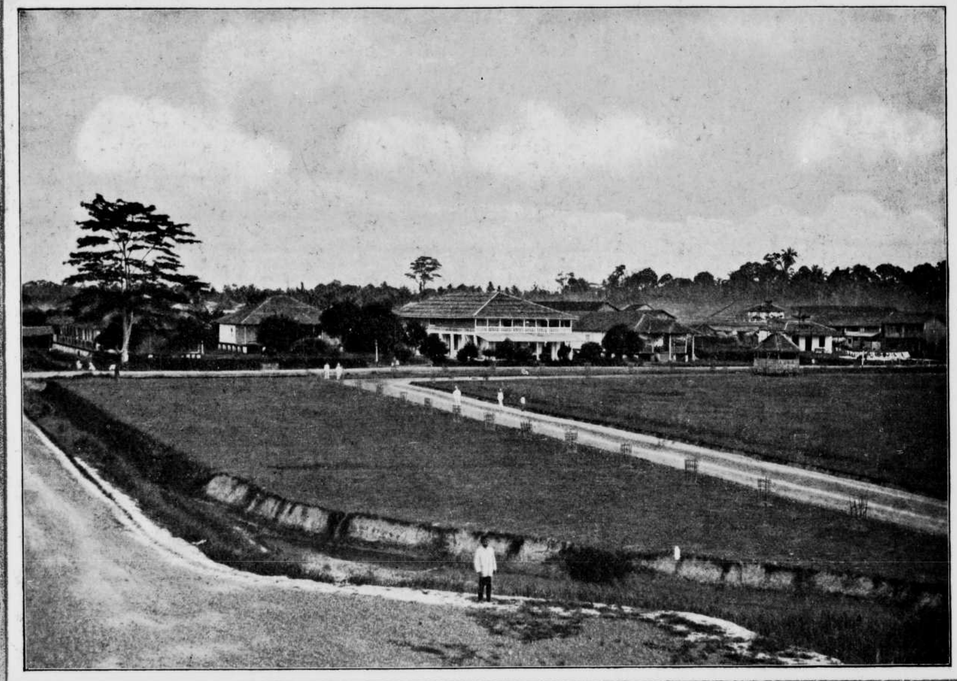
Zoo konden in begin 1899 binnen $2^1/_2$ uur 67 Chineesche woningen en winkels totaal afbranden! Gelukkig, dat bij herbouw op meerdere soliditeit en brandvrijheid gelet wordt, terwijl op voorstel van den Assistent-Resident van Medan alle brand-assurantie maatschappijen zijn overeengekomen, huizen, bewoond door inlanders of vreemde oosterlingen, en niet voldoende aan zekere voorwaarden van brandvrijheid, niet meer te verzekeren. In het gebrek aan water zal eveneens spoedig voorzien zijn, nu in September 1905 de door de „Deli-Maatschappij" opgerichte „Waterleiding Maatschappij Ajer Berisih" te Medan hare werkzaamheden zal aanvangen en de plaats van water zal voorzien uit een prise d'eau nabij de Batakkampong Roemah Soenboel.

Zooals uit het voorafgaande reeds eenigermate is gebleken, zijn ook in de andere plaatsen in het gewest de oostersche vreemdelingen, Mooren, Arabieren en Chineezen, waar zij een eenigszins aanmerkelijk getal uitmaken, in afzonderlijke wijken vereenigd, die onder het onmiddellijk bestuur staan van hun eigen hoofden. Deze hoofden worden aangesteld door het hoofd van gewestelijk bestuur. Te Medan bestaat

LABOEAN-DELI IN 1876.

GUST. VD WALL PERNÉ

MEDAN VOOR 20 JAREN.

HOOFDSTRAAT IN MEDAN.

het Chineesch bestuur uit een Majoor, een Kapitein en 2 Luitenants, die eene toelage genieten van respectievelijk *f* 1800.—, *f* 1200.— en *f* 900.— per jaar. Waar de Chineesche bevolking vrij sterk toeneemt, zijn hunne werkzaamheden vrij omvangrijk, o. a. in verband met het stelsel van passen (soerat idzin) waarvan elk Chinees behoort voorzien te zijn. Zij zijn tevens de voornaamste pachters of zijn bij de pachten betrokken. Een deel der middelen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement bestaat nl. op ouderwetsche wijze nog steeds uit de verpachting van zekere belastingen en van hoeveel gewicht de aldus verpachte bronnen van inkomst zijn, mag uit de volgende opgave blijken:

Opbrengst per maand:		In het tijdvak:				
drankpacht .	*f* 16,190 —	1 April	1903	— 31 Maart	1906.
opiumpacht .	„ 158,050.—	1 „	1905	— 31 „	1908.
pandhuispacht	„ 3,991.—	1 „	1903	— 31 „	1906.
speelhuispacht	„ 42,570.—	1 „	1904	— 31 „	1907.
zoutpacht . .	„ 13,550.—	1 „	1904	— 31 „	1907.
sago-, getah- en waspacht .	„ 2,900.—	1 „	1904	— 31 „	1907.
varkenspacht .	„ 3,265.—	1 „	1904	— 31 „	1907.

BATAKSCH MUZIKANT.

Alleen te Medan worden maandelijks circa 700 varkens geslacht.

Het Gouvernement geniet hieruit derhalve jaarlijks bijna 1 millioen gulden, derhalve ruime inkomsten, vooral, wanneer men nog hiernaast plaatst de elders reeds vermelde opbrengst der in- en uitvoerrechten.

Ter vervollediging volgen hier eveneens eenige cijfers aangaande belasting-opbrengst:

Bedrijfsbelasting in
1902 *f* 522.642.— 1903 *f* 539.573.— 1904 *f* 534.800.—
Patentrecht voor Europeanen en met deze gelijkgestelden in
1902 *f* 177,358.— 1903 *f* 179.025.—
Personeele belasting voor Europeanen en met deze gelijkgestelden in:
1902 *f* 68.041.— 1903 *f* 69.525.—
Verponding (alleen op Bengkalis):
1902 *f* 778.— 1903 *f* 778.— 1904 *f* 778.—

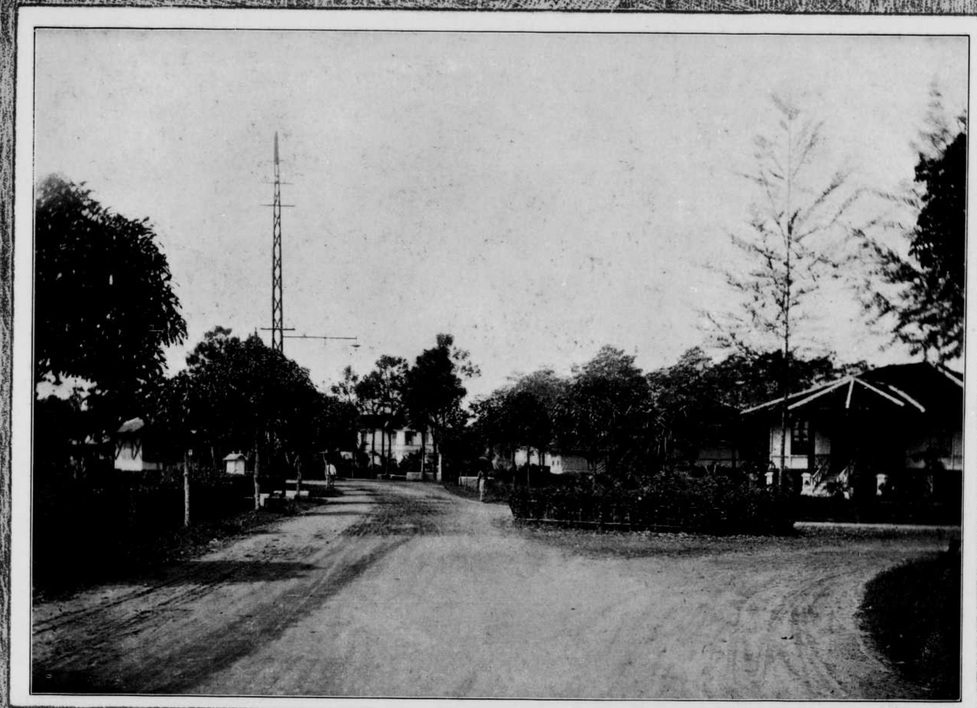
In welke mate elk der gewesten in de belangrijkste dezer belastingen, de bedrijfsbelasting, bijdroeg, toont onderstaande opgave.

Tamiang	*f* 2.200.—
Beneden Langkat	„ 55.700.—
Boven Langkat	„ 125.400.—
Laboean Deli	„ 27.700.—
Medan	„ 130.800.—
Serdang	„ 69.000.—
Padang en Bedagei	„ 34.000.—
Batoe Bahra	„ 15.000.—
Asahan	„ 26.000.—
Laboean Batoe	„ 2.300.—
Tanah Poetih	„ 27.000.—
Siak	„ 1.000.—
Bengkalis	„ 4.700.—
T.-Tinggi Bengkalis	„ 14.700.—
Totaal	*f* 535.500.—

GUST. VD. WALL PERNÉ

PASSAR TE MEDAN.

EUROPEESCH KWARTIER TE MEDAN.

Tot welke bedragen deze inkomsten voor de geheele residentie rijzen, mag uit onderstaande opgave blijken, waarnaast een opgave over het jaar 1879 is geplaatst. Beter dan uit lange vertoogen blijkt hieruit, hoezeer de toestanden in den loop der betrekkelijk weinige jaren, gewijzigd zijn:

ONTVANGSTEN in de afdeeling Deli (met Langkat en Serdang).	1879.	ONTVANGSTEN.[1])	1902.	1903.	1904.
Opiumpacht	*f* 561600.—	Dep. van Justitie	*f* 13722.98	*f* 11213.95	*f* 13283.09
Licentiën op de pho- en tophospelen	„ 178240.	„ „ Financiën	„ 5682045.41$	„ 5330388.88$	„ 5655251.72
Verkoop van sterke dranken	„ 107040.—	„ „ Binn.-Best.	„ 130332.62	„ 114656.62	„ 113453.62
Slachten van varkens	„ 5350 —	„ „ Onderw. Eer. en Nijv.	„ 4099.54	„ 4776.13	„ 5378.72$
Pandjeshuizen	„ 4302.—	„ „ B. O. W.	„ 476963.08$	„ 451133.—	„ 482454.39
Invoerrecht	„ 117955.—	„ „ Oorlog	„ 7029.18	„ 3265.93	„ 1996.65
Uitvoerrecht	„ 75402.—	„ „ Marine	„ 23987.57	„ 28727.75	„ 33960.99
Accijnzen, pakhuizen en andere ontvangsten	„ 245.—	Ontvangsten v. gemengden aard	„ 659.07	„ 2100.51$	„ 3362.95$
Personeele belasting op 31 Dec. betaald *f* 6564.— moest nog binnenkomen circa	„ 7500.—	Contraposten	„ 361712.23$	„ 339797.24	„ 403920.66
	„ 14064.—	Mutatiën van Geld	„ 75082.38$	„ 72512.75	„ 240358.04$
Patentrecht	„ 16600.—	Rekening met Derden	„ 577212.41$	„ 572384.20	„ 498416.82
Recht op de openbare verkoopingen	„ 1900.—				
Kleinzegel circa	„ 8800 —				
Belasting op het bedrijf in Deli	„ 60992.—				
„ „ „ „ „ Langkat en Serdang — moest nog binnenkomen, stel daarvoor	„ 25000 —				
In- en uitvoerrechten te Tamiang, tot dusver door het inlandsch bestuur geheven (behoort bij Langkat) circa	„ 1600.—				
Brievenpost	„ 16161 —				
Totaal	*f* 1195251.—	Totaal	*f* 7352846.50	*f* 6930956.97	*f* 7451837.66$

[1]) Hieronder niet begrepen de door diverse maatschappijen en ondernemingen verschuldigde en in Nederland betaalde belasting.

Hieronder volgen voorts de opgaven van de daartegenover staande uitgaven, waaruit blijkt, dat reeds in 1879 de inkomsten de uitgaven met ruim *vijf ton* overtroffen, welk batig saldo sedert is gestegen tot gemiddeld *f* 3.486.308.— over de laatste drie jaren, zoodat moeilijk zal kunnen worden beweerd, dat er niet altijd geld genoeg geweest is, om in de menigmaal zoo dringende behoeften van het gewest te voorzien. En nu de opgave:

UITGAVEN in de afdeeling Deli (met Langkat en Serdang).	1879.	UITGAVEN. [1])	1902.	1903.	1904.
Departement van Justitie (tractementen griffier en fiskaal van Residentieraad declaraties, enz.)	*f* 58054.—	Reg. en hooge Colleges	*f* 61.07$	*f* 86.65	*f* 243.75
Departement van Financiën (ontvangers in- en uitvoerrechten Deli, Langkat Serdang, Tamiang, enz.)	„ 56028.—	Dep. van Justitie	„ 185219.28	„ 186096.65$	„ 232099.32
„ „ Binnenlandsch Bestuur	„ 308394.—	„ „ Financiën	„ 276969.19	„ 276374 70$	„ 302283.19$
„ „ Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid (vaccinateurs, enz.	„ 6666.—	„ „ Binn. Best.	„ 1197529.52	„ 1293625.65	„ 1269999.11$
„ „ Burgerlijke openbare werken, (aanbouw woningen van ontvangers der in- en uitvoerrechten enz.)	„ 26358.—	„ „ Ond. Eered. en Nijv.	„ 83265.92$	„ 89647.82$	„ 100799.60
„ „ Oorlog, (bezetting te Medan, Tamiang en Salahadjie)	„ 238379.—	„ „ B. O. W.	„ 665372.61$	„ 677246.15$	„ 906979.87$
		„ „ Oorlog	„ 449036.40$	„ 445467.18$	„ 572628.52$
		„ „ Marine	„ 47821.91	„ 43589.03$	„ 83394.68
		„ „ Teruggaven	„ 7911.25	„ 32925.73$	„ 35843.26
		„ „ Uitbet. stortingebewijs	„ 94001.93	„ 54632.20	„ 111097.55$
		„ „ Delagatiën	„ 279.25	„ 296.55	„ 2072.50
		„ „ Rekening met Derden	„ 543014.96	„ 551424.98	„ 430688.72
Totaal	*f* 693870.—	Totaal	*f* 3547483.31	*f* 3651113.32$	*f* 4078120.39$

Onwillekeurig vraagt men zich af, hoe groot de bevolking is, welke dergelijke groote bedragen in de algemeene schatkist stort, hoewel hiervoor reeds enkele cijfers daaromtrent gegeven zijn. Volgens de telling van 1900 woonden op de hoofdplaatsen:

[1]) Hieronder niet begrepen de in Europa en elders in Nederlandsch-Indië betaalde sommen voor den aankoop van benoodigheden ten behoeve der Burgerlijke Openbare Werken en voor den aankoop en reparatie voor de gew. politie en communicatie-vaartuigen.

GUST. VD WALL PERNÉ

INLANDSCHE POLITIE-OPPASSERS.

BINNENPLAATS DER GEVANGENIS TE MEDAN.

	Europeanen en Japanners.	Inlanders.	Chineezen.	Arabieren.	Andere Oosterlingen.	Totaal.
Medan { 1900	549	3129	7745	34	1267	12724
Medan { 1905	525	—	7000	—	—	18000
Bindjey	52	2425	1375	—	422	4274
Tandjong Poera	42	3752	1055	5	218	5072
Loeboeq Pakam	12	1376	581	—	105	2074
Seroeweh	13	163	345	—	12	533
Tebing Tinggi	12	712	1065	—	35	1824
Laboean Roekoe	6	273	13	—	—	292
Tandjoeng Balei	39	943	797	5	47	1831
Laboean Bilik	2	225	100	—	5	332
Bengkalis	35	305	706	2	—	1048
en zulks op een totaal in de geheele residentie van	2079	306035	103768	365	8843	—
waaronder van het mannelijk geslacht	1578	164873	98318	238	7269	—

	Nederlanders.	Britten.	Belgen.	Franschen.	Spanjaard.	Zweden en Noren.	Denen.	Duitschers.	Zwitsers.	Italianen.	Oostenrijkers en Hongaren.	Russen.	Turken.	Ned.-Indiërs.	Overige Aziaten.	Amerikanen.	Australiërs.
Onder de Europeanen waren (mannen).	730	48	4	17	1	4	10	184	59	6	12	5	2	422	42	27	1
„ „ „ „ (vrouwen).	83	10	1	2	—	1	4	26	5	1	3	2	1	315	39	6	1

Aangaande de beroepen kunnen de Europeanen in de volgende groepen onderscheiden worden: ambtenaren 121, groot- en kleinhandelaren 95, groot- en klein-industrieelen 228, koffieplanters 45, tabaksplanters 796, planters van caoutchouc, peper, etc. 6, onderwijzers en onderwijzeressen 17, andere beroepen 53, gepensionneerden 58. Onder de inlanders zijn 5761 kooplieden, 2699 wagen- of karreverhuurders, 886 prauwvoerders, 1915 klein-industrieelen, 2707 opkoopers van producten en 2207 huisbedienden, terwijl onder de Chineezen 76582 landbouwers voorkomen (waarvan 71505 op de verschillende ondernemingen werkzaam zijn) 55 in dienst zijn van het Gouvernement, 5990 handelaren, 593 karrevoerders, 795 prauwvoerders, 3000 klein-industrieelen, 980 opkoopers van producten en 2076 huisbedienden.

De loonen van de ambachtslieden varieeren van *f* 1.— tot *f* 2.50 per dag.

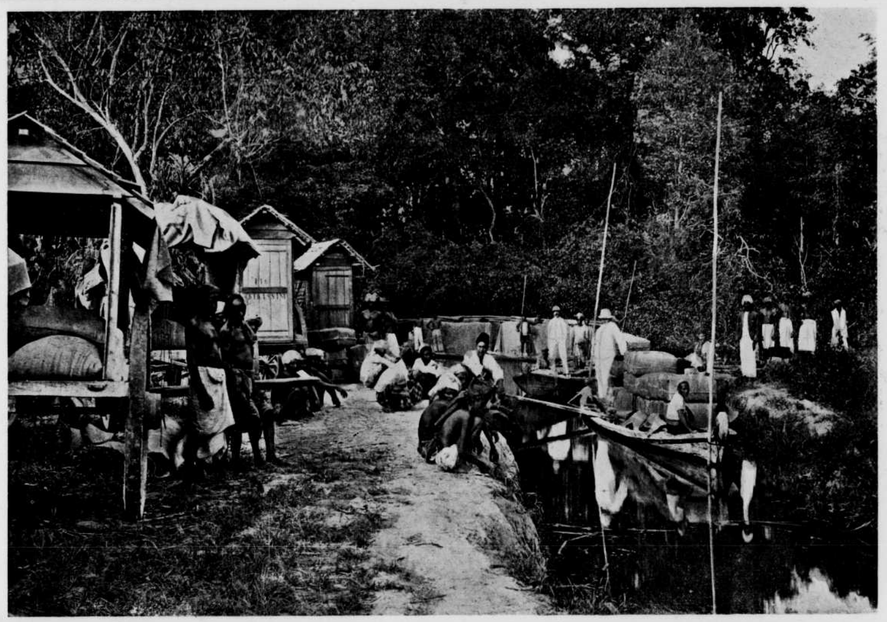
De Postspaarbank begint in Deli langzamerhand meerdere bekendheid en waardeering te ondervinden, zooals uit de volgende opgave blijkt.

	Spaarbankboekjes uitgegeven aan:			Afbetaalde spaarbankboekjes aan:						
	Europeanen en daarmee gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.	Europeanen en daarmee gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.	Aantal inlagen.	Voor een bedrag van	Aantal terugbetalingen.	Voor een bedrag van
1902	79	37	5	32	20	2	874	*f* 65708	370	*f* 31788
1903	85	53	3	39	11	2	918	„ 80661	331	„ 37344
1904	105	73	4	51	20	—	1288	„ 120574	477	„ 54451

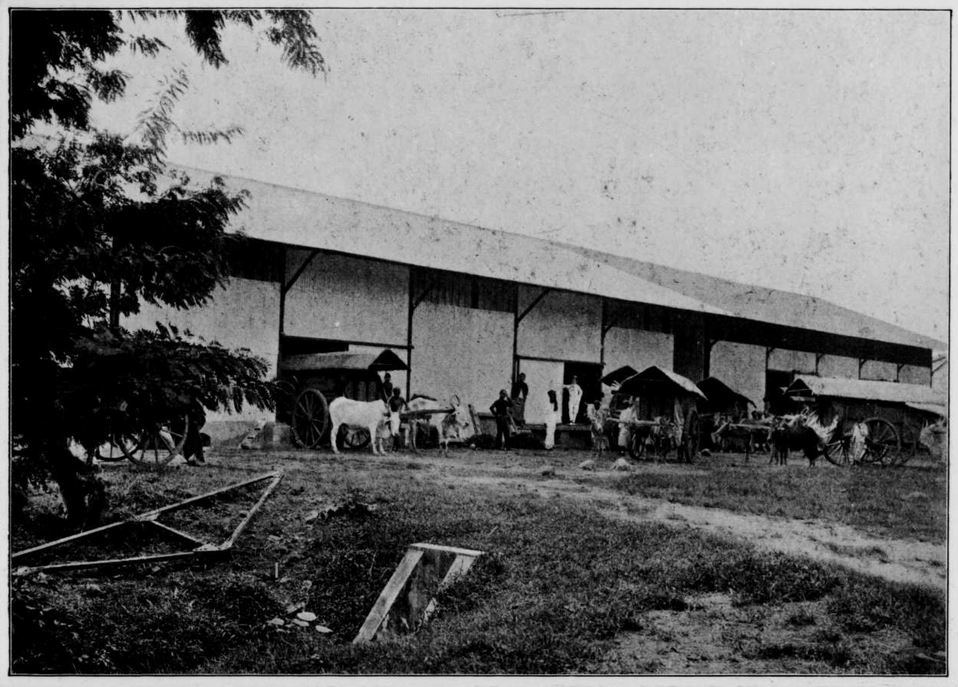
Nu toch de cijfers hier zulk eene belangrijke plaats innemen, zij hier nog de mededeeling aan toegevoegd, dat de veestapel van de residentie, eveneens volgens de telling van 1900, bestond uit 6791 paarden, 12172 runderen, 3330 buffels of totaal 22293 stuks vee. Dit vee, grootendeels trekvee, wordt gebruikt voor 3414 wagens voor personenvervoer en 3778 wagens voor goederenvervoer. Onder dit vee kwamen in 1904 105 gevallen van veepest voor en 1282 gevallen van mond- en klauwzeer.

Keeren wij thans naar de hoofdplaats Medan terug. Wij zagen reeds, dat aan de esplanade de barakken voor het garnizoen liggen. Volgen wij den weg daarlangs, dan bereiken wij, na de Deli-rivier te zijn gepasseerd, de z. g. benting of fort, een steenen gebouw, waarbinnen het militair hospitaal. In de benting ligt de vaste bezetting. Het leger wordt in Deli vertegenwoordigd door een garnizoens-bataljon, bestaande uit de te Medan liggende staf, vaste bezetting en 1 compagnie mobiele colonne, 2 compagnieën mobiele colonnes, tijdelijk op Atjeh's Oostkust gelegerd, 2 compagnieën mobiele colonnes te Koeala Simpang in Tamiang en 1 detachement te Siak.

GUST. VD WALL PERNÉ

TABAKSVERVOER PER SAMPAN.

TABAKSVERVOER PER OSSENKAR NAAR HET SPOORWEGSTATION.

Medan is voorts de zetel van verschillende vereenigingen, welke het geheele gewest ten goede komen. Voor de vroolijkheid zorgt de al ruim dertig jaar oude vereeniging „Gezelligheid", die op ongeregelde tijden tooneelvoorstellingen organiseert, altijd met een geanimeerd bal besloten en die jaarlijks met St. Nicolaas aan alle Europeesche kinderen, zonder onderscheid, een feestavond bereid.

De vereenigingen voor tuinbouw en ooftteelt vereenigen het aangename met het nuttige; de eerste vereeniging verschaft malsche groenten, welke voor de lekkere Hollandsche producten niet behoeven onder te doen; de tweede streeft naar de veredeling der Indische vruchtensoorten.

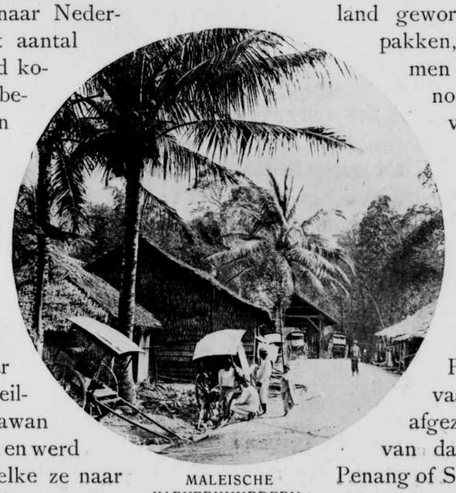
Wat de „Vereeniging tot steun van behoeftige Europeanen" beoogt, blijkt onmiddellijk uit haren naam. Dat eene dergelijke vereeniging in Deli bestaat, bewijst dat er helaas behoefte aan was, maar ook, dat er milde gevers te vinden waren, bereid tot helpen.

De vereeniging bezit een kapitaal, dat op 1 Januari 1904 bestond uit $ 4387.70 en *f* 5345.15. De inkomsten bestaan voorts uit geregelde contributiën en gewonnen rente. Aan ondersteuning werd gegeven: in 1901 $ 362.— en *f* 259.—, in 1902 $ 396.30 en *f* 13.35, in 1903 $ 278.42 en *f* 37.20.

Een eveneens nuttige onderneming werd 30 November 1895 te Medan opgericht en beoogde de „Onderlinge hulp van Assistenten", zooals de naam luidt. Deze vereeniging, destijds onder gelukkige voorteekenen geboren en spoedig een vrij groot aantal leden tellende, geniet den laatsten tijd niet meer de belangstelling waarop zij recht heeft. Dit valt te meer te betreuren, waar het doel: hulp en steun geven aan assistenten, die door ziekte of gedwongen werkeloosheid buiten verdienste zijn, van de ruim 500 assistenten bij de cultures alle sympathie moest hebben. Dat haar naam geen sinecure is, mag blijken uit het feit, dat zij sedert haar oprichting tot half Februari 1904 reeds totaal *f* 46.606.68 aan ondersteuningen had uitbetaald, terwijl op dat tijdstip het vermogen der vereeniging nog maar *f* 4076.63 bedroeg.

Het Tabaksvervoer.

HET tabaksvervoer naar de Europeesche markt is, naarmate de oogsten in Deli steeds grooter werden, een belangrijk onderdeel van het goederenvervoer der groote stoomvaartlijnen van Nederlandsch-Indië naar Nederland geworden. Zoodra de oogsten binnen zijn en men het aantal pakken, dat ze zullen opleveren en het tijdstip van gereed komen voor verzending nagenoeg kan schatten, wordt de bestoodigde scheepsruimte besproken. Is de datum van verzending aangebroken, dan worden de balen zorgvuldig toegedekt, per ossenkar naar het naaste spoorwegstation getransporteerd en naar Belawan verzonden. Meer afgelegen ondernemingen passen ook wel de oudtijds algemeen gebruikelijke wijze van verzending per prauw naar de naastbijgelegen havenplaats, waar dan de kuststoomer ze inlaadt.

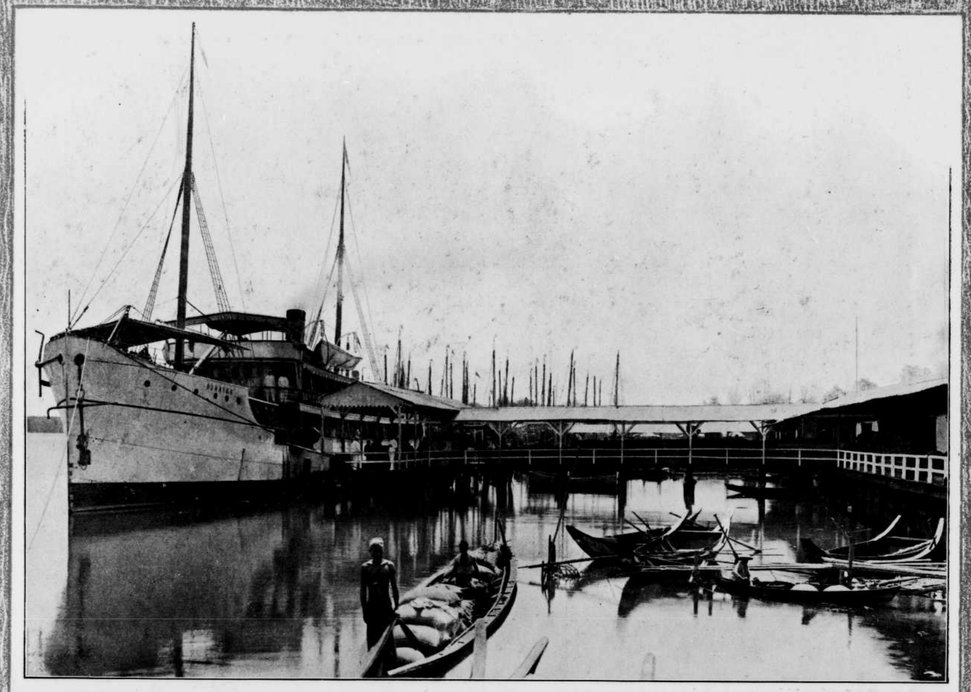

MALEISCHE KARVERHUURDERIJ.

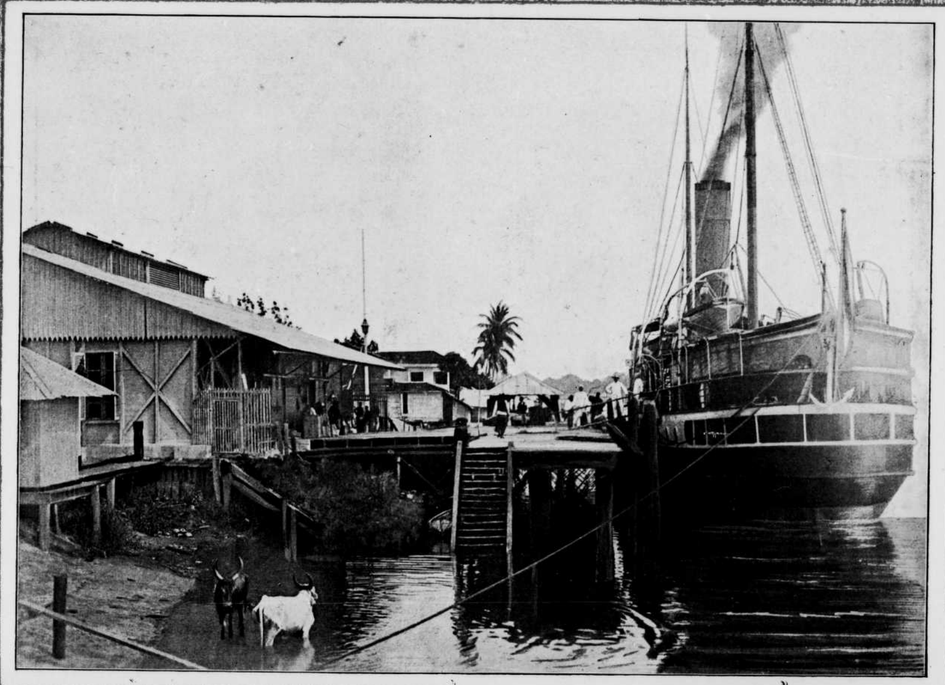
De allereerste oogsten gingen per tongkang van Belawan naar Penang. Naderhand lag te Belawan een afgetuigd zeildienst deed. Alle naar Belawan vaartuig, dat als lichter voorloopig in overgeladen en werd afgezonden tabak werd daar stoomer overgebracht, welke ze naar van daaruit weer in den kustde spoorweg Belawan bereikte, werden Penang of Singapore vervoerde. Toen gebouwd, benevens Gouvernements- en particuliere pakhuizen, waarin de tabak voortaan een aldaar de noodige los- en laadsteigers goede opslagplaats vond.

Vóór 1890 werd alle tabak via Penang en Singapore met buitenlandsche maatschappijen,

GUST. VD WALL PERNÉ

INLADEN VAN TABAK TE BELAWAN.

INLADEN VAN TABAK AAN EEN DER KLEINERE KUSTHAVENS.

speciaal de Engelsche „Ocean Steamship Company" te Liverpool en de „Nord-Deutsche Lloyd" te Bremen, verscheept. De „Ocean" verkreeg daarbij het leeuwenaandeel, daar zij ook Penang aandeed, (dat maar op 14 uren stoomens van Belawan ligt tegen Singapore op 45 uren) hetgeen de „Lloyd" pas sedert enkele jaren op de thuisreis doet.

Zoo gingen per „Ocean" in 1888 1889 1890
85.081 pakken 121.034 pakken 124.023 pakken tegen
per „Nord-Deutsche Lloyd" 44.837 „ 54.572 „ 52.842 „ terwijl totaal van 1864--1890 bijna $1^1/_2$ millioen pakken tabak door beide maatschappijen waren verscheept.

In 1891 dook een nieuwe concurrent op, de „Koninklijke Paketvaart Maatschappij", opvolgster van de „Nederlandsch-Indische Stoomvaart Maatschappij", welke laatste vennootschap 1 Januari 1891 geheel aan het vervoer in den Archipel onttrokken werd. Den 6den Februari 1891 werd het eerste partijtje van 784 pakken Deli-tabak te Batavia aangevoerd en ging 11 Februari per „Prinses Amalia" naar Amsterdam. De volgende boot van de „Nederland" nam 1281 pakken mee, die van de „Rotterdamsche Lloyd" 1795 pakken en zoo verscheepte de „Paketvaart" dat jaar reeds 17169 pakken of $7^3/_{10}$ % van den geheelen oogst, welk vervoer verder geheel ten goede kwam aan de genoemde Nederlandsche maatschappijen. In 1892 klom het aandeel van de „Paketvaart" in het vervoer der Deli-tabak tot 41379 pakken of 18,14 %, in 1893 tot 35011 pakken of 24,17 %, in 1894 bedroeg het aantal pakken 40034 of 23,83 % en in 1895 62211 pakken of 33 %.

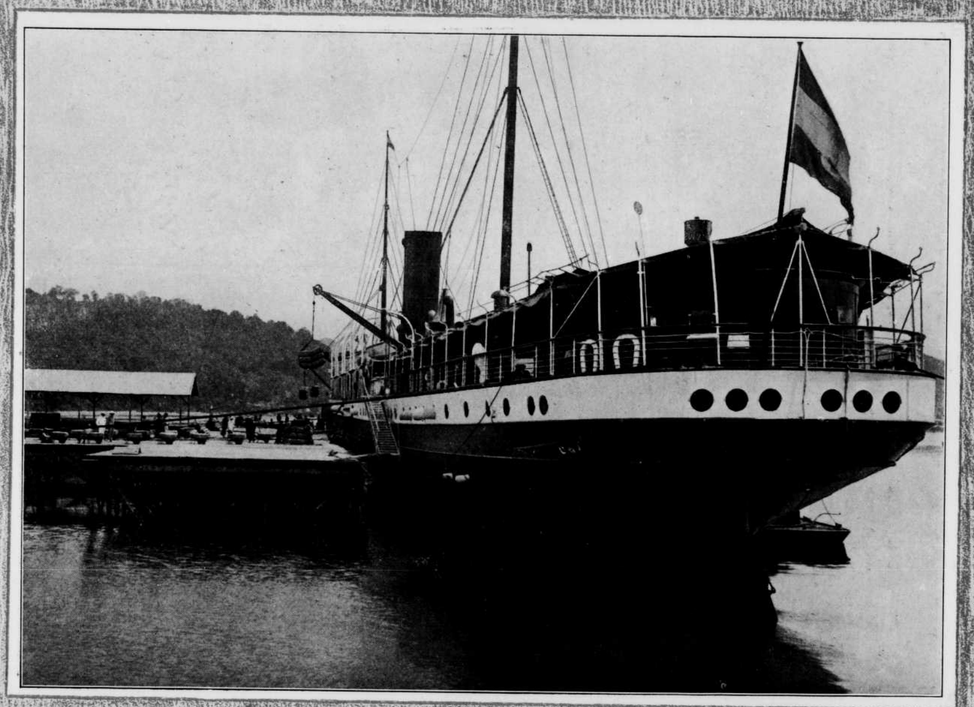
TABAKSVERVOER OVER SMALSPOOR OP DE ONDERNEMING.

Van af 1896 was het tabaksvervoer als volgt over de drie concurrenten verdeeld:

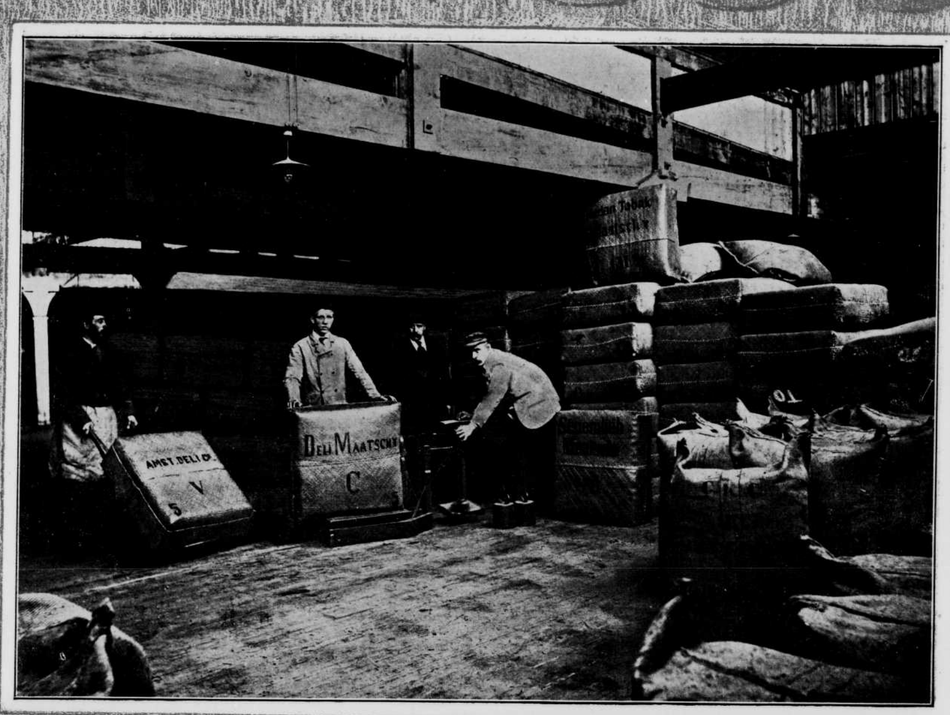
Verschepingsjaar.	Totaal aantal pakken.	Nederl. lijnen.		Ocean SS. Cy.		N. D. Lloyd.		Verschepingsjaar.	Totaal aantal pakken.	Nederl. lijnen.		Ocean SS. Cy.		N. D. Lloyd.	
		Pakken.	in %	Pakken.	in %	Pakken.	in %			Pakken.	in %	Pakken.	in %	Pakken.	in %
1896	187.435	78.348	42	94.436	$50^1/_2$	14.651	$7^1/_2$	1901	222.829	88.865	40	75.678	34	58.286	26
1897	193.715	78.563	41	80.971	42	34.181	17	1902	227.789	88.496	39	82.365	36	56 928	25
1898	199.313	80.024	40	92.248	46	27.041	14	1903	240.766	95 601	40	87.862	36	57.303	24
1899	235.266	101.823	43	96.992	41	36.451	16	1904	253.384	103.845	41	84.654	$33^1/_2$	64 885	$25^1/_2$
1900	258.932	117.322	45	100.348	$38^1/_2$	41.262	$16^1/_2$	1905	232.864	102.631	44	75.064	$32^1/_2$	55.169	$23^3/_4$

De laatste 3 jaren geschiedde de verscheping uit de navolgende havenplaatsen:

	Van Belawan.	Van Tandj. Poera.	Van Pagoerawan.	Van N. Siam.	Van Batoe Bahra.	Van Asahan.	Totaal.
1903.							
Nederlandsche Maatschappijen	83.803	3.730	—	—	2.410	5.755	95.601
Ocean Steamship Cy.	78.085	9.777	—	—	—	—	87.862
N. D. Lloyd en Hamb.-Am. Linie.	51.003	—	—	—	1.090	5.210	57.300
Totaal.....	212.891	13.510	—	—	3.500	10.865	240.766
1904.							
Nederlandsche Maatschappijen.....	87.809	5.005	1.523	—	4.029	5.476	103.842
Ocean Steamship Cy.	77.381	7.223	—	—	—	—	84.654
N. D. Lloyd en Hamb.-Am. Linie.	57.447	—	—	—	—	7.438	64.885
Totaal.....	222.637	12.278	1.523	—	4.029	12 914	253.381
1905.							
Nederlandsche Maatschappijen....	88.220	4.379	—	707	1.706	7.619	102.631
Ocean Steamship Cy.	67.124	7.940	—	—	—	—	75.064
N. D. Lloyd en Hamb.-Am. Linie.	49.460	—	—	—	—	5.709	55.169
Totaal.....	204.804	12.319	—	707	1.706	13.328	232.864

OVERLADEN DER SUMATRA-TABAK TE SABANG.

SUMATRA-TABAK IN EEN PAKHUIS TE AMSTERDAM.

Sedert begin September 1903 nemen de naar huis varende booten van de „Stoomvaart Maatschappij Nederland" de route over Singapore en Sabang en is derhalve een deel van het tabaksvervoer over Sabang geleid in plaats van over Tandjong Priok. Zoo gingen in 1905 van de 102.631 met de „Paketvaart Maatschappij" verscheepte pakken 87.282 pakken via Sabang naar Amsterdam en Rotterdam. Geen enkele maal behoefden daarbij partijen tabak achter te blijven of in gedeelten te worden verscheept: alle partijen kwamen compleet ter bestemming. Gemiddeld is de tabak, verzonden via Sabang, slechts 30 dagen onderweg, tegen 40 dagen reis over Batavia en 34 dagen over Penang. Enkele partijen waren dit jaar in 28 dagen van Deli in Amsterdam!

Van de van Deli verzonden tabak gingen de eerste vier oogsten naar Rotterdam; weldra trok Amsterdam de grootste hoeveelheden. Naarmate ook Duitschers en Engelschen hun geluk in Deli beproefden, gingen er partijen Deli-tabak naar Bremen, Hamburg en Londen. Zoo werden b.v. nog verscheept naar:

	Amsterdam.	Rotterdam.	Bremen.	Hamburg.	Londen.
in 1889	148.732 pakken	12.513 pakken	19.339 pakken	430 pakken	2.446 pakken
in 1890	203.831 „	14.172 „	14.462 „	1.597 „	2.261 „

Van de buitenlandsche markten was derhalve Bremen wel de voornaamste; de fiscale maatregelen in Duitschland en wellicht ook misstanden op de Bremensche markt, waar meermalen buiten de makelaars om, tabak verhandeld werd, hebben Bremen als tabaksmarkt van minder belang doen worden. Zoo liepen de verschepingen naar Bremen via Singapore sedert 1889 als volgt terug:

in 1889	19.339 pakken	in 1893	6.302 pakken
„ 1890	18.645 „	„ 1894	4.967 „
„ 1891	11.384 „	„ 1895	1.604 „
„ 1892	12.836 „		

terwijl de drie laatste jaren de verscheping bedroeg:

1903 4097 pakken. 1904 7301 pakken. 1905 280 pakken.

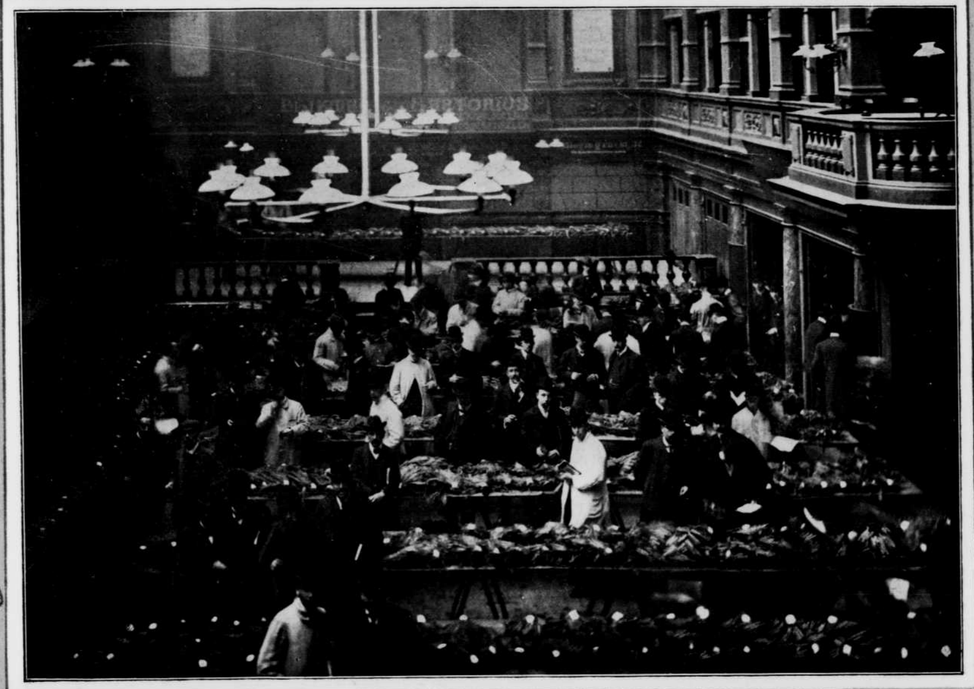
Naar Rotterdam gingen in:

1899 31,532 pakken.	1901 27,051 pakken.	1903 27,144 pakken.	1905 26,454 pakken
1900 31,384 „	1902 27,126 „	1904 28,805 „	

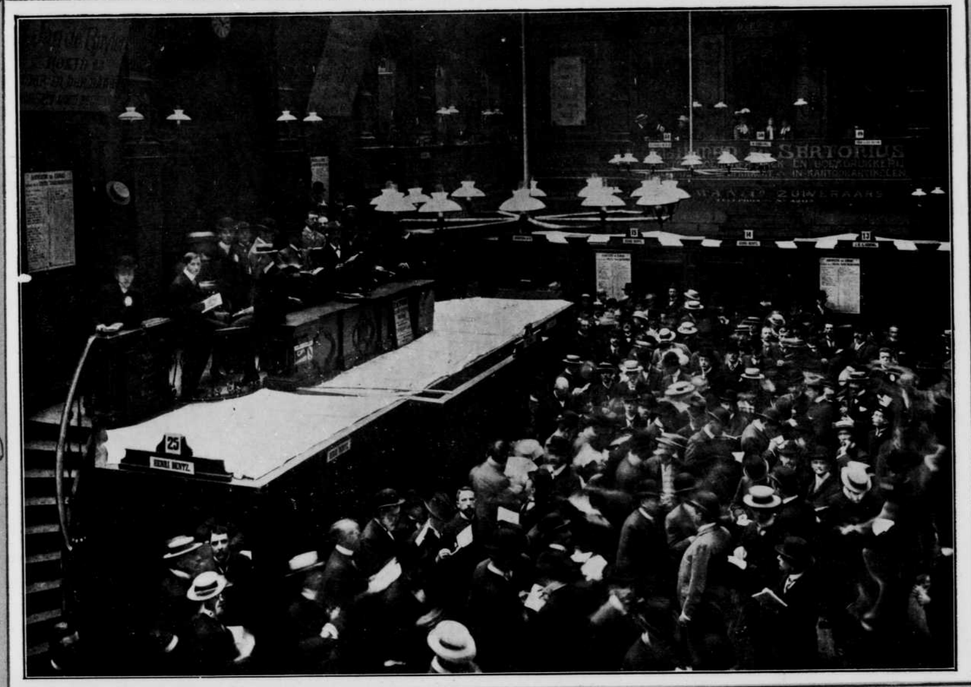
Zoodra de tabak in Amsterdam, dat de hoofdmarkt is gebleven, is aangekomen, wordt zij in de pakhuizen der Veemen opgeslagen, waaruit zij na 10 of 14 dagen na verkocht te zijn, wordt weggehaald om er anders *voor rekening van den kooper* in te blijven liggen.

De verkoop geschiedt bij inschrijving. De Amsterdamsche tabakshandel zetelt in een der oudste straten en haar omgeving: in de Nes, in den omtrek van het veilingslokaal *Frascati*. Daaromheen liggen de talrijke kantoren en monsterzalen der tabaksmakelaars; in deze laatsten wordt de tabak gekeurd door de in lange witte boezelaars gekleede handelaren. Is tegen een zekeren datum, gewoonlijk op Vrijdag vallende, eene inschrijving op eene bepaalde hoeveelheid Sumatra-tabak aangekondigd, dan worden gedurende de 4 daaraan voorafgaande dagen de monsters der te verkoopen partijen in *Frascati* ter bezichtiging uitgestald, waartoe uit één per tien pakken een monster wordt getrokken. De makelaars keuren deze vóór twaalf uur, de handelaren ná twaalven. Deze laatsten nemen een deel der monsters mede (z.g. *type trekken*) om er proeven mede te nemen omtrent kwaliteit en brand van het blad.

De tabaksmakelaars zijn altijd tusschenpersoon tusschen handelaren en importeurs, en vergoedt de verkooper aan hen, die den verkoop tot stand brengen, 1 pCt. courtage; zij trekken eenige stellen monsters, welke vóór proeven en onderzoek voor hen en voor de grossiers worden gebruikt. Volgens de gangbare condities geschiedt de verkoop in Entrepôt met 2 K.G. tarra per pak en vergoeding der getaxeerde schade, zonder verdere verantwoording voor de rafactie op elk der pakken afzonderlijk; verder zonder eenige actie, zoo goed en kwaad als door de koopers gezien of niet gezien mocht zijn; getoonde monsters worden tot den halven, ongetoonde tot den vollen verkoopprijs berekend. De verkoopers stellen zich niet aansprakelijk, wanneer bij de levering van gesloten partijen pakken mochten voorkomen.

KEUREN VAN TABAKSMONSTERS IN „FRASCATI".

TABAKSINSCHRIJVING IN „FRASCATI".

die geopend, gehavend, gevlekt, bedampt of losgebarsten zijn, of de gesloten pakken niet aan de kwaliteit der monsterpakken voldoen, ongehouden de merking der pakken uit de hand of met de plaat.

Even voor de vastgestelde tijdstippen voor den aanvang eener inschrijving worden de biljetten door de makelaars zelf of door de handelaren met opgave van de namen hunner makelaars ingeleverd en bij in ontvangstname genummerd. Op het bestemde uur worden door den importeur, c.q. de directie der verkoopende tabaksmaatschappij, de in couvert gesloten inschrijvingsbiljetten geopend, waarbij de biedingen in cents per $^1/_2$ K.G. zijn gesteld. Onderdeelen van centen worden gewoonlijk in honderdste cents uitgedrukt. Zoodra de koopers eener partij bekend zijn, worden deze bestormd door de handelaren, die op een of meer der ondermerken reflecteeren. Hierdoor ontstaat de eigenaardige drukte welke op de inschrijvingen heerscht.

Bij aflevering wordt ieder pak afzonderlijk, met een $^1/_2$ K.G. doorslag per pak, gewogen in geheele kilogrammen. De betaling in verkooperskeuze, geheel of gedeeltelijk à contant met 1 pCt. korting, of op promesse van $3^1/_2$ maand, zegel voor koopersrekening.

Enkele dagen na de inschrijving verspreiden zich de tot nu toe als kinderen van één stam bijeengebleven pakken der verschillende partijen naar alle hemelstreken. Naar Amerika gaan de mooie eerste lengten. Het Dingley-tarief van invoer, f 4.62^5 per $^1/_2$ K.G. dekblad, maakt, dat alleen de mooiste merken aldaar met winst kunnen worden verkocht. Toch is Amerika een goede afnemer, getuige volgende opgave van de betrokken pakken Sumatra-tabak in de jaren:

1894	34.823	pakken	1898	27.797	pakken	1902	31.787 pakken
1895	21.777	„	1899	23.179	„	1903	39.025 „
1896	19.100	„	1900	37.143	„	1904	40.695 „
1897	28.200	„	1901	38.843	„	tot begin November 1905	circa 36.000 „

Voorts zijn de verschillende regieën in Europa, speciaal de Fransche en Oostenrijk-Hongaarsche, trouwe koopers en blijft Duitschland een der voornaamste afnemers. Zoo werden in 1904 naar Bremen verkocht 52.100 pakken ter waarde van ruim f 7.000.000, in 1905 35640 pakken ter waarde van bijna f 5.000.000.

Het invoerrecht op tabak bedraagt in ons land 70 cents per 100 K.G. en ongetwijfeld mag het aan dit *lage* recht, dat niet belemmerend op den handel werkt, worden toegeschreven, dat onze tabaksmarkt zich zoo gunstig kon ontwikkelen, te midden van naijverige concurrenten, die door *hooge* rechten op het product den import afschrikken. Zoo is de tabakshandel op eene groote hoogte gebracht en doet jaarlijks millioenen in ons land vloeien, waarop reeds hiervoor bij de beschrijving der cultures is gewezen. Doch tevens staan er voor de bij tabak belanghebbenden als ook voor de daarmee in verband staande talrijke aanverwante bedrijven enorme belangen op het spel, zoo men aan dezen toestand zou willen tornen. Doch zulks wordt gelukkig door de Regeering ingezien en mag verwacht worden, dat onze over het geheele land verspreide tabakshandel en -industrie nog steeds in bloei zal kunnen toenemen.

A. W. Naudin ten Cate.

Amsterdam, November 1905.

DELISCHE JACHTTROPEE.

GUST. VD WALL PERHÉ

De motieven der versiering van den band en der bladzijden van dit album zijn ontleend aan voorwerpen uit de Bataklanden, berustend in het ETHNOGRAPHISCH MUSEUM te Leiden en in de verzameling van het Genootschap „NATURA ARTIS MAGISTRA" te Amsterdam. ✲

De uitvoering (de Boek- en Steendruk en het Bindwerk) geschiedde ter „Mercuur Stoomdrukkerij" van J. H. de BUSSY, Amsterdam, terwijl de clichés der platen en de bandstempels op de Zincographische afdeeling dier drukkerij werden vervaardigd. ✲ ✲ ✲ ✲ ✲ ✲ ✲

842/25